

KATHOLIEKE UNIVERSITEIT LEUVEN
FACULTEIT PSYCHOLOGIE EN PEDAGOGISCHE WETENSCHAPPEN
Departement Sociale en Culturele Antropologie

**BEVREEMDEND VOOR en/of VERVREEMD VAN DE
SAMENLEVING?**

**Een antropologische studie van de huidige Hare Krishna-
beweging in België.**

Eindverhandeling voorgelegd met het oog
op het halen van de graad van Licentiaat in
de Sociale en culturele Antropologie
door Hannelore Roos

o.l.v. Prof. Dr. Johan Leman

juni 2005

“Deze verhandeling is een examendocument, dat na de verdediging niet werd gecorrigeerd voor eventueel vastgestelde fouten. In publicaties mag naar dit werk gerefereerd worden, mits schriftelijke toelating van de promotor, waarvan de naam wordt vermeld op de titelpagina.”

Naam: **Hannelore Roos**

Titel: *BEVREEMDEND VOOR en/of VERVREEMD VAN DE SAMENLEVING?*
Een antropologische studie van de huidige Hare Krishna-beweging in België.

Verhandeling aangeboden tot het verkrijgen van de graad van Licentiaat in de Sociale en Culturele Antropologie, juni 2005.

Leiding: Prof. Dr. Johan Leman.

Mijn thesis bevat een studie van ‘de Hare Krishna-beweging vandaag’. Het is een kwalitatief onderzoek, via een fenomenologische benadering over de beleving van Krishna-toegewijden in België. Hier neem ik een *emic*-standpunt in, eigen aan de antropologische methodiek en dit gekoppeld aan een theoretische analyse.

In mijn thesis problematiseer ik de band tussen mensen die deel uit maken van wat een ‘sekte’ of ‘nieuw religieuze beweging’ genoemd wordt en de perceptie dat deze mensen ontdaan zouden zijn van een ‘vrije wil’. Ik wil deze twee zaken van elkaar scheiden. Daarbij tracht ik op zoek te gaan naar de onderliggende motivaties, die geleid hebben tot het volgen van een minderheidsreligie - het aannemen van een ander cultureel systeem.

Ik kwam hierbij tot de volgende conclusies:

1. Bij de geïnterviewde personen gaat het om individuen die vrij hebben gekozen voor de Hare Krishna-beweging en die zich uit vrije wil hiervoor willen inzetten.
2. Het stereotype beeld van de aan drugs verslaafde hippie die zich tot het Krishna-bewustzijn ‘bekeert’ gaat vandaag de dag niet meer op. Het hedendaagse publiek is veel meer gediversifieerd. Het gaat in alle gevallen om ‘religieus dakloze’ mensen, zinzoekers die reeds met ‘het spirituele’ - het christendom, oosterse stromingen zoals het boeddhisme of new age - in hun jeugd, pubertijd of latere leven in aanraking zijn gekomen. De familiale- en vriendschapsrelaties bevonden zich tijdens de ontmoeting met de beweging in een crisis. Dit gaf mee richting aan de keuze voor een deviante minderheidsreligie. Een aanwezige fascinatie voor ‘zuiverheid’ - wat bij sommigen al tot uiting kwam in een vegetarische levensstijl, een kennis van de oosterse begrippen ‘karma’ en ‘reïncarnatie’, of een sterk sociaal rechtvaardigheidsgevoel - werd door de Hare Krishna-beweging tegemoet getreden met concrete voorschriften voor ‘het goede leven’.
3. De Hare Krishna-beweging lenigt de nood op cognitief, emotioneel, ethisch en religieus vlak door concrete aanwijzingen te bieden. Zo krijgt de wens naar een zuiver en stabiel levenspatroon een concrete invulling. Wat in aanvang tot een cultuurshock leidt, wordt stapsgewijs in het persoonlijke levenspatroon geïntegreerd, mede door het ervaren van synesthetische rituelen zowel individueel als in groepsverband.

VOORWOORD

Deze eindverhandeling zie ik persoonlijk als een synthese van vier jaar academische opleiding aan de K.U. Leuven. De expeditie aan de K.U. Leuven verliep bij mij in de kandidaturen langs de Faculteit Godgeleerdheid en Godsdienstwetenschappen, waarna ze in de licenties het Departement Sociale en Culturele Antropologie aandeed. Het levensbeschouwelijke thema - vanuit een antropologisch perspectief - is dan ook een weerspiegeling van mijn (voor-)opleiding.

Een thesis schrijf je echter niet in je eentje... Ik ben een hele rits 'thank yooz' verschuldigd aan de mensen uit mijn meest nabije omgeving. Dankjewel Joris, kotgenootjes, medestudenten, vrienden en vriendinnen, medevrijwilligers van de Praatgroep Nederlands van V.Z.W. Integraal, Bonneke, zus en Jurgen, Mama en Papa voor raad en daad, een luisterend oor en een bemoedigend woord. Niet alleen tijdens het schrijven van deze eindverhandeling, maar dit vier studiejaren lang en langer als het moet.

Een gevoel van dankbaarheid gaat tevens uit naar V.Z.W. SAS en het I.A.C.S.S.O die het schrijfproces op een afstand kon volgen en me graag aanwijzingen gaf in zake literatuurbronnen en nog veel meer.

Ik wil ook uitdrukkelijk de hele Hare Krishna-beweging bedanken voor hun openheid, flexibiliteit en vertrouwen om mij als studente Sociale en Culturele Antropologie even onder hun hoede te nemen. Specifiek gaat mijn dank uit naar Radhadesh, het Predikcentrum te Antwerpen en Nama-Hatta Brugge-Assebroek - mijn 'uitvalsbasis' - en natuurlijk naar alle bereidwillig gevonden personen voor een interview. Dankjewel voor jullie gastvrijheid en geduld. Hare Krishna!

Dankjewel Prof. Johan Leman voor het vertrouwen, het enthousiasme en tal van praktische tips en aanwijzingen.

INHOUDSTAFEL

INLEIDING.....	1
1. EEN STUKJE GESCHIEDENIS VAN EEN NIEUW RELIGIEUZE BEWEGING MET OUDE WORTELS.....	3
1.1 EEN ZICHT OP ‘HINDOEÏSME’.....	3
<u>1.1.1 VOOROORDELEN ONDER DE LOUPE</u>.....	4
1. Is het hindoeïsme een polytheïstische godsdienst?.....	4
2. India is het land van de heilige koe, zijn alle Hindoes dan vegetariër?.....	6
3. Het hindoeïsme promoot een kastensysteem en is bijgevolg.....	8
4. Het hindoeïsme staat voor ‘reïncarnatie-gedachte’.....	9
<u>1.1.2 DE BHAKTI-TRADITIE</u>.....	10
1.2 MISSIONARIS SRILA PRABHUPADA.....	13
1.3 ISKCON IN BELGIE - NAVEL VAN DE BENELUX.....	14
1.4 ORGANISATIONELE STRUCTUUR.....	16
<u>1.4.1 ALGEMEEN MODEL</u>.....	16
<u>1.4.2 TOEGEPAST OP DE SITUATIE IN BELGIE</u>.....	16
1.5 BESLUIT.....	18
2. SITUERING VAN MIJN VELDWERK.....	19
2.1 PROBLEEMSTELLING.....	19
2.2 MOTIVATIE.....	19
2.3 METHODE.....	20
2.4 FASE DRIE IN DE INSTITUTIONALISERING VAN HET CHARISMA VAN SRILA PRABHUPADA.....	24
2.5 BESLUIT: SITUERING VAN MIJN INTERVIEWS.....	27
3. BEKERING IS EEN WERKWOORD	
of HOE BEVRIJDING STAPJE VOOR STAPJE GEREALISEERD KAN WORDEN.....	28
3.1 DEFINITIE.....	28
<u>3.1.1 DISCUSSIE</u>.....	28
<u>3.1.2 DEFINITIE ‘BEKERING’</u>.....	29
<u>3.1.3 DEFINITIE ‘KNAPPEN’</u>.....	31
<u>3.1.4 EIGEN BELEVING DOOR ‘VRIENDEN VAN KRISHNA’</u>.....	32
3.2 HEURISTISCH MODEL VOLGENS RAMBO.....	34
<u>3.2.1 CONTEXT</u>.....	35
<u>3.2.2 CRISIS</u>.....	38
<u>3.2.3 ZOEKTOCHT</u>.....	40
1. antwoordstijl.....	40

2.	structurele beschikbaarheid.....	41
3.	motivationale structuren.....	42
3.2.4	ONTMOETING	43
1.	strategie van de prediker.....	44
2.	Voordelen die aan de bekering verbonden zijn.....	45
3.2.5	INTERACTIE	49
1.	fysische terugtrekkingsbewegingen.....	50
2.	sociale inkapseling.....	51
3.	ideologische terugtrekking.....	52
4.	vier dimensies van interactie.....	52
3.2.6	ENGAGEMENT	54
1.	beslissen.....	55
2.	rituelen.....	55
3.	overgave.....	57
4.	getuigen.....	59
5.	herformulering.....	59
3.2.7	CONSEQUENTIES	59
3.3	PERSOONSVERANDERINGEN ONDERZOCHT	59
3.3.1	SITUERING	59
3.3.2	ONDERZOEK NAAR INFORMATIEVERWERKING	60
1.	aanhoudende bewustzijnsverandering.....	62
2.	waanfase.....	63
3.	niet-nadenken.....	63
3.3.3	ERVARINGEN UIT HET EIGEN VELDWERK	64
3.4	BESLUIT	65
4.	DESCRIPTIE VAN BIJEENKOMSTEN VANUIT PARTICIPERENDE OBSERVATIE	67
4.1	NAMA-HATTA PROGRAMMA.....	67
4.2	ZONDAGSFEEST.....	69
4.3	OCHTENDRITUEEL TE RADHADESH.....	70
4.4	VEDISCH HUWELIJK.....	72
4.5	EIGEN BELEVING.....	73
5.	CLEANLINESS IS NEXT TO GODLINESS	75
5.1	DEFINITIE VAN RELIGIE VOLGENS CLIFFORD GEERTZ.....	76
5.1.1	EEN SYMBOLENSYSTEEM.....	76
5.1.2	GEMOEDSTOESTANDEN EN MOTIVATIES.....	79
5.1.3	CONCEPTEN.....	81
5.1.4	FEITELIJKHEID.....	83
5.1.5	REALISTISCH.....	84
5.2	VOORBIJ HET MEDISCH MATERIALISME.....	85
5.2.1	INLEIDING.....	85

5.2.2 VOORSCHRIFTEN	85
1. algemeen.....	85
2. voeding: je bent wat je eet.....	87
5.2.3 OFFEREN	88
5.2.4 MARY DOUGLAS	90
5.3 LEACH en DE LOGICA VAN HET OFFER	92
5.3.1. INLEIDING	92
5.3.2 INTERPRETATIEKADER VAN DE HARE KRISHNA'S	93
1. tijdsbeeld.....	93
2. mensbeeld.....	93
3. wereldbeeld.....	94
4. samenvattend: mens in de wereld.....	94
5.3.3 SAMENVATTING: DE LOGICA VAN HET OFFER	96
5.4 DE SUBCULTUUR DIAMETRAAL TEN OPZICHTE VAN DE SAMENLEVING	97
5.4.1 GRID/GROUP-DIAGRAM TOEGEPAST OP DE HARE KRISHNA-BEWEGING	97
 BESTLUIT	 101
 BIJLAGE	
 BIBLIOGRAFIE	

INFORMANTEN

Om de anonimiteit te bewaren, werk ik in mijn thesis met pseudoniemen. De namen die ik heb gekozen zijn volledig fictief.

1. **Jan**, veertiger, feitelijk gescheiden, kinderen, bhakta, 8 à 10 jaar contact met de Krishna-beweging
2. **Maarten**, twintiger, student, bhakta, 6 à 7 jaar contact met de Krishna-beweging
3. **Paul en Annie**, gehuwd koppel, kind, bhakta en bhaktin, vier jaar lid van de Krishna-beweging
4. **Frans en Jenny**, zeventigers, gehuwd koppel, geen kinderen, bhakta en bhaktin, reeds 20 jaar contact met de Krishna-beweging
5. **Mieke**, gehuwd, geen kinderen, eerste inwijding ontvangen, 5 à 6 jaar lid, woont in Radhadesh, Nederlandse
6. **Mireille**, gehuwd, kind, eerste inwijding ontvangen, 16 jaar lid, woont nabij Radhadesh, Nederlandse
7. **Katrien**, vijftiger, feitelijk gescheiden, kind, priesteres, 8 à 10 jaar lid, woont in Radhadesh
8. **Sofie**, dertiger, ongehuwd, priesteres, 5 jaar contact met de Krishna-beweging, woont in Radhadesh, Nederlandse
9. **Bart**, veertiger, ongehuwd, bhakta, 10 jaar contact met de Krishna-beweging, woont in Radhadesh, Nederlander
10. **Goedele**, twintiger, vedisch gehuwd, bhaktin, 3 jaar lid van de Krishna-beweging
11. **Koen**, veertiger, gehuwd, kind, eerste inwijding ontvangen, 20 jaar lid van de Krishna-beweging, woont in Radhadesh

INLEIDING

Wat denkt u, wanneer u mannen met kaal geschoren hoofd op een plukje na in witte of oranje gewaden en vrouwen in sari in een bonte stoet door de stad ziet trekken met cimbalen en trommels? U heeft ze misschien nog nooit gezien en kent de Hare Krishna-beweging niet. U draait onverschillig uw hoofd in de andere richting? Of sluit u enthousiast aan bij de stoet? Mogelijks voelt u een vorm van plaats vervangende schaamte, omdat zij op dat moment hun geloof uit de privé-sfeer trekken en publiekelijk maken? Misschien staat u er maar bij en kijkt ernaar en denkt u wat huidige Krishna volgelingen eertijds ook dachten. ‘Wat gek, zo raar, wat een vreemde levensstijl, alles wat plezant en lekker is, mag hier niet...’

Larry D. Shinn (in Nori Muster 1997:xii) neemt het woord ‘culturele anomalie’ in de mond, wanneer ze spreekt over de Hare Krishna-beweging in het Westen.

In mijn thesis sluit ik aan bij deze visie van een (aanvankelijk) bevreemdende ervaring met niet alleen een andere geloofsovertuiging - het Hindoeïsme - maar tevens met de ontmoeting van een andere cultuur - de Indiase.

Een eerste inleidend hoofdstuk ‘*Een stukje geschiedenis van een nieuw religieuze beweging met oude wortels*’ tracht daarom informatie te verstrekken rond ‘het hindoeïsme’, de bhakti-traditie waaruit de Hare Krishna-beweging stamt, over de stichter van de beweging Sridhara Prabhupada, het instituut ‘ISKCON’ en de organisatie, specifiek in België.

Volgens een fenomenologische benadering die zo nauw mogelijk aansluit bij de persoonlijke ervaringen van de individuele leden van de beweging - hier in ons geval mijn geïnterviewde informanten - heb ik de resultaten van mijn veldwerk gepresenteerd in een derde hoofdstuk ‘*Bekering is een werkwoord of hoe bevrijding stapje voor stapje gerealiseerd kan worden*’. De data heb ik geordend aan de hand van het heuristisch model van ‘bekering’ van de auteur Rambo (1993). Ik heb expliciet voor dit type model gekozen. Daar ik voornamelijk tracht aan te leunen bij een *emic*-benadering¹ - die de ervaringen van binnenuit tracht weer te geven - in tegenstelling tot een *meta*-theorie, ben ik niet ingegaan op hersenspoel- of ‘*brainwash*’-theorieën. Ik heb de lezer even laten proeven van wat men onder een psychologisch gemanipuleerde vorm van bekering verstaat, aan de hand van het werk ‘Knappen’ van Conway & Siegelman (1979). Op de recente hersenspoel-theorieën zoals deze van Zablocki (1997, 1998, 2001)², die een complexer verhaal presenteren dan deze uit de jaren ’70, ben ik niet verder ingegaan. Deze meer psychologisch gerichte invalshoek vraagt nog om verder onderzoek.

¹ Cf. Thomas N. Headland, Kenneth L. Pike & Marvin Harris (red.) 1990. *Emics and Etics. The Insider/Outsider Debate*. London: Sage.

² Cf. Lezing van Johan Detraux : ‘Het denken van een sektelid : vrijheid of hersenspoeling ? Een overzicht van de standpunten’ op de Themadag ‘Gedachtencontrole binnen sektarische bewegingen’ van V.Z.W. SAS (zondag 20 maart 2005).

In de lijn van de redenering van Clifford Geertz die religie als een cultureel systeem beschouwt, zie ik het volgen van het Krishna-bewustzijn als een acculturatieproces³ dat van tijd tot tijd acculturatieve stress met zich mee kan brengen in confrontatie met een ander mens- tijd- en wereldbeeld. Dit wordt hoofdzakelijk bepaald door een preoccupatie met 'zuiverheid', wat ik in een vijfde hoofdstuk '*Cleanliness is next to godliness*' analyseer.

De twee overige hoofdstukken kunt u als 'overgangshoofdstukken' lezen.

In een tweede hoofdstuk '*Situering van mijn veldwerk*' belicht ik - uitgebreider dan ik hier in deze inleiding kan doen - de probleemstelling, mijn motivatie en werkmethode. Tevens schets ik een evolutie van de vorm van lidmaatschap in het institutionaliseringsproces van de Hare Krishna-beweging en in dit kader plaats ik mijn geïnterviewde informanten.

In hoofdstuk vier '*Descriptie van bijeenkomsten vanuit participerende observatie*' tracht ik door een beschrijving van de verschillende gebeurtenissen die ik bijwoonde, een demystificatie teweeg te brengen. Enerzijds kan een beschrijving van wat we niet kennen, waar we niet bij zijn, wat als 'anders' ervaren wordt, het imaginaire prikkelen, bevreedend werken en angst oproepen. Anderzijds hoop ik toch dat een zo neutraal mogelijke weergave ook fascinerend, verhelderend en angst reducerend werkt.

Hoewel de achterliggende idee van mijn thesis reeds kan blijken uit de structuur en methodiek die ik volg, wil ik deze nog even kort toelichten.

Aan de term 'sekte' die we doorgaans gebruiken als we spreken over 'nieuw religieuze bewegingen' of de Hare Krishna-beweging in het bijzonder, kleeft een pejoratieve connotatie. Deze negatieve nasmaak werkt appelerend, maar ook stereotyperend. In mijn thesis tracht ik door de persoonlijke beleving van individuele leden te belichten aan de hand van kwalitatief onderzoek, een andere kijk te bieden op de beweging, zonder moraliserend, evaluatief of (ver)oordelend te willen overkomen. De lezer kan tevens zelf een eigen synthese maken uit het aangereikte materiaal.

1. EEN STUKJE GESCHIEDENIS VAN EEN NIEUW RELIGIEUZE BEWEGING MET OUDE WORTELS

1.1 EEN ZICHT OP 'HINDOEISME'

³ Cf. Voor een eventuele link tussen de graad van acculturatie en mentale gezondheid, zie hiervoor het artikel: Arnold S. Weiss en Richard H. Mendoza (1990) Effects of Acculturation into the Hare Krishna Movement on Mental Health and Personality. *In Journal for the Scientific Study of Religion* 29 (2): 173-184.

Om de Hare Krishna-beweging vandaag te begrijpen, is het noodzakelijk om ook de context te schetsen van waaruit deze is gegroeid. In onze contreien is ISKCON - *International Society for Krishna Consciousness* - een nieuw gegeven, maar de Hare Krishna-beweging claimt de vrucht te zijn van een eeuwenoude traditie (cf. Bouwman 1999:5).

In deze paragraaf tracht ik de grootste takken van belangrijke tradities, aanwezig in het hindoeïsme, weer te geven. Dit vereenvoudigd en onvolledig beeld van het hindoeïsme kadert in ons doel, om de ontstaansgeschiedenis van de Hare Krishna-beweging te presenteren.

‘Wat moeten we verstaan onder hét hindoeïsme?’, een vraag met een open einde...

In het hindoeïsme is er geen enkel dogma, boek, godheid of religieus leraar die alle Hindoes van over de hele wereld als autoriteit ervaren. Om te kunnen verstaan waarom er binnen het hindoeïsme een gebrek aan cohesie lijkt, moeten we de geschiedenis van de term zelf van naderbij bekijken.

De problematiek schuilt in de naamgeving ‘hindoeïsme’. Het is een westerse term, gegeven door de Britten, die in de 18de - 19de eeuw het Indische subcontinent koloniseerden. Ze is dus niet de vertaling van een zelfdefinitie door de inheemse bevolking. In de 14de eeuw sloeg de term ‘Hindoe’ op alle niet-moslams, woonachtig in het Indiase subcontinent. De lokale term ‘Sind’ en ‘Sindu’ is immers ook al een generalisatie. In oorsprong duidde men daar de bevolking mee aan, die woonde aan de Indus-rivier. De Grieken pasten deze naam toe op alle inwoners van het gehele land. In de 6de eeuw voor onze tijdrekening - ten tijde van de Perzische overheersing - evolueerde de letter ‘s’ naar een ‘h’, die uiteindelijk wegviel in de naamgeving van het subcontinent India (Narayanan 2002:13-16).

Het hindoeïsme is dus niet zomaar een religie, maar is een verzamelterm, die een heel scala aan tradities en stromingen dekt. Toch tekenen bepaalde lijnen zich scherp af en kan er een zekere structuur in ontwaard worden.

Voor we de traditie van de *advaita-vedanta* en van de *bhakti* onderscheiden, willen we eerst enkele misvattingen of vooroordelen rond het hindoeïsme aankaarten. Aan de hand van vier vragen proberen we een zicht op ‘het hindoeïsme’ te presenteren.

1.1.1 VOOROORDELEN ONDER DE LOUPE

1. Is het hindoeïsme een polytheïstische godsdienst?

Deze vraag kan niet ontkennend, noch éénduidig positief beantwoord worden. Het hindoeïsme kent een uitgebreid pantheon, waar ik hier slechts een voorbeeld van kan geven.

In het Westen is men veelal bekend met de triade of de *trimurti*: Brahma, Vishnoe en Shiva. Deze drie Goden kennen elk hun eigen-aardigheden en hebben elk ook een specifieke functie. Toch mag men de distinctie tussen deze drie Goden of hun taken niet te ver doordrijven. In essentie vormen ze een eenheid en hiervan vertegenwoordigen ze slechts drie aspecten (Persaud 2001:69; Narayanan 2002:44-45).

Brahma⁴ is de Schepper van het Universum, met als dochter en tevens ook parnter Sarasvati. Doorgaans zijn er weinig tempels of afbeeldingen van Brahma te vinden. In zijn boek 'India. Betoverende verscheidenheid' verhaalt Winand Callewaert (2001:58) waarom Brahma met vier hoofden wordt afgebeeld. Brahma werd verliefd op Parvati, de vrouw van Shiva... Shiva kon dit niet ongestraft laten gebeuren en hakte het vijfde hoofd van Brahma af.

Vishnoe is de Onderhouder van wereld en heelal, de Behoeder van het al. Zijn kracht houdt alles samen. Vishnoe komt van het oude Sanskriet *visler*, wat 'het al doordringende' betekent. Hij is de God van de troost en verzacht het lijden. Vishnoe wordt afgebeeld al zittend op de wereldslang Ananta, met in elk van zijn vier handen een symbolisch voorwerp. Deze zijn: de schelp als symbool van de vijf kosmische elementen (water, aarde, vuur, lucht en ether); de discus of het wiel van Vishnoe met zes spaken, die de universele en onbeperkte geestkracht voorstelt en ook de wil om zichzelf te vermenigvuldigen representeert; de lotus als symbool van het universum en het universele bewustzijn; en de scepter als symbool van de macht van de oorspronkelijke en essentiële kennis in het leven. Andere symbolen zijn: de dubbele oorkingen (deze verbeelden zijn intellectuele en intuïtieve kennis), drie armbanden aan iedere arm (zij staan voor rechtvaardigheid, succes en welzijn). Op het hoofd draagt hij een kroon: deze symboliseert de onkenbare realiteit. De partner van Vishnoe is de Godin van de rijkdom, Devi of ook Lakshmi genaamd. Vishnoe verschijnt in verschillende vormen over de diverse tijdperken van de geschiedenis heen. De tien meest bekende 'nederdalingen' of *avatars* zijn: de Ever, de Vis, de Schildpad, de Man-leeuw, de Dwerg, Parshuram: de eerste nederdaling als mens, Ram: de prins van Ayodhya, Krishna, als Boeddha 'om de mensen te misleiden en te doen kiezen' en als Kalki: de *avatar* van de vernieuwing (cf. Persaud 2001:73-86; Callewaert 2001:91, 104-124; Narayanan 2002:40-41).

Shiva, de Vernietiger, is de God van de dans. Hij is ook de asceet uit de bergen en heer van de crematiegronden... Zijn naam betekent: 'de vriendelijke', maar Shiva kan ook afschrikwekkend verschijnen en angst inboezemen. De veelzijdigheid van Shiva wordt gesuggereerd in de weergave van

⁴ Brahma moet men onderscheiden van brahman: de onpersoonlijke, al overstijgende goddelijkheid of het universele Zijn. Merk ook het verschil op met brahmaan: een persoon die tot de hoogste kaste - de kaste van de brahmanen - behoort.

de God met vijf gezichten. Eén duidt op zijn schepping van de kosmos, één op het in evenwicht houden van de hemel, de aarde en de onderwereld, een ander gezicht representeert de vernietiging, een vierde gezicht stelt zijn geheimzinnigheid voor en ten slotte toont een vijfde zijn genade en barmhartigheid. De stier is het vervoermiddel van Shiva. Door erop te rijden wil hij laten zien, dat je je seksuele driften moet beheersen. Hij wordt vaak afgebeeld met een drietand in de hand, die symbool staat voor vernietiging. Shiva staat ook bekend voor zijn verering als *Lingam* of fallische steen. Parvati is de echtgenote van Shiva. Zij staat voor de gelukzaligheid, ze wordt ook Shakti genoemd, verwijzend naar de vrouwelijke energie van Shiva, die zij vertegenwoordigt (cf. Persaud 2001:86-90; Callewaert 2001:159-174; Narayanan 2002:41-42).

Ook Godinnen kennen een vooraanstaande plaats in de Hindoe-traditie. Godinnen kunnen onafhankelijk van hun partner worden vereerd, bijvoorbeeld de Godin Parvati. Zij wordt ook geassocieerd met Durga, de Godin van de oorlog of met Kali, een Godin met een afschuwwekkend uiterlijk. De Kali-cultussen bestaan uit dierenoffers en hun rituelen worden als een vorm van lagere zwarte magie beschouwd (cf. Persaud 2001:92-93; Narayanan 2002:42).

Andere populaire Goden zijn bijvoorbeeld Ganesh, de God met de olifantenkop. Hij is de zoon van Shiva en Parvati. Ganesh ruimt alle hindernissen uit de weg en wordt daarom vereerd als de God van het succes (cf. Persaud 2001:93-96; Callewaert 2001:175-186; Narayanan 2002:43).

Naast deze *trimurti* en hun verwanten zijn er ook drieëndertig vedische⁵ Goden. Enkele voorbeelden hiervan zijn: Indra, de God van de regen met als rijdier de olifant; Surya, de zonnegod met zeven paarden als rijtuig; Agni, de God van het vuur die door de ram wordt vervoerd... (cf. Persaud 2001:96-97).

De grote massa ervaart echter achter deze veelheid aan Goden één grote eenheid en richt doorgaans zijn devotie tot één God (Callewaert 1994:10; Swami Persaud 2001:69). Sommigen geven er de voorkeur aan, om uit deze myriade aan manifestaties van het goddelijke één Hoogste uit te kiezen. Dit kan bijvoorbeeld Shiva of Vishnoe zijn. Volgelingen van Shiva noemt men Shaivas. Volgelingen van Vishnoe zijn Vaishnavas (Narayanan 2002:40). Leden van de Hare Krishna-beweging noemen zich Vaishnavas.

⁵ De veda's zijn de meest heilige teksten voor de Hindoes. Ze zijn van kosmische of goddelijke oorsprong en worden als *sruti* aanzien, wat letterlijk betekent 'dat wat gehoord werd'. De ouderdom van de teksten wordt graag overdreven, maar de vedische periode wordt door wetenschappers tussen 1500 - 600 voor onze jaartelling gesitueerd. Er zijn vier veda's: Rig veda, Sama veda, Yajur veda en Atharva veda die elk ongeveer dezelfde onderverdeling kennen. Deze bestaat uit: Samhitas (hymnes), Brahmanas (rituelen), Aranyakas ('composities voor het woud', filosofie) en Upanishads ('zittend bij de leraar', filosofie). (cf. Narayanan 2002:21-22)

Het Vaishnavisme is de meest theïstische traditie binnen het hindoeïsme (Graham M. Schweig in Edwin F. Bryant & Maria L. Ekstrand 2004:15). Graham M. Sweig (in Edwin F. Bryant & Maria L. Ekstrand 2004:14-15) noemt het Krishna-bewustzijn een ‘intimistische theologie’ omdat in het Krishna-bewustzijn het ontwikkelen van liefde in de relatie tot God centraal staat.

De auteur Graham M. Sweig (in Edwin F. Bryant & Maria L. Ekstrand 2004:18-19) verfijnt de definitie van het Vaishnavisme als een theïstische traditie, tot een ‘polymorfisch bi-monotheïstische’ traditie. ‘Poly-morfisch’ betekent ‘veel-vormig’ en het duidt op de vele vormen die de Ene Godheid kan aannemen. Dit ‘veelvormig monotheïsme’ wordt vaak verward met de idee van een ‘veel godendom’ of ‘polytheïsme’. ‘Bi-mono-theïsme’ of ‘twee-één-Godheid’ is een term die het dubbele gender karakter van de Godheid wil vatten. De God Krishna is androgyn, Krishna bevat zowel masculiene als feminiene kwaliteiten. Krishna wordt daarom vaak in het Gaudiya Vaishnavisme met partner Radha afgebeeld. Om de verhouding te zien van Krishna als de ultieme Godheid tot Brahma, Vishnoe en Shiva en tevens tot de neerdaling van Krishna in deze wereld, zie de afbeelding (1) in de bijlage.

2. India is het land van de heilige koe, zijn alle Hindoes dan vegetariër?

Hier moeten we minstens twee topics aanhalen: enerzijds de eerbied voor de koe en anderzijds de preoccupatie voor voedingsmiddelen binnen de hindoeïstische geloofsbeleving. Voor alle duidelijkheid willen we nog eens vermelden dat leden van de Hare Krishna-beweging zichzelf geen Hindoe noemen, maar zich meer specifiek als Vaishnavas beschouwen. Zij nemen vele gebruiksvoorschriften over uit het oude India, in het bijzonder uit wat men doorgaans ‘de hindoeïstische cultuur’ noemt.

Samenvattend kan men stellen dat ‘de koe’ een nationaal symbool van India geworden is. Het is een belangrijk symbool geworden voor de Hindoe-identiteit als profilering tegen het koloniale Britse bewind en andere religieuze groeperingen in India, zoals de Islam. Callewaert (2001:16) haalt een citaat van Mahatma Gandhi aan om dit te illustreren:

Bescherming van de koe is een centraal punt van het hindoeïsme. Bescherming van de koe betekent bescherming van geheel de redeloze wereld door God geschapen, en dat is het geschenk van het hindoeïsme aan de wereld. Hindoeïsme zal zo lang blijven bestaan als het de koe blijft beschermen. De Hindoes zullen niet worden beoordeeld naar de rituele tekenen op hun voorhoofd, of hun precies citeren van heilige teksten, of hun bedevaarten, of de strenge observantie van de kaste-regels, maar naar hun bereidheid om de koe te beschermen.

Er zijn verschillende theorieën over de oorsprong van het slachtverbod op runderen en de sacralisatie van de koe. Men kan het verbinden met het principe van geweldloosheid - *ahimsa* - wat staat voor eerbied voor alle leven. Het zijn vooral de jains en de boeddhisten van 500 voor de christelijke jaartelling die het accent legden op het principe van geweldloosheid. Men kan deze religieuze groepen zien als een reactie tegen de onderdrukking door de brahmanen, tegen het kastenstelsel, tegen het overdreven gewelddadig doden van dieren voor de offers door de brahmaanse priesters... Als tegenreactie op het populairder wordende jainisme en boeddhisme, ontwikkelde zich ook binnen het brahmanisme het principe van *ahimsa*, samen met de populaire nederdalingen van de God Vishnoe - Ram en Krishna (Callewaert 2001:18).

Een materialistische⁶ benadering zal de sacralisatie van de koe niet plaatsen onder het ideologische concept van algemene geweldloosheid. Hindoes eten doorgaans wel eens kip, schapenvlees of vis, maar zullen nooit rundvlees eten. Volgens een materialistisch discours is 'de heilige koe' terug te voeren op economische belangen. De trekkracht van de ossen voor de bewerking van de landbouwgronden en de antiseptische werking van de mest bijvoorbeeld, namen in de Indiase economie een centrale rol in. Vandaag wordt de discussie gevoerd of dit nog steeds zo is, of integendeel 'de heilige koe' een economische vooruitgang van het Indiase continent in de weg staat.

Wat ons in het bestek van deze thesis over de Hare Krishna-beweging meer kan interesseren, is het verband tussen Krishna en de eerbied voor de koe. Krishna wordt immers ook vereerd als beschermer van de koeien - *gopal* en als koeherder - *govinda*. Govinda is een andere naam voor Krishna en betekent letterlijk: 'Hij die de koeien hoedt en plezier schenkt aan de zintuigen.' Vooral bij veehoudende boeren leeft de devotie tot Krishna als koeherder heel sterk. De Vaishnavas onderhouden de meeste koeien-homes, in contrast met de jains die doorgaans in hun asielen alle dieren opnemen.

Vaishnavas - vereerders van de God Vishnoe - zijn traditioneel orthodoxe vereerders van Krishna. De devotie tot Krishna is in 1500 tot bloei gekomen in de steden waar Krishna in zijn jeugd jaren zou hebben geleefd, in Vrindaban en Mathura ten zuiden van Delhi. Parallel met de groei van de hindoe-mystiek zien we de aanwezigheid van moslims groeien. Beide elementen zijn met elkaar verweven in de Indiase geschiedenis (Callewaert 2001:21-22).

Algemeen is de religieuze praktijk van Hindoes doordrongen met voedselvoorschriften, vastendagen, hoe iets wordt klaargemaakt, wanneer en op welk moment het moet gegeten worden en wanneer niet... Volgens Narayanan (2002:82-84) zijn minder dan 10 % van de Hindoes vegetariër. De meest strikte Hindoe vegetariërs zijn Vaishnavas. In het westen worden hun voedselvoorschriften gevolgd door leden van de Hare Krishna-beweging. Zij mijden naast vlees ook groenten met negatieve eigenschappen zoals look, ajuin en paddestoelen. Deze voedingsgewoontes en -verboden zijn gebaseerd op de notie dat men voeding kan onderverdelen in drie categorieën: zuiverheid - *sattva*,

⁶ Voor meer uitleg rond dit debat zie hiervoor: Harris, Marvin (1992 [1966]) The Cultural Ecology of India's Sacred Cattle. *Current Anthropology* 33 (1):261-276. Originally appeared in *Current Anthropology* 7 (1).

energie - *rajas* en inertie/traagheid - *tamas*. De meeste groenten, melk en melkproducten bevorderen de spiritualiteit en worden daarom sattvisch of zuivere voeding genoemd. Vlees daarentegen, of ook pluimvee, uien en look bijvoorbeeld, zetten aan tot actie en wakkeren passies aan; ze bezitten de kwaliteit van *rajas*. Verdorven voeding of alcoholische dranken maken iemand traag en lui. Een strikt vegetarisch dieet wordt volgens de algemene hindoeïstische traditie voorgeschreven aan mensen die hun spiritualiteit willen ontwikkelen en passies vermijden, zoals brahmanen, weduwen en ook Vaishnavas.

3. Het hindoeïsme promoot een kastensysteem en is bijgevolg verwerpelijk...

Het woord kaste is afkomstig van het Portugese ‘casta’. De Portugese kolonialen in de 16de eeuw, duiden daarmee op de ‘afstammingslijn’ of het ‘ras’ waarvan iemand al dan niet deel uit maakt (Callewaert 2001:24; Narayanan 2002:46). De Hindoes zelf noemen het kastensysteem een *varna*-model. *Varna* betekent letterlijk ‘kleur’.

De sociale differentiatie in de Indiase samenleving wordt religieus geïnstitutionaliseerd en gesacraliseerd. Volgens deze theorie wordt de religie aangewend om ieders positie te definiëren en ieders identiteit te bevestigen, kortom om veiligheid, bescherming en om stabiliteit binnen de Indiase samenleving te creëren. Volgens orthodoxe stromingen is het omgekeerd en gaat het kastensysteem terug tot de maatschappij-ordening uit de vedische periode. De Rig-vedische scheppingsmythe verhaalt over het offer van een reuzenman: ‘zijn mond was de brahmaan, zijn armen werden de prins, zijn dijen werden gewone mensen, en uit zijn voeten werden slaven geboren’ (Callewaert 2001:25-26; Narayanan 2002:27). Deze vedische kennis werd bekritiseerd tijdens de 6de en 7de eeuw voor onze jaartelling, dat is tijdens het optreden van Gautama Buddha en de jain leraar Mahavira. In latere literatuur - in het Mahabharat-epos - worden nog eens de vier kasten herhaald in hiërarchische ordening ter bevestiging van het klassieke maatschappijbeeld. De *brahmanen* (priesters - met als kleur wit) zijn er voor de studie, de *kshatriyas* (koningen en krijgers - met als kleur rood) zijn er om te vechten en te regeren, de *vaishyas* (landbouwers en handelaars - geel) werken op het land en drijven handel, de *shoedras* (knechten - met als kleur zwart) zijn er om anderen te dienen. Daarbuiten staan de kastelozen, de tribalen, de onreinen, onaanraakbaren of de *scheduled caste* genaamd, nu allemaal samen *dalits* geheten. Uit dit viervoudige systeem zijn meer dan duizend geboortegroepen - *jatis*-ontstaan.

Elke kaste wordt getypeerd door specifieke reinheidsvoorschriften met betrekking tot o.a. het eten en het huwelijk. Kastensystemen zijn doorgaans per definitie endogaam. De economische status van een individu mag niet worden verward met de kaste waartoe deze persoon behoort (Callewaert 2001:23).

Het kastensysteem wordt voornamelijk door de meer orthodoxe stromingen binnen het hindoeïsme in stand gehouden. Toch is het gehele systeem tot op de dag van vandaag niet helemaal

verdwenen. In 1950 verbood de grondwet officieel de ‘onaanraakbaarheid’, de laagste kaste-status en het publiekelijk discrimineren op basis van kastenonderscheid. De modernisering heeft bijgedragen tot een meer dynamisch systeem waar mobiliteit tussen de verschillende kasten en subkasten - *jatis* of geboortegroepen - makkelijker wordt. Ondanks deze positieve impulsen, mogen we misbruiken en onderdrukking ten gevolge van het kastensysteem niet uit het oog verliezen. Daarbij behoort het kastensysteem niet exclusief tot ‘het hindoeïsme’, maar vinden we dit ook terug bij andere religieuze groeperingen in India, bijvoorbeeld bij de jains, de sikhs, de moslims en de christenen...

4. Het hindoeïsme staat voor ‘reïncarnatie-gedachte’....

Re-in-carnatie betekent letterlijk: ‘opnieuw in vlees verschijnen’. Deze vertaling is incorrect in een Indiase context. Reïncarnatie is hier een foutieve vertaling van de gebruikelijke term *punar-janma* wat ‘opnieuw geboorte’ betekent. Een wedergeboortecyclus of *samsara* loopt volgens Indiërs van planten, over het dierenrijk, tot de mens en - eventueel - terug. Het spreken over hergeboorten brengt ons bij de notie van *karma*.

Karma betekent letterlijk ‘daad, handeling, actie’ en verwijst naar de goede en slechte daden gesteld in vorige levens; het zijn deze die de kwaliteit van het leven hier en nu bepalen. Het is een kosmische wetmatigheid die elk individu - en zelfs God, in theïstische systemen - onderwerpt aan twee regels, namelijk elke handeling heeft haar gevolgen - nu of later - en alleen het individu zelf draagt de gevolgen van die handeling - nu of later... Het is een causaliteitswet die stelt dat ‘wat men zaait, zal men ook oogsten’, maar dat kan gerust in een volgend leven zijn, of tussen twee geboortes, of wat er nu gebeurt, kan een gevolg zijn van handelingen uit vorige levens... (cf. Callewaert 2001:28-31).

Wat nu met de al goede en almachtige God wanneer er toch zoveel lijden is? Een Indiase theïst ziet het zo: in zijn goedheid schept God telkens opnieuw andere lichamen en werelden. Op deze wijze geeft God ‘zielen’ de kans opnieuw in materie te verschijnen, zodat zij kunnen boeten voor vroegere misstappen en tevens schuilt er in elke verschijning een nieuwe kans op bevrijding.

Hergeboorte volgt noodzakelijk uit de wet van het *karma*. Ieder individu is verantwoordelijk voor zijn eigen daden.

Betekent dit nu, dat je niemand moet helpen, omdat je dan deze persoon stoort in het uitboeten van zijn of haar misstappen? Helemaal niet, ook in het Indiase kastensysteem helpen rijken behoeftigen en dit op basis van dezelfde *karma*-wet: anderen helpen levert je goed *karma* op en wat aan die ander toekomt, zal wel het resultaat zijn van goede daden uit een vorig leven... (cf. Callewaert 2001:30).

In de Bhagavad-gita - het bekendste en meest verbreide hoofdstuk van het Mahabharata epos - worden drie mogelijkheden genoemd, om uit de cyclus van geboorte en dood te stappen. Een eerste is de ‘weg van de handeling’ of *karma yoga*, een tweede is de ‘weg van de kennis of *jnana yoga* - ook

advaita-vedanta genoemd, en een derde wijze om bevrijd te worden, is de ‘weg van de devotie’ of *bhakti yoga*.

In een volgend onderdeel gaan we dieper in op de bhakti yoga, te onderscheiden van de advaita-vedanta traditie. Het ‘pad van de karma yoga’ of het pad van de onzelfzuchtige arbeid wordt door beide scholen - de advaita-vedanta en de bhakti-traditie - erkend (Persaud 2001:55).

1.1.2 DE BHAKTI-TRADITIE

Dr. R. Kranenborg onderscheidt in zijn boek ‘Neohindoeïstische bewegingen in Nederland’ twee grote tradities binnen het hindoeïsme (2002:11-33). Eén daarvan is de bhakti-traditie met als invloedrijke mysticus Chaitanya. Daar zal ik straks uitgebreid op terug komen, eerst zou ik de tegenhanger van de bhakti-traditie willen vernoemen: de advaita-vedanta of monistische of non-dualistische school (Swami Persaud 2001:54-60).

Samenvattend kan de traditie van de advaita-vedanta worden omschreven als een vorm van onpersoonlijke mystiek en een eenheidsmystiek. Het goddelijke - *Brahman* - is ongeopenbaard en niet te beschrijven. Het Brahman is immanent aanwezig en bijgevolg is het Zelf van de mens - *Atman* - identiek aan het Brahman. Het doel van de mens is dan ook uiteindelijke Zelfrealisatie: zich losmaken van het illusoire wereldse - *maya* - en zich bevrijden uit de cyclus van wedergeboorte en dood. Deze bevrijding - *moksha* - is via het ‘pad van de kennis’ - jnana yoga - te bereiken. Deze onpersoonlijke eenheidsmystiek vinden we voornamelijk terug in 6de eeuwse geschriften van voor onze tijdrekening: de Upanishaden.

Bhakti betekent ‘aanbidden’, ‘liefhebbend geloof’, ‘religieuze devotie’. In de monistische school van de advaita-vedanta kon de goddelijkheid niet beschreven worden. In de monotheïstische (letterlijk: 1 God) school van de bhakti-yoga echter neemt men aan dat Brahman geopenbaard is, zoals in Krishna. We kunnen dus wel een persoonlijke - lees hier: gevoelsmatige - band met een godheid/hoogste werkelijkheid aangaan. De goddelijkheid kan tot object van verering gemaakt worden, waarin mensen het vurige verlangen koesteren, om met de godheid verenigd te zijn. In deze traditie gaat het om liefdesmystiek. Leden van bhakti-groeperingen kunnen uit alle kasten of standen komen, want het gaat in eerste instantie om liefdevolle overgave aan God en Gods liefde kent geen onderscheid tussen mensen. Bhakti-groepen kunnen om deze reden als maatschappelijk revolutionair uit de hoek komen of als een radicale beweging gepercipieerd worden.

In de bhakti-traditie spelen de grote Goden van het hindoeïsme zoals Shiva, maar voornamelijk Vishnoe een belangrijke rol. De twee incarnaties of *avatars* - Krishna en Rama - komen het meest voor. In de beleving van de bhakti-groepen worden zij echter de hoogste Godheid zelf.

Centraal staat de eenheid met het goddelijke en niet het leven in het hier en nu, dat de mens kan misleiden en afwenden van de liefde voor en van God. Zo kent men in vele bhakti-groeperingen een vorm van ascese, hoewel aan de andere kant de begeerte of het verlangen naar God in de meest uitzinnige emoties wordt gevierd.

Algemeen kenmerkend voor de bhakta-traditie is de idee van het ijzeren tijdperk, het *kali-yuga*. In hun tijdsbeschouwing zijn er vier tijdperken die elkaar opvolgen: het gouden, zilveren, koperen en ijzeren tijdperk. Wij, moderne mensen, bevinden ons in het kali-yuga tijdperk. Deze tijd staat voor: materialisme, corruptie, gebrek aan spiritualiteit... kortom, verdorvenheid. Maar de Godheid heeft in al zijn goedheid een mogelijkheid voorzien om als mens zich daaraan te onttrekken, namelijk door het zingen van de namen van God en door overgave. Via de devotionele weg - de bhakti - kunnen mensen in dit ijzeren tijdperk bevrijding realiseren. Later zullen we hierop terugkomen in de bespreking van het belang van het *chanten* - het zingen van de heilige namen van de God Krishna - door toegewijde leden van de Krishna-beweging.

Dr. R. Kranenburg onderscheidt binnen de bhakti-traditie een viertal categorieën van bhakti-groeperingen, namelijk: persoonlijkheids-bhakti, goeroe-bhakti, de bhakti van de Sant Mat en de Sikhs, en de Krishna-bhakti (Kranenburg 2002:137-182). Op de Krishna-bhakti zullen we uiteraard dieper ingaan.

In de persoonlijkheids-bhakti wordt er een levend persoon aanbeden, en geven de volgelingen zich volledig over aan deze persoon. Deze wordt doorgaans gezien als een belichaming van God of het Goddelijke - een nederdaling of avatar van God. Bijvoorbeeld: Anandamayi, Amma, Mother Meera, Nim Karoly Baba, Haidakhandhi Samaj, de Hanuman Foundation en Sathya Sai Baba zijn allen markante persoonlijkheden die binnen de *persoonlijkheids-bhakti-traditie* kunnen worden onder gebracht. Deze laatste (omstreden) figuur - Sai Baba - is bij ons in het westen wellicht het meest bekend.

De volgende groepen kunnen genoemd worden in het kader van *goeroe-bhakti*: de beweging rond Sri Premananda, Sahaja-yoga, Siddha-yoga (Siddha Yoga Dham Foundation), Ram Chandra Mission (Sahaja Marga), Chinmoy-meditatie en Ananda Marga Pracaraka Sangha. In deze groepen speelt de goeroe een centrale rol, waarin zijn hulp en genade onmisbaar zijn. Anders dan bij de persoonlijkheids-bhakti verwijst de goeroe naar een godheid of een onpersoonlijke werkelijkheid die hoger is, die de goeroe in kwestie zelf transcendeert.

San Mat groepen - nauw verwant met de Sikhs - zijn bijvoorbeeld: Radha Soami Satsang - in de traditie van de Indische mysticus Kabir; Holosophic Society International; Eckankar - ook wel de 'religie van het Licht en Geluid van God' genoemd; de Divine Light Mission/Elan vital; de Kabir Panthi Sanstha - Kabir is een 15de eeuwse ongeletterde mysticus, die de islam en het hindoeïsme in zijn liederen tracht samen te brengen; Healthy Happy Holy Organisation van yogi Bhajan: in deze beweging dragen zowel mannen als vrouwen de uiterlijke tekens van de Sikhs.

Een vierde categorie in de bhakti-groeperingen is de *Krishna-bhakti*, of de traditie van de Gaudiya Sampradaya. Een relevante religieuze persoonlijkheid uit de bhakti-traditie voor de Hare Krishna-beweging vandaag is Sri Chaitanya. Sri Chaitanya (1486-1533), met als oorspronkelijke naam Visvambhar Misra, is afkomstig uit Bengalen en staat bekend om zijn heftige extatische uitlatingen in zijn liefdevolle overgave aan God. Zijn omgeving ging hem daarom zien als een avatar van de allerhoogste God - Krishna in dit geval - zelf. De liefdesmystiek van Chaitanya ontwikkelde zich verder en hij zag zichzelf als een herderinnetje - gopi Radha, de partner van Krishna - dat in de mythologie door Krishna wordt verleid en zich met hem verenigt. Zijn volgelingen gingen hem daarom al gauw aanzien als een avatar van zowel Krishna als Radha. Het theologisch denken van Chaitanya zelf is niet zo goed bewaard, maar zijn volgelingen zetten zijn ritueel van het samen religieuze liederen zingen - de *sankirtan* - verder en ontwikkelden voor de beweging van Chaitanya een eigen theologie: het Gaudiya Vaishnavisme.

Na een dieptepunt in de 17de eeuw - voor alle bhakti-groeperingen trouwens - kende de beweging van Chaitanya een reveil in de 20ste eeuw. Bhaktivinoda Thakur (1838-1914) nam de reorganisatie voor zijn rekening en stelde zichzelf missionair op. Bhaktisiddhanta Saraswati Thakur, zijn leerling, stapte verder in de voetsporen van zijn meester en stichtte de Gaudiya Math. Dit is een monnikenorde specifiek gericht op het propageren van de Krishna-bhakti. Deze missionaire oriëntatie werd door zijn opvolgers verder aangehouden en bereikte ook de leerling Abhay Charan De (1896-1977). De opdracht om de bhakti-boodschap van Chaitanya ook in het westen over te brengen, viel bij hem in vruchtbare aarde. Later bekend geworden als Swami Bhaktivedanta Prabhupada, bracht hij het Krishna-bewustzijn naar het westen. Kernachtig samengevat gaat het in deze beweging voornamelijk om de overgave aan de hoogste God, Krishna. Volgens de hindoeïstische chronologie heeft God zich 5000 jaar geleden in de koningszoon Krishna gemanifesteerd. Dit staat beschreven in de Bhagavad-gita en het Shrimad Bhagavatam, ook wel Bhagavat Purana genoemd. Het ideaal is om nooit meer wedergeboren te worden en om opgenomen te worden in de wereld van Krishna - Krishnaloka. Om dit te bereiken wordt er een rigide levenswijze voorgeschreven, zodat men zich volledig op Krishna - en diens partner Radha - leert concentreren.

Swami Prabhupada wordt beschouwd als de tiende directe opvolger van Sri Chaitanya (Swami Persaud 2001:59). Hoe hij vaste grond onder zijn voeten kreeg in Amerika en hoe Amerika op zijn beurt het Hare Krishna-bewustzijn ontdekte, wordt in het volgende onderdeel besproken.

Als laatste kunnen we nog vermelden dat na de dood van Srila Prabhupada de beweging niet uitdoofde. Toch ging dit niet zonder organisatorische strubbelingen. Na zijn dood, werd de Krishna-beweging geleid door een elftal goeroes, maar men ging ook eigen wegen uit. In de rand van de Krishna-gemeenschap gingen er zich kleinere groepjes afsplitsen.

Ook in Nederland kent men een aantal afsplitsingen. Zo is er de Shri Chaitanya gemeenschap in Amsterdam, gesticht door Hendrik van Teylingen - Hayeshvara Das - door Srila Prabhupad zelf ingewijd. Wezenlijke verschillen zijn er niet met ISKCON, wel opteren zij voor een accentuering van het extatische.

Daarnaast bestaat er ook de Gopinath Gemeenschap, of Gopinath Gaudiya Math. Deze beweging spruit voort uit een andere leerling van Bhaktisiddhanta Saraswati Thakur: Swami B.P. Puri Maharaja. Arjen van der Kooy bracht zijn spirituele praktijken en gedachtegoed over naar Nederland. Echte principiële verschillen zijn er niet te vinden met de Krishna-gemeenschap, de verschillen zijn eerder van praktische aard.

Voornamelijk onder de Hindoestaanse bevolkingsgroep van Nederland bevinden zich leden van de volgende Krishna-groep: Shri Gaudiya Vedanta Samhiti. Zij richten zich op de Indische geestelijke leider Srila Bhaktivedanta Narayana Maharaj, die onrechtstreeks ook een leerling van Bhaktisiddhanta Saraswati Thakur kan worden genoemd (Kranenborg 2002:137-182).

1.2 MISSIONARIS SRILA PRABHUPADA

Sri Srimad A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada werd in 1896 als Abhay Charan De geboren. Hij groeide op in een Vaishnava familie in Calcutta in India (Gosvami 1986).

Hij nam deel aan Gandhi's geweldloze beweging tegen de koloniale overheersing.

In het jaar 1922 leerde hij zijn geestelijk leraar en tevens de stichter van de Gaudiya Matha, Sri Srimad Bhaktisiddhanta Sarasvati Gosvami Maharaja, kennen. Een tiental jaar later werd hij door hem geïnitieerd en kreeg hij de opdracht om het westen de filosofie van de Bhagavad-gita aan te leren.

Hij richtte in 1944 het Engelstalige tijdschrift 'Back to Godhead' op. Drie jaar later kreeg hij de geestelijke titel *Bhaktivedanta*, waarmee hij geleerde in de devotionele traditie werd. Vanaf 1959 keerde hij het wereldse leven de rug toe, hij werd een *sannyasa*. In deze onthechte levensstaat wijdde hij zich volledig aan het vertalen van heilige Sanskriet teksten naar het Engels, die hij ook becommentarieerde. Zo werd in 1972 een complete en definitieve vertaalde versie van de 'Bhagavad-gita zoals ze is' - wat het meest fundamentele boek van de beweging kan worden genoemd - in New York uitgegeven.

Het was in 1965 dat hij naar de Verenigde Staten van Amerika reisde met als voornaamste bagage koffers vol boeken en kennis van het Vaishnavisme. In het flower-power klimaat van de jaren '60-'70 bracht hij zijn boodschap door de bhakti in praktijk voor te leven. Srila Prabhupada wordt daarom ook een *acarya* genoemd. Letterlijk betekent dit: 'iemand die onderricht geeft door zelf het voorbeeld te zijn.'

Zijn meest beroemde volgeling 'in het hippie-tijdperk' was ongetwijfeld de gitarist van de Beatles, George Harrison. Op deze wijze veroverde de devotie en de mantra van de godsnamen zelfs een plaatsje in de wereld van de popmuziek.

Met de institutionele organisatie ISKCON⁷ - *International Society for Krishna Consciousness*/Internationale Gemeenschap voor Krishna-bewustzijn - opgericht in 1966, kon de beweging tevens een plaatsje veroveren op de religieuze markt.

Daarna trok Srila Prabhupada in 1967 met zijn Amerikaanse leerlingen naar India, om daar op zijn beurt het Krishna-bewustzijn nieuw leven in te blazen.

Begin de jaren '70 werd een uitgeverij opgestart om de werken van Srila Prabhupada uit te geven, de Bhaktivedanta Book Trust (BBT). Het wordt de grootste uitgeverij genoemd van Vedische literatuur.

In 1977 stierf Srila Prabhupada in zijn moederland India.

Srila Prabhupada heeft een belangrijke rol gespeeld in het verspreiden van het Hare Krishna-bewustzijn over de wereld, maar dat niet alleen. Hij kan beschouwd worden als een belangrijke factor in het bekend maken van het hindoeïsme wereldwijd en in concreto in het verspreiden en voornamelijk in het behouden van een specifiek authentieke Indiase culturele traditie.

Voor de leden van de Internationale Gemeenschap voor Krishna-bewustzijn blijft hij de raadgevende leider of *siksa-goeroe*.

1.3 ISKCON IN BELGIE - NAVEL VAN DE BENELUX

De geschiedenis van de Belgische Hare Krishna-gemeenschap is gerelateerd aan de ontwikkelingen in haar buurland Nederland. Daar gaan we terug naar 1970, waar in het Amsterdamse Bijlmermeer de eerste Hare-Krishnatempel van de Benelux werd gevestigd (Bouwman 1999:20).

In 1979 kocht de Hare Krishna-gemeenschap het kasteel⁸ van Petite Somme in de Belgische Ardennen aan. Het landgoed te Septon-Durbuy bestond toen uit 15 hectare grond. Leden van ISKCON startten restauratiewerken om het middeleeuwse kasteel bewoonbaar te maken voor de huisvesting van een geestelijke gemeenschap.

Vandaag is het domein door een legaat uitgebreid tot 45 hectare. Naast het kasteelhof, een rozentuin en bossen kent het domein ook een biologische groentetuin en een boerderij.

De renovatiewerken aan het kasteel gaan nog steeds door en worden regelmatig afgewisseld met andere bouwprojecten. Tegenwoordig is er een ambachtelijke bakkerij, een Indiase boetiek, een

⁷ Volgende doelstellingen worden in ISKCON voor ogen gehouden : 1. Het overdragen van geestelijke kennis onder brede lagen van de bevolking en het onderrichten van alle mensen in de technieken van het geestelijk leven, met als doel de aantasting van de levenswaarden tegen te gaan en tot werkelijke eenheid van vrede in de wereld te komen. 2. Het uitdragen van het Krishna-bewustzijn, zoals dat uiteengezet wordt in de Bhagavad-gita en het Srimad-Bhagavatam. 3. Het verenigen van de leden van de gemeenschap om hen dichter bij God, Krishna, te brengen, waardoor zowel bij de toegewijden als bij de rest van de mensheid het bewustzijn wordt ontwikkeld, dat elke ziel een volkomen deeltje van God is. 4. Het voorgaan in en aanmoedigen tot het gezamenlijk bezingen van de heilige namen van God, zoals aanbevolen in het onderricht van Sri Chaitanya Mahaprabhu. 5. Het vestigen van heilige plaatsen waar de Allerhoogste Persoonlijkheids Gods, Krishna, gediend wordt, ter inspiratie van de leden en alle andere mensen. 6. Het propageren van een eenvoudige en natuurlijke levenswijze. 7. Het uitgeven en verspreiden van tijdschriften, boeken en andere publicaties met als doel bovenstaande doelstellingen te verwezenlijken. (Bouwman 1999 :17)

⁸ Cf. <http://www.radhadesh.com/index.php?id=76>

cafeteria, een vegetarisch restaurant ‘*Gopinatha’s Garden*’, en sinds juli 2002 een gastenhuis ‘*Maison d’hôtes Radhadesh*’ met een conferentiezaal.

Radhadesh - betekent letterlijk: ‘land van Radha en Krishna’ - is de belangrijkste tempel van de Benelux. Het kasteel in Petite-Somme herbergt de godheden Radha-Krishna en Jagannatha⁹. Ze zijn uniek voor de regio in de Benelux.

In juli 1972 heeft Srila Prabhupada eigenhandig de godheden Jagannatha, Baladeva en Subhadra plechtig geïnstalleerd in de tempel van Amsterdam; daar werd in februari 1977 de godheid Radha-Gopintha bijgezet. Drie jaar later - in 1980 - verhuisden deze godheden naar Radhadesh, de tempel in de Belgische Ardennen.

Herman Janssens - met als religieuze naam Hrdaya Chaitanya Dasa - van Belgische afkomst, maakte in 1980 deel uit van de Hare Krishna-gemeenschap van Amsterdam. In dat zelfde jaar nog trad hij binnen in de gemeenschap van Durbuy. Vanaf 1986 werd Herman Janssens tempelpresident van Radhadesh en leidde er zowat alle renovatieprojecten.

Eén van de belangrijkste bronnen van inkomsten zijn de rondleidingen in en om het kasteel. Deze gingen van start in 1987. In 1989 sloot een toegewijde - Ramananda Raya Dasa - een contract met een busmaatschappij om Radhadesh te bezoeken. Op deze manier werden de geleide bezoeken gestimuleerd en gecontinueerd over de jaren heen. Meer dan tweehonderd bussen stoppen nu jaarlijks voor het kasteel van Petite-Somme¹⁰.

In 1974 richtte ISKCON Hare Krishna *Food for Life* (FFL) op voor het wereldwijd gratis verspreiden van vegetarisch gespiritualiseerd voedsel. Dit voedsel wordt eerst aan Krishna geofferd - Hij mag als eerste proeven - en dit geofferde voedsel wordt *prasadam* genoemd. Door het offeren, aanvaardt Krishna het karma dat bij het bereiden van het voedsel ontwikkeld werd. Het wordt karma-vrij voedsel. We zullen later nog op dit ritueel terug komen.

Tegenwoordig werkt Food For Life¹¹ samen met o.a. het Internationale Rode Kruis, Care, de VN-organisatie voor vluchtelingen (UNHCR), Save The Children en Oxfam. Sinds 1974 heeft Food For Life al meer dan 60 miljoen warme maaltijden uitgedeeld. Daarmee is het de grootste vegetarische voedselhulpdienst ter wereld.

Ongeveer 20 jaar geleden is FFL gestart in de Benelux, dit was in Amsterdam. Nu zijn er met enige regelmaat FFL-acties in Amsterdam, Den Haag en Rotterdam. In België bestaat Food For Life sinds mei 1996. Deze acties zijn gestart in Antwerpen en sinds september 1997 worden er ook in Luik, vanuit Radhadesh, één maal per week vegetarische maaltijden verdeeld.

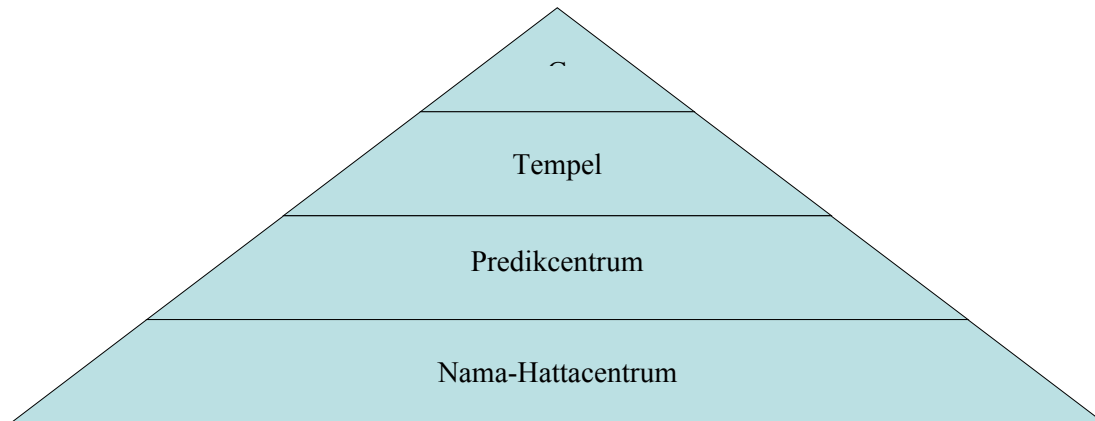
⁹ Jagannatha (of Krishna) refereert naar de extatische vorm van de Heer Krishna.

¹⁰ cf. Mahaprabhu Dasa (2002) Radhadesh a Spiritual Oasis. In Back to Godhead. The Magazine of the Hare Krishna Movement. september-oktober: 16-25.

¹¹ Cf. www.ffl.org

1.4 ORGANISATIONELE STRUCTUUR

1.4.1 ALGEMEEN MODEL

1.4.2 TOEGEPAST OP DE SITUATIE IN BELGIË

Het hoogste bestuursorgaan van ISKCON is de **GBC** - Governing Body Commission - en deze bestaat uit een **internationale raad**. Srila Prabhupada heeft dit bestuursorgaan in 1970 in het leven geroepen. De GBC heeft een adviserende en een besluitvormende functie. Elk GBC-lid is verantwoordelijk voor een bepaald gebied en ziet erop toe dat de leerstellingen en geestelijke levenswijze in de ISKCON-centra worden opgevolgd. De beslissingen van het bestuur worden op democratische wijze gestemd. Er is een jaarlijkse bijeenkomst van twee weken in het hoofdcentrum te Mayapura - de geboorteplaats van Sri Chaintanya - in West-Bengalen, India. Dan wordt er ook een nieuwe voorzitter verkozen. Ook de tempelpresidenten en andere leiders van ISKCON-centra hebben hun inspraak in de besluitvorming en komen ook jaarlijks in Mayapura bijeen (Bouwman 1999:37).

Op landelijk niveau zijn Nederland en België samen vertegenwoordigd in de Beneluxraad. Er is voor elke nationale raad 1 GBC-vertegenwoordiger verantwoordelijk.

Zoals al aangehaald in het stuk '1.3 ISKCON in België - navel van de Benelux' is België één Hare Krishna **tempel** rijk: Radhadesh in Durbuy. Radhadesh is een A.S.B.L. of V.Z.W. - Vereniging Zonder Winstoogmerk¹². Ze wordt bestuurd door de RGA - Radhadesh General Assembly - die enkele keren per jaar of telkens het nodig is, bij elkaar komt. De raad bestaat uit de oudere bewoners van de

¹² <http://www.radhadesh.com/index.php?id=104>

gemeenschap, de leden die een functie vervullen in het dagelijkse bestuur, aangevuld met eventueel door de leden gekozen vertegenwoordigers.

Het dagelijkse bestuur is in handen van de leden van de RAC - Radhadesh Administrative Council. Op dit moment bestaat het management uit vier leidinggevende personen: Hridaya Chaitanya prabhu (Dhr. Janssen): Tempelpresident (voorzitter); Mahaprabhu prabhu (Dhr. Gurvicius): Vice-president; Bhadranga prabhu (Dhr. Mistrorigo): Secretaris; Prema Sidhhi Ananda prabhu (Dhr. Vegter): Tempel hoofdpriester.

Predikcentra zijn culturele centra die gericht zijn op de verspreiding van vedische kennis. In Antwerpen, op de Amerikalei 184, is er sinds 1986 zo'n predikcentrum. Elke zondag is er een cultureel programma bestaande uit gezangen, een lezing en meditatie met aansluitend een vegetarische maaltijd. Dit wordt doorgaans het zondagsfeest genoemd. In de volksmond wordt dit ook wel 'de tempel van Antwerpen' genoemd. Hier wonen geïnitieerde toegewijden en aspirant-toegewijden. Zij hebben eenzelfde dagindeling als de bewoners van een Hare Krishna- tempel. Het prediken gebeurt voornamelijk door het verspreiden van boeken, geïnteresseerden te ontvangen en te informeren over het beoefenen van het Hare Krishna-bewustzijn. Daarnaast worden er geregeld cursussen, zoals 'Vedisch koken', georganiseerd.

Op lokaal niveau situeren zich **Nama-Hattacentra**. Zij zijn ontmoetingsadressen voor geïnteresseerden en werken nauw samen met de tempels en predikcentra. Het gaat hier om individuele personen of families die hun woning openstellen, of er wordt een zaaltje gehuurd, om samen te zingen, uit de Bhagavad-gita te lezen, te filosoferen en een vedische maaltijd nuttigen. Doorgaans wordt zo'n avond geleid door een persoon die al gevorderd is in het Krishna-bewustzijn. Er wordt een lezing gegeven, waarop aansluitend een discussie kan worden geopend. Vandaag zijn er in België Nama-Hattacentra in het Antwerpse, Brussel, Brugge-Assebroek, Gent en Hasselt. Voor Nederland is dat: in Den Haag, Deventer, Tilburg, Nieuwegein, Rotterdam, Gauda, Maastricht, Eindhoven, Lelystad, Breda en Schettens. De locatie van deze centra kan nogal variëren naargelang de inzet van plaatselijke Hare Krishna leden.

1.5 BESLUIT

De Krishna-gemeenschap stelt dat zij de enige, of toch de grootste of belangrijkste vertegenwoordiger is van de Vaishnava-traditie binnen het westen. Op basis van dit argument claimt zij een plek in de interreligieuze dialoog¹³ en integreert ze zich verder in de maatschappij.

Dit argument wordt vaak door de leden van de beweging of andere geïnteresseerden gelezen of begrepen als zijnde dat ISKCON de enige vertegenwoordiger is van de hindoeïstische traditie. Hierin wordt het hindoeïsme gereduceerd tot ‘de enige ware traditie: het Vaishnavisme’.

Met dit eerste inleidend hoofdstuk heb ik trachten aan te tonen, dat ‘het hindoeïsme’ een verzamelterm is, die vele tradities en geloofsstromingen dekt en waarbinnen het Vaishnavisme een eigen ontwikkeling heeft doorgemaakt.

Persaud (2001:166-167) getuigt dat ‘het hindoeïsme zoals het vandaag door de moderne Indiër beleefd wordt, een verademing is als we dit vergelijken met de praktijk binnen de Hare Krishna-gemeenschappen.’ Hij waarschuwt voor de fanatieke houding van sommige personen van de beweging en voor een al te letterlijke lezing van de vedische literatuur.

Deze discussie zal ongetwijfeld nog in latere hoofdstukken aan de oppervlakte komen. Voor een goed begrijpen van de bhakti-yoga praktijk, zoals deze door toegewijden van de Krishna-gemeenschap wordt beleefd, moeten we echter volgende begrippen meenemen: Vaishnavas, reïncarnatie, karma, chanten, prasadam, sattvische (zuivere) voeding, ...

2. SITUERING VAN MIJN VELDWERK

2.1 PROBLEEMSTELLING

¹³ Zie voor een goed begrijpen van het standpunt van de Hare Krishna-beweging ten opzichte van andere religies het document ‘ISKCON and Interfaith. ISKCON in Relation to People of Faith in God’ uitgegeven door ISKCON Communications 2004. Hier doen zij afstand van een exclusiviteit op het ‘ware geloof’. De toekomst zal uitwijzen hoe zij zich verder manifesteren in de interreligieuze dialoog. Zullen ze als een autonome gesprekspartner aux serieus genomen worden, of zullen ze genoodzaakt zijn om een soort van ‘Hindoe-raad’ op te richten om gehoord te worden...?

In mijn thesis wil ik de band problematiseren tussen mensen die deel uit maken van wat een 'sekte' of 'nieuw religieuze beweging' genoemd wordt en de perceptie dat deze mensen ontdaan zouden zijn van een 'vrije wil'. Ik wil deze twee zaken van elkaar scheiden en onderzoeken of het ene automatisch het andere impliceert. Ik tracht op zoek te gaan naar de onderliggende motivaties die geleid hebben tot het volgen van een minderheidsreligie, het aannemen van een ander cultureel systeem, dat tevens in de publieke perceptie als negatief of schadelijk wordt ervaren.

Deze probleemstelling splits ik uit in de volgende subvragen:

- Gaat het bij de geïnterviewden tijdens mijn veldwerkperiode om mensen die 'vrij' gekozen hebben deel uit te maken van de Hare Krishna-beweging?
- Kunnen we persoonlijke gevoeligheden of predisposities onderscheiden die aanzet hebben gegeven tot het volgen van het Krishna-bewustzijn?
- Hoe biedt het Krishna-bewustzijn antwoorden op de - reeds aanwezige - vragen van de personen die contact zoeken met de beweging?

2.2 MOTIVATIE

Deze drie vragen die mijn probleemstelling vormen, zijn ontsproten uit verschillende korte contacten met de Krishna-beweging.

In de zomer van 2003 zou ik voor een maand naar Bangalore, India gaan. Een collega van mijn moeder kwam dit ter ore. Hij leeft zelf Krishna-bewust en vond dit een ultieme gelegenheid om mij een boekje 'Hare Krishna. Een manier van leven. Vaishnavisme in India en het westen' te bezorgen. Ik heb dat boekje een tijdje laten liggen. Op zijn uitnodiging zijn we - mijn moeder en ik - naar het zomerfestival geweest in Radhadesh. Voor het eerst hoorde ik van Krishna en Radha en om eerlijk te zijn, het was een heel vermoeiende dag. Alle indrukken waren nieuw voor mij en ik had niet het gevoel het gebeuren te begrijpen of er 'grip' op te hebben. Het gaf me wel zin op reis naar India te gaan en er meer over te lezen.

In India maakten we kennis met verschillende religies. We bezochten ook een Krishna-tempel in Bangalore. Het ging er helemaal anders aan toe dan in Radhadesh. Er was niet enkel een vestiaire voor onze schoenen, maar er werd ook gevraagd om alle tassen af te geven, we mochten geen foto's nemen en in een mum van tijd werden we langs de *deities*, de Godenbeelden geleid. Vervolgens kwamen er een hele rits van kraampjes waar tal van spulletjes werden verkocht. Wij zijn eerder een scheiding tussen een heilige plaats en een winkel gewoon; daar lopen tempels en winkels in elkaar over.

In mijn thesis wil ik echter geen vergelijking maken tussen hoe het Krishna-bewustzijn in India beleefd wordt en hoe het hier in België ervaren wordt.

In de zomer van 2004 heb ik dan toch besloten, om me te verdiepen in het feit dat sommige mensen in een westerse cultuur zich ‘plots’ schikken naar een ander cultureel systeem. Men meet zich een ander cultureel en religieus referentiekader aan. Waarom gebeurt dit? En voornamelijk: hoe gebeurt dit? Voor ons klinkt het misschien psychedelisch als er hier in het westen mensen mantra’s zingen, aan de voeten van een goeroe zitten, een sari dragen,.... Je voelt je in Radhadesh even niet meer in het vertrouwde Belgenlandje.

Op het zomerfestival van 2004 ben ik samen met een vriendin gaan kamperen in Radhadesh en hebben we ons onder de andere bezoekers begeven. Tot persoonlijke gesprekken met Krishna toegewijden kwam het nooit. Hoogstens een elementaire ‘verklaring’ konden we krijgen, maar verdere vragen naar beleving en persoonlijk engagement konden er niet aan bod komen.

België wordt aanzien als één van de meest gesecculariseerde landen. Even in de kantlijn wil ik wel opmerken, dat we leven volgens een christelijke kalender en christelijke geïnspireerde feesten vieren, al dan niet gecommmercialiseerd. Velen komen uit een katholieke school. Kortom, we komen uit een sociaal christendom, wat niet betekent dat we daarom actief met het christendom bezig zijn en het praktiseren. Toch durf ik niet te stellen dat dit hedendaags ‘ongeloof’ haaks staat op het ‘geloof’ van weleer. Mijn intentie is niet te werken met de dichotomie van ‘geloof’ en ‘ongeloof’ wat - naar mijn opinie - tot een patstelling leidt. Er is een heel scala van ‘alternatief geloof’ op de markt. Door één voorbeeld te nemen van ‘anders-gelovigen’, wil ik aantonen dat zogenaamd ‘ongeloof’ ook heel veel ‘geloof’ kan bevatten. Het ‘geloof’ wordt vaak geassocieerd met een christelijk geloof. In mijn thesis wordt ‘geloof’ uitgebreid naar het geloof in Krishna. Het verwijst naar een Krishna-bewuste levensstijl. Uit de interviews die ik afgenomen heb, blijkt dat men het geloof in Krishna niet als tegengesteld aan andere ‘geloofsvormen’ ervaart. Wel overstijgt het als het ware alle andere geloofsvormen en ‘neemt men de lift als men Krishna-bewust leeft, in plaats van de trap’. Met andere woorden, ik zou graag de nieuwe rationaliteit die men heeft gevonden, of tracht te vinden, willen weergeven.

2.3 METHODE

Ik ben niet als een gewoon lid van de samenleving op bezoek geweest bij bijeenkomsten van de ‘vrienden van Krishna’. Ik kwam er niet als voyeur of als postulante. Zo goed als mogelijk heb ik mij een wetenschappelijke attitude aangemeten. Ik heb mij steeds bekend gemaakt als een thesisstudente, die niet de bedoeling heeft om zelf praktiserend lid te worden van de Krishna-beweging.

Ik zie het Krishna-bewustzijn als een religieuze levenswijze, als een zingevende constructie. De antropologie kan er zich echter niet over uit spreken of constructies waar of verkeerd zijn. Ik tracht dit

dan ook niet te doen. Ik zal een descriptief discours volgen en een kritische analyse doorvoeren met behulp van verschillende auteurs.

Met mijn onderwerp-keuze lijkt het vanzelfsprekend dat het gaat over 'iets anders', het andere, de ander, over iets buitengewoons, iets exotisch. Toch tracht ik doorheen beschrijvingen en het weergeven van ervaringen, ook het alledaagse aan bod te laten komen. 'Het vriest ook in Radhadesh', zei me een respondent. De was en de plas moeten ook gedaan worden. Maar ook ervaringen van twijfel, op zoek gaan, negatieve gebeurtenissen,... kunnen voor mensen die niet de keuze maken om Krishna-bewust te leven heel herkenbaar overkomen.

Zoals in de inleiding vermeld, hanteer ik voornamelijk een *emic approach*. Ik focus voornamelijk op de leefwereld van de *insider* en peil naar wat de Hare Krishna-beweging voor de leden zelf betekent. Ikzelf ben echter een *outsider*. Ik heb mij ook zo gepresenteerd. Ik ben niet *under cover* te werk gegaan. Voor elk interview - mondeling of via e-mail - heb ik een blad ter ondertekening voorgelegd, of men akkoord was om medewerking te verlenen. Elk interview gebeurde op vrijwillige basis. Eén interviewleidraad heb ik via e-mail teruggestuurd gekregen. Vele toegewijden hebben een bijzondere band met India. Het is een gebruik dat sommigen - zoals de persoon die ik zou interviewen - in India overwinteren. Bij de overige tien interviews heb ikzelf de personen in kwestie opgezocht en de gesprekken opgenomen op cassette. In totaal gaat het om 9-enkel interviews en 2-dubbel-interviews (bij deze gaat het telkens om een gehuwd koppel die gekozen hebben om samen het interview te laten afnemen.)

Algemeen beschouwd kan men twee visies onderscheiden van de Hare Krishna-beweging op mensen uit de materiële wereld - zoals ik. Dit dualistisch perspectief bestaat uit: of men beschouwt de *outsider* als een potentiële bekeerling, of als een *karmi*, een demon. Ik had het gevoel op de dunne scheidingslijn tussen beiden te balanceren.

Aanvankelijk op de zomerfestivals, kon ik amper contacten leggen. Het is pas nadat ik de eerste contactpersoon had leren kennen, dat ik uitgenodigd werd op een vedisch huwelijk in Antwerpen. Van dan af werd ik ook uitgenodigd op de Nama-Hatta bijeenkomsten¹⁴ in de buurt waar ik woon, in Brugge-Assebroek. Opnieuw op uitnodiging, nu van het organiserende gezin van de Nama-Hatta's in Assebroek, heb ik een weekend in Radhadesh doorgebracht. Voor mij kwam het over, alsof iedereen mij plots te woord stond. Eigenlijk was dit heel goed geregeld vanuit Nama-Hatta Brugge, die de gemeenschap op voorhand op de hoogte had gebracht van mijn komst en deze had aangeschreven, gemaïld, gebeld. Dankzij deze voorbereiding kon ik heel wat interviews afnemen, weliswaar van personen die men mij voorstelde.

Er zijn verschillende toegangswegen tot de gemeenschap. Men is steeds heel vriendelijk en men wil uiteraard iedereen bij de 'club'. Bij een eerste vaststelling van terughoudendheid liet men mij voornamelijk met rust. Ik had de indruk dat men liever 'de kat uit de boom keek'. Sommigen zagen ongetwijfeld 'gevaar' in mij, ik kan de gemeenschap een slechte naam bezorgen. Dit voelde ik aan uit

¹⁴ Voor een Nama-Hatta bijeenkomst vraagt men een vrije bijdrage met als richtprijs 5 euro.

een afwerende houding ten opzichte van mij, of mensen spraken rechtstreeks hun bezorgdheid hierover uit. Anderen zagen het als een kans en namen mij onder hun hoede. Ik kan de beweging ook meer bekendheid geven, positief belichten en eventueel later zelfs *joinen*. Om eerlijk te zijn, ik denk niet dat men *zomaar* ‘verstrikt’ raakt in de beweging, maar dat men heus wat moeite moet doen, om er bij te willen horen. Dit was mijn persoonlijke ervaring. En deze verschilt doorgaans van de meerderheid ‘zoekers’ die met een - al dan niet expliciete - hulp-vraag komen aankloppen. De Krishna-beweging zal de (emotionele) nood lenigen en uit deze ‘overgave’ wegens het niet meer ‘aankunnen’, kan men - achteraf gezien ongewild - beginnen denken, handelen, voelen als zij. Mijn persoonlijke ervaring van heel wat ‘moeite’ te moeten doen om contacten te onderhouden, vertrouwen te winnen,... verschilt van de ervaring van de ‘vrienden van Krishna’. Zij kenden veelal een onverwerkt verdriet, dat hen op zoek deed gaan. Het doormaken van een emotionele crisis gaat gepaard met een verzwakte wilskracht. En hier kan een waarschuwing op zijn plaats zijn, dat men in deze kritieke toestand zaken begint te interioriseren die men in gezonde, normale omstandigheden niet zou gedaan hebben.

Mijn participerende observatie bevindt zich op drie niveaus. Mijn uitvalsbasis was de Nama-Hatta Brugge (lokaal niveau). Ik ging ook een paar keer naar een zondagsfeest in Antwerpen (meso-niveau) en heb een weekend overnacht in Radhadesh (de tempel voor de Benelux). De tijd om een thesis te schrijven is beperkt, vandaar dat mijn veldwerk ook beperkt is. Het was echter noodzakelijk om bijeenkomsten bij te wonen, om contacten te onderhouden. Men stond snel een interview toe, maar soms liep het mis wanneer er concrete afspraken moesten gemaakt worden. De wederkerige kant van de relatie van mij uit was nogal beperkt, maar dankzij regelmatige ontmoetingen op bijeenkomsten, kon het vertrouwen groeien en de afspraken om een interview af te nemen, konden dan ook effectief gerealiseerd worden.

Ik heb gekozen voor semi-gestructureerde interviews als leidraad. Men kan het ook zien als een aanleiding of een ‘excuus’ voor een gesprek. Bij sommigen kon deze vragenlijst chronologisch doorlopen worden. Bij anderen waren er heel wat uitweidingen, wat weer andere interessante gesprekstof opleverde. Ondanks hetzelfde begin en een telkens ander einde van zo’n interview kan men zeker heel wat gelijkenissen tussen de verschillen aantreffen.

Ik besef dat ik in zowel de participerende observatie als in de afname van de interviews, volledig terug val op mezelf als werkinstrument. Mijn aanwezigheid ‘verstoort’ als het ware de te bestuderen omgeving. De omgeving begint op mij - en mijn taak - in te spelen. Zo werden de lezingen op de Nama-Hatta bijeenkomsten na enkele keren aangepast aan ‘nog niet zo gevorderde luisteraars’, waarmee men - zonder dat ik daarnaar gevraagd heb - ook mij tegemoet wilde treden.

Dit onderzoek heeft ook mij niet helemaal onveranderd gelaten. Niet dat ik bewust anders ging leven, maar het zette me wel aan het denken. Om naar bijeenkomsten te gaan, begon ik te letten op mijn kledij en schoenen. Ik lette erop, om niet helemaal in het zwart gekleed te zijn en geen opvallende leren schoenen te dragen - men moet ze wel uit doen, maar toch.... Ik heb ontdekt dat ik heel wat leren

schoenen in huis heb, deze vanzelfsprekendheid werd nu in vraag gesteld. Van kindsbeen af lustte ik niet graag vlees. In de pubertijd werd ik een full-time vegetariër. Paddestoelen lust ik ook niet en ik ben ook geen look of uien freak. Met andere woorden, hun kookboekje: 'Een hogere smaak. Een handleiding voor het bereiden van verfijnde vegetarische gerechten' (1997) ben ik rijker. Daar is het bij gebleven.

Waar ik minder op heb gefocust, is de man-vrouw verhouding¹⁵ in het Krishna-bewustzijn en in de praktijk. Zijdelings komt deze topic in interviews terug, waar de gescheiden leefwerelden van man en vrouw worden vermeld.

Ik heb geen enkel interview van een manager. Het uitdiepen van de organisatorische structuur kan hierdoor wat onderbelicht en duister blijven. In Radhadesh wordt het management gescheiden van de spirituele hiërarchie. Ik had enkel tot deze laatste categorie toegang.

Ik heb geen interviews kunnen afnemen met tweede generatie Krishna-toegewijden. Ik heb wel ouders ontmoet die hun kinderen Krishna-bewust opvoeden, of Krishna-bewust hebben opgevoed, maar ik ben tijdens bijeenkomsten geen enkele volwassene tegen gekomen van de tweede generatie¹⁶. Als commentaar kreeg ik te horen dat 'zij andere wegen zijn uitgegaan' of het Krishna-bewustzijn 'in privé-sferen beoefenen'.

In Radhadesh heb ik gesproken met de kleuterjuf van de peuter- en kleuterklas die in Radhadesh ingericht werd. Nu staan deze klasjes leeg. De toenmalige leerlingen van deze klassen zijn - aldus het interview - aan het puberen. Met deze jongeren heb ik geen contact gelegd. Wegens de nog jonge en 'onbeslisbare' leeftijd, kunnen zij nog alle kanten opgaan.

Met 'uitgetreden' leden, of mensen die de rug hebben toegekeerd ten opzichte van het Krishna-bewustzijn heb ik geen contacten gehad. In het Nederlandse taalgebied heb ik daar rond geen literatuur gevonden. In de Engelstalige literatuur die de situatie in de VS en in Engeland beschrijft, zijn er wel referenties¹⁷ te vinden.

¹⁵ Voor een uitgebreide analyse: zie het werk van Karen Verhaegen (1995) 'De vrouw in de Bhakti-traditie: theologische achtergronden van de plaats van de vrouw in de Hare Krishna beweging' of de eindverhandeling van Ellen Schryvers (1997) 'De Hare Krishna beweging in Septon: de positie van de vrouw in vergelijking met India' of Kim Knott (2004) *Healing the Heart of ISKCON. The Place of Women*. In *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant*. E. F. Bryant & M. L. Ekstrand, red. pp. 291-311. New York: Columbia University Press.

¹⁶ Anders dan in de Verenigde Staten van Amerika, India of Engeland kent België geen gurukula's of Krishna-scholen. Deze gurukula-scholen zijn in opspraak gekomen wegens kindermishandeling en kindermisbruik. Zie hiervoor het artikel 'Hare Krishna en kindermishandeling. Door een massale getuigenis van de slachtoffers staat de Hare Krishna-beweging terecht voor kindermishandeling' op de website van V.Z.W. SAS <http://users.pandora.be/sasvzw/>. Zie voor deze discussie binnen de Hare Krishna-beweging ook het artikel 'Fifteen Years Later: A Critique Of Gurukula' van Gabriel Deadwyler (Yudhisthira Dasa) op de webpagina: http://www.iskcon.com/icj/9_1/yudhi.html.

Zie voor het effect van het school lopen in een niet-Krishna school op de collectieve ISKCON-identiteit en op de persoonlijke identiteit van Krishna-volgelingen van de tweede generatie, het artikel van E. Burke Rochford Jr. (1999) *Education and Collective Identity. Public Schooling of Hare Krishna Youths*. In Susan J. Palmer & Charlotte Hardman (red.) *Children in New Religions*. s.l.: Rutgers University Press. Pp. 29-50.

¹⁷ Zie hiervoor Nori J. Muster (1997) *The Betrayal of the Spirit. My Life Behind the Headlines of the Hare Krishna Movement*. Urbana & Chicago: University of Illinois Press. Zie hiervoor ook Steven J. Gelberg (2004) *On Leaving ISKCON: Personal Story III*. In *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant*. E. F. Bryant & M. L. Ekstrand, red. pp. 393-403. New York: Columbia University Press.

De familie, kennissen, vrienden, ... van de 'vrienden van Krishna' heb ik niet benaderd. Hun kant van het verhaal schemert soms door in de interviews van de leden zelf.

Ik heb voornamelijk op de subjectieve beleving van de 'vrienden van Krishna' gefocust. Hieraan wil ik toevoegen dat deze subjectiviteit niet altijd even kritiekloos is. Anderzijds kan men inderdaad wel vermoeden dat een overwegend positieve toon uit de interviews van de leden van de Hare Krishna-beweging spreekt .

2.4 FASE DRIE IN DE INSTITUTIONALISERING VAN HET CHARISMA VAN SRILA PRABHUPADA

Om de situatie van mijn veldwerk toe te lichten, zou ik graag ook de algemene situatie van de leden van ISKCON willen schetsen. De hedendaagse realiteit van de leden is meer gediversifieerd dan: ofwel ben je lid, ofwel ben je het niet.

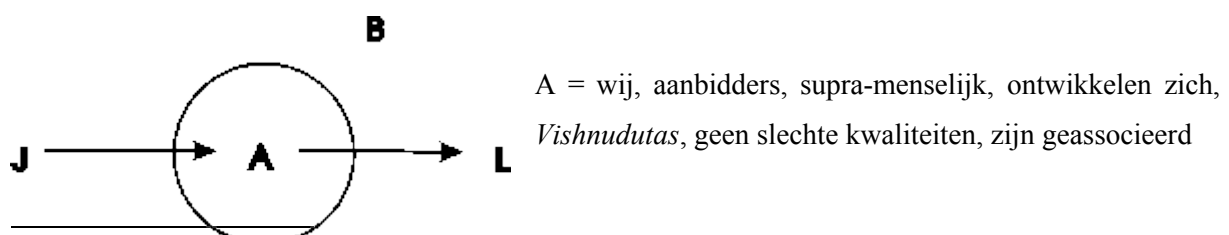
Om de evolutie van 'de institutionalisering van het charisma' te bespreken, doe ik een beroep op het artikel '*Moving into Phase Three: an Analysis of ISKCON Membership in the UK*' van toegewijde Rasamandala Dasa in het 'Iskcon communications journal' vol. 3/2 (dec. 1995)¹⁸. Hierin beschrijft hij de situatie van de evolutie van de beweging in het Verenigd Koninkrijk, maar het kan ook toegepast worden in een Belgische context.

Er zijn verschillende manieren om het lidmaatschap in ISKCON in te vullen.

Aanvankelijk - in een eerste beweging - kende men enkel 'kernleden' of 'geen leden'. *Core membership* of kernleden, zijn leden die het Krishna-bewustzijn in een ISKCON tempel praktiseren. Daarbij rekende men ook de full-time toegewijden die buiten de tempel vertoefden, maar wel devotionele dienst verrichtten. Dit is een heel dualistische visie, waarin men een dichotomie levendig houdt tussen *insiders* en *outsiders*. Het Krishna-bewust leven, stond voornamelijk synoniem met een monnikenleven. Voor wie de druk op een volledig onthechte levensstaat te groot werd, verliet - zonder dialoog - de beweging 'als een dief in de nacht'.

Schematische voorstelling:

J = *joinen*, Krishna-bewust leven = in de tempel wonen

¹⁸ http://www.iskcon.com/icj/3_2/3_2_rasamandala.html

B = de anderen, *karmi*/demonen, sub-menselijk zoals honden, verlagen zich, *Yamadutas*, geen goede kwaliteiten, te vermijden of moet men bekeren

L = *leaving*, het verlaten van de beweging wanneer de druk te groot wordt, er is geen ander alternatief

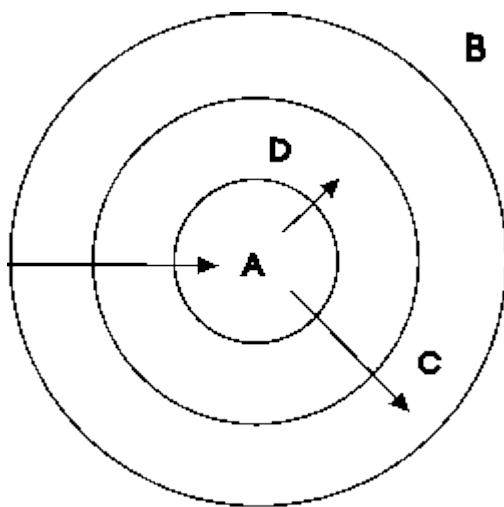
De geschiedenis van ISKCON in België begint met dit model in het achterhoofd. Het model van de jaren '70 uit het Verenigd Koninkrijk doet dienst als voorbeeldmodel, om in onze contreien het Krishna-bewustzijn te verspreiden.

In de jaren '80 - na de dood van oprichter Srila Prabhupada - ontstaat er in het Verenigd Koninkrijk een nieuwe categorie: het congregationeel lidmaatschap. FOLK, *Friends Of Lord Krishna*, of 'vrienden van Krishna' worden ze genoemd. Dit gaat gepaard met het inrichten van Nama-Hatta programma's. Tussen de kernleden en de niet-leden die leven in de materiële wereld, ontstaat er nu een kring van 'congregatieleden'. Deze congregatieleden leven niet in de tempel, maar trachten het Krishna-bewustzijn in hun dagelijkse leven toe te passen en wonen de Nama-Hatta programma's in hun streek bij. Sommige monniken of nonnen die vroeger tot de kernleden behoorden, besloten om het monnikenleven achter zich te laten en voegden zich in de bredere kring van 'vrienden van Krishna'. De komst van deze bredere kring kenmerkt een tweede fase in het groeiproces van de beweging.

Rasmandala Dasa stelt een nieuw model voor dat de derde fase van de institutionalisering beschrijft.

Schematische voorstelling:

A = tempelresidenten, de *brahmacharis* en *brahmacharinis*, dit zijn de monniken en nonnen, maar nu niet meer de families die toegewijde dienst doen

D = de *clergy*, de geestelijken, de families die rondom een ISKCON tempel wonen en die toegewijde dienst doen

C = congregatieleden, vrienden van Krishna, een heterogene groep van mensen die nog niet alle vier de principes volgen en nog geen 16 ronden chanten¹⁹

B = personen uit de 'buitenwereld'

Dit model is veel flexibeler dan het eertijdse dualistische model van: binnen/buiten of lid/geen lid.

Men kan tijdelijk een opleiding of initiatie volgen in de *Ashram*²⁰ in een ISKCON tempel. Daarna kan men tot de kring van geestelijken gaan behoren rondom een tempel, of overgaan tot een congregatielid, zonder dat dit een dramatische breuk met de beweging hoeft te betekenen.

In dit model ligt het accent voornamelijk op opleiding, dit zowel voor kern- als congregatieleden. Zo wil men de persoonlijke en individuele (spirituele) ontwikkeling van iedereen tegemoet treden.

Mijn participerende observatie heb ik voornamelijk gedaan bij de congregatieleden tijdens Nama-Hatta programma's (sectie C). Zelfs al ga ik een weekendje of langer logeren in Radhadesh, dan nog word ik afgeschermd van sectie A, de *ashram* bij de kernleden. Ik werd ondergebracht in een afzonderlijke vrouwenslaapzaal buiten het kasteel.

2.5 BESLUIT: SITUERING VAN MIJN INTERVIEWS

Volgens bovenstaand schema groepeer ik de door mij afgenomen interviews in de secties A, B, C en D.

¹⁹ De belangrijkste aanwijzingen die de Hare Krishna-beweging geeft, is het dagelijkse chanten of half luidop de mahamantra met de Godsamen reciteren: 'Hare Krishna Hare Krishna, Krishna Krishna Hare Hare, Hare Rama, Hare Rama, Rama Rama Hare Hare'. Wie ingewijd wordt, legt de belofte af om dagelijks 16 ronden op een kralensnoer van 108 kralen te chanten. Verder wordt er van een ingewijd persoon gevraagd om de vier basisprincipes van het geestelijk leven te volgen. Deze zijn: 1. geen vlees, vis of eieren 2. geen intoxicatie 3. geen ongeoorloofde seksualiteit 4. geen gok- en kansspelen.

²⁰ Dit is een plaats of ruimte waar men naar geestelijke groei streeft, men leeft er celibatair.

In sectie A: (5 enkel-interviews): Katrien en Sofie, zij hebben elk een tweede initiatie tot priesteres; Koen: heeft een eerste initiatie; zij leven allen in Radhadesh. Maarten en Bart plaats ik hier ook bij, zij zijn beiden bhakta's, maar wonen in een tempel, hetzij het predikcentrum te Antwerpen, hetzij op het kasteel van Radhadesh.

De families rondom een gemeenschap, in sectie D: (2 enkel-interviews en 1 dubbel-interview): Mieke en Mireille, zij hebben elk een eerste initiatie en leven rondom het kasteel, ze hebben een gezin met kind, of toch een kinderwens; Paul en Annie plaats ik hier ook, dit koppel heeft nog geen initiatie, maar maakt de beweging van congregatielid naar geestelijke toegewijde door reeds op deze wijze te leven.

De congregatieliden C: (2 enkel-interviews en 1 dubbel-interview): Jan, Frans en Jenny, Goedele: zij zijn allen *bhakta* of *bhaktin* (nog geen initiatie, ook wel aspirant-toegewijden genoemd).

De 'buitenwereld' B: daar behoor ik toe, hierin heb ik geen interviews afgenomen. Gedurende de periode van mijn veldwerk was ik een *prasad*-toegewijde. Dit wordt gezegd van mensen die als het ware enkel komen om mee te eten van het geofferde voedsel.

Opmerkelijk is - ondanks een poging tot het groeperen van de verschillende interviews - dat elke sectie uit een heterogene groep bestaat, waarin elk individu zijn eigen persoonlijke visie heeft, er een eigen diepgang in het Krishna-bewustzijn op na houdt en tevens een eigen verhouding onderhoudt tot de bredere beweging.

Wat ik hier nog aan wil toevoegen is het opmerkelijke ambigue karakter van een cluster '*grhastha*'s'. Dit zijn mensen die het Krishna-bewustzijn praktiseren in een familiaal en maatschappelijk verband. Zij komen uit de secties D en C. Bij deze groep van mensen komt het spanningsveld tussen 'het materiële' en 'het spirituele' het sterkst naar voor. Bij Mieke en Mireille ligt het accent meer op de 'spirituele' omgeving daar zij wel diensten verlenen aan Radhadesh maar geen job in de maatschappij uitoefenen; Jan en het koppel Frans en Jenny zetten zich ook in voor de Krishna-beweging, maar zijn niet 'van nature uit' omringd met mede 'vrienden van Krishna'. Goedele en het koppel Paul en Annie combineren echter een grote associatie tot de plaatselijke gemeenschap (met frequent contact met mede 'vrienden van Krishna'), samen met een baan en een gezin.

Ook in sectie A kan ik clusters onderscheiden. Hoewel Koen ook als een *ghrastha* kan beschouwd worden, heeft hij zich als monnik terug getrokken, terwijl Sofie als 'non' de wens heeft zich als *ghrastha* te ontplooien. Katrien heeft zich als *vanaprastha*, deels onthechte persoon ontwikkeld en heeft het tijdelijke karakter van *brahmacharini* omgewisseld voor priesteres. Maarten en Bart vormen een cluster van studenten, maar terwijl de spirituele weg van Maarten discontinu verloopt, verloopt deze voor Bart tot op heden eerder continu.

3. BEKERING IS EEN WERKWOORD of HOE BEVRIJDING STAPJE VOOR STAPJE GEREALISEERD KAN WORDEN

3.1 DEFINITIE

3.1.1 DISCUSSIE

Al bij een eerste poging tot conceptualisering van het fenomeen ‘bekering’ stuit men op een discussie²¹ die uiteenvalt in twee uitersten, verwoord door de voorstanders en de tegenstanders van nieuw religieuze bewegingen. De voorstanders zullen het woord sekte niet zo gauw in de mond nemen, in tegenstelling tot de tegenstanders. Zij kijken met een sceptische blik naar geloof in het algemeen en nieuw religieuze groeperingen in het bijzonder.

Wanneer men de titel van dit derde deel ‘bekering is een werkwoord’ bekijkt, kan men eerder een positieve houding tot het geloven, ook tot de religieuze levenspraktijk van de leden van de Hare Krishna-beweging veronderstellen. Effectief, ik zal dit hoofdstuk voornamelijk structureren aan de hand van het heuristisch model van Lewis R. Rambo, uitgediept in zijn boek ‘Understanding Religious Conversion’ (1993). Anderzijds wil dit hoofdstuk geen naïeve weerspiegeling van het fenomeen ‘bekering’ zijn. Ook de tegenstanders in het debat rond nieuw religieuze bewegingen - in hun idioom sekten, zullen worden gehoord. Ik wil de lezer de waarschuwingen voor ‘mensonterende psychologische praktijken van groeperingen met een religieuze *touch*’ niet onthouden. Voor deze argumentatie zal ik mij beroepen op het werk van Flo Conway en Jim Siegelman (1979). Zij spreken niet in termen van ‘bekering’, maar spreken van ‘knappen’. Bekering zien zij vanuit het oogpunt van persoonlijkheidsveranderingen en daarmee verwijzen ze naar de *hype* van de jaren ’70. Zij zien het eerder pathologisch en spreken van een epidemie. Om geen appels met peren te vergelijken, wil ik eraan toevoegen dat dit boek voornamelijk de situatie in de jaren ’70 belicht en dit in een Amerikaanse context. Toch kunnen hun inzichten ook in een Belgische of Europese hedendaagse context nog betekenis verschaffen en verklarend werken.

Daar bovenop zou ik materiaal uit de afgenomen interviews willen aandragen. Zij ondersteunen noch het ene, noch het andere standpunt volledig. Vanuit een *emic point of view* kan men amper vrede nemen met het concept ‘bekering’, waaraan een christelijke connotatie kleeft en dat gepaard gaat met een gevoel van dwang en een passief ondergaan. Anderzijds kan er wel evidentie gevonden worden voor een persoonlijkheidsverandering, die doorgaans omschreven wordt als iets positiefs, een groei. Men legt graag het accent op de eigen actieve inzet en deelname aan het proces vanuit een eigen vrijwillige keuze. Met andere woorden: men bewerkstelligt zelf het ‘bekeringsproces’ en men wil graag de verantwoordelijkheden voor eigen gemaakte keuzen dragen.

Wat in een *emic approach* wordt beschreven als ontwaken, ‘op-knappen’, zal hier analytisch uitgespit worden. Een *etic approach* spreekt van ‘bekeren’, of ‘knappen’. In dit hoofdstuk zullen de

²¹ De polarisatie tussen ‘voorstanders’ en ‘tegenstanders’ van sekten/nieuw religieuze bewegingen wordt verwoord en tevens overbrugd in het werk van Benjamin Zablocki en Thomas Robbins, ed. (2001) *Misunderstanding Cults: Searching for Objectivity in a Controversial Field*. University of Toronto Press: Canada.

twee benaderingen van de werkelijkheid - *insider* en *outsider* - en de twee standpunten - bekeren of knappen - samengebracht worden.

3.1.2 DEFINITIE 'BEKERING'

Rambo (1993) reikt verschillende interpretaties van 'bekeren' aan. Persoonlijke relaties met groepsleiders en/of leden zijn vaak beslissend in het bekeringsproces of voor het terug verlaten van de beweging. Daarin volgt hij de socioloog Janet Jacobs die bekering en apostasie ziet als verliefd worden (Rambo 1993:111). En het kan ware liefde worden, of de verliefdheid kan overgaan. In deze interpretatie staat het vervullen van emotionele noden centraal.

Het model van Donald J. Gelpi, een jezuïet, aangebracht door Rambo (1993:146-147) kan ook in ons betoog, de situatie van Hare Krishna-leden, verheldering brengen.

Gelpi onderscheidt vijf dimensies van 'bekering': affectief, intellectueel, ethisch, religieus en sociaal.

1. Een *affectieve bekering* slaat op een emotioneel volwassen worden. Het kan een shift van egoïsme naar liefde voor anderen teweeg brengen.

Bij de Krishna's is alles voor God en dat vindt ge in geen één religie, want in de religie is 't: 'dan kom ik er een beetje beter voor', of 'ga ik een beetje beter positie hebben, ik ga vooruit komen of...', maar het is niet voor God, zij zijn de enigen, vind ik... want als ik mails krijg, zelfs van de tempelpresident van...Radhadesh of iets, als er een mail komt, dan ondertekenen ze met: 'uw dienaar', ze zijn onze dienaars, dat zijn nederige mensen. (Frans en Jenny)

De filosofie is dat ge niet uw lichaam zijt, dat ge een ziel zijt, dus dat uw geluk ook niet komt uit uw zintuigen en uit uw relatie met mensen, het komt niet van buiten uit, uw geluk komt van binnen uit, en in die zin kan ik mij perfect volledig daar achter stellen, achter al die regels... (Maarten)

In het Krishna-bewustzijn staat de nederigheid en de dienstbaarheid centraal. Men zou deze kwaliteiten die in deze beweging geprezen en als het ware opnieuw aangeleerd worden, kunnen onderbrengen bij de affectieve dimensie van bekering. De opvatting dat 'we allemaal zielen zijn', ligt hieraan ten grondslag.

2. Een *intellectuele bekering* bestaat uit de aanname van een nieuwe ideologie, een nieuw bewustzijn, een nieuwe logica.

Eigenlijk ge krijgt een intelligentie, ge krijgt een enorme intelligentie, dat is een kennis dat ge krijgt, het gaat zo ver, als ge dat begint te lezen, hebt ge zo een drang om verder te lezen, en heel in het begin dat we erbij kwamen, konden we zelfs geen boek meer lezen, ... we hebben dat ook weer moeten leren eigenlijk. (Paul en Annie)

De Bhagavad-gita, het essentiële boek voor de Hare Krishna-beweging, wordt gezien als het geschrift dat alle vedische kennis bevat. Het bereiken van zelfrealisatie is het hoogste goed. Er zijn vijf aspecten van kennis die tot zelfrealisatie leiden. Deze zijn: God, de allerhoogste bestuurder (*Isvara*), de ziel (*Atma*), de stoffelijke of materiële natuur (*Prakriti*), de eeuwige tijd (*Kala*) en de wet van actie en reactie (*Karma*). Zelfrealisatie bestaat uit een weten, weten wie men zelf is, wie God is en wat de stoffelijke natuur is waarin we leven. Het is een weten hoe deze in relatie staan tot elkaar en hoe ze functioneren (Bouwman 1999:48).

Nieuwe noties zoals karma, reïncarnatie, de ziel, ... brengen voor velen 'inzicht' in hun eigen situatie. Doorgaans vinden leden het Krishna-bewustzijn een heel simpele, eenvoudige levenswijze - onder het motto: eenvoudig leven, verheven denken - die heel wat bijbrengt aan het eigen zelf-verstaan.

3. Een *ethische of morele bekering* wordt als derde dimensie door Gelpi vermeld. Het nieuwe geloof daagt mensen uit om zich af te keren van een hedonistische levenswijze naar een levensstijl die gevoelig is voor rechtvaardigheid.

De wereld loopt alsmaar schever en schever, dus in Radhadesh, als ik daar binnen kwam en achteraf het gesprek met een toegewijde had, dacht ik, eigenlijk kan het wel, je kunt hier wel op een vredevolle manier samenleven, op een manier dat er niet gestreden wordt over wie dat er het meest verdient, hier kan men wel samenleven in respect met de natuur.... (Jan)

Jan vertelt dat zijn activiteiten vroeger slechts 'druppeltjes op een hete plaat waren'. Sommige vrienden van Krishna omschrijven zich als al altijd 'sociaal-gevoelig' geweest te zijn. Zij zeggen zich in de Hare Krishna-beweging, die zich afkeert van verdovende middelen en strijdt voor het vegetarisme en andere pacifistische waarden, helemaal te vinden. Voor anderen zijn de waarden van dienstbaarheid, nederigheid en het neerhalen van het vals ego meer een uitdaging. Het niet doden - ook van dieren - en het promoten van een zuivere levenswijze, wordt door elk geïnterviewde erg geapprecieerd en speelde mee in het maken van de eigen keuze om de beweging te 'joinen'.

4. Een *religieuze bekering* houdt in dat men leeft voor 'de ene ware God' en zich niet laat misleiden door idolen, of laat onderdrukken door valse goden.

Ik voelde me heel gelukkig dat ik iets anders had dan eigenlijk het uiterlijke, dat ik meer met mijn innerlijke bezig was, de relatie met God en met de geschriften en dat het niet allemaal was van: ‘ok, je bent het vriendinnetje van de ...’ en ik was in die tijd ook ..., dan is het van oh ja (zucht), het is allemaal zo uiterlijk en zo nep, die wereld. (Mieke)

Voor de leden van de Krishna-beweging bestaat de ‘religieuze bekering’ uit de keuze voor ‘het hogere’ en het geloof in Krishna. Leden besteden doorgaans dagelijks tijd en energie aan hun relatie tot Krishna door te chanten en het eten te offeren. Velen hebben daarvoor een eigen altaartje thuis.

5. Als vijfde type wordt een *socio-politieke dimensie* van bekering aangehaald.

Het Krishna-bewustzijn koestert het verlangen dat er overal gerechtigheid heerst en dit volgens haar principes beschreven in de Bhagavad-gita. Srila Prabhupada zei: “De beweging zal maar succesvol zijn, als regeringsleiders en rechters verschijnen met een *tilak* op hun voorhoofd.”

3.1.3 DEFINITIE ‘KNAPPEN’

Flo Conway en Jim Siegelman beschrijven dit fenomeen van ‘knappen’ in hun gelijknamig werk ‘*Snapping*’ of ‘Knappen’ (1979). Met het concept ‘knappen’ wordt ‘de plotselinge, drastische wijziging van de persoonlijkheid in al haar vormen’ bedoeld (1979:11). Het onderzoek van Flo Conway en Jim Siegelman heeft aangetoond dat ‘knappen’ niet louter een wijziging van gedrag of overtuiging is, maar een veel diepere en meer omvattende verandering in iemands bewustzijn en persoonlijkheid kan teweeg brengen (1979:11). Mensen uit de naaste omgeving van de betrokkene zoals ouders, partners, vrienden en collega’s merken op dat er iets fundamenteels in de persoonlijkheid van de getroffen persoon is ‘geknapt’, alsof een onbekende is binnengedrongen in de oude persoon, en op deze wijze van de bekende, vertrouwde persoon, iemand compleet anders en onherkenbaar maakt.

In hun onderzoek stoten ze op verrassend op elkaar lijkende verhalen. Verhalen over individuele zoektochten naar persoonlijke groei en spirituele vervulling, wat volgens F. Conway en J. Siegelman in ‘knappen’ resulteert. Zij analyseren persoonlijke levensverhalen waarin het gaat over transformaties, zowel drastische veranderingen als minder dramatisch verlopen transformaties. In hun onderzoek willen ze voornamelijk wijzen op de verborgen risico’s van de technieken die worden toegepast, om tot dergelijke transformaties te komen. Zij stellen:

Bij velen loopt het zoeken naar persoonlijke groei of spirituele vervulling uit op een ervaring die ontegenzeggelijk traumatisch is, een ervaring die een negatieve en misschien desastreuze uitwerking heeft op hun persoonlijkheid en hun leven. In tegenstelling tot wat verteld wordt over de prettige en gunstige kenmerken van de ‘grote doorbraak’ komt de plotselinge

verandering vaak op een moment van intense beleving dat niet zozeer een piekervaring is, maar eerder een instorten, een onvoorzien breekpunt in het bewustzijnscontinuüm dat leidt tot onthechting, teruggetrokkenheid, desoriëntatie - of volslagen verwarring. De ervaring zelf kan hallucinaties of wanen veroorzaken of de persoon uiterst ontvankelijk voor suggestieve beïnvloeding maken. Zij kan leiden tot veranderingen in jarenlange gewoonten, waarden en opvattingen, ontregelingen van vriendschappen, huwelijks- en gezinsrelaties en in uiterste instantie tot zelfvernietiging, gewelddaden en misdrijven. (Conway & Siegelman 1979:10-11)

3.1.4 EIGEN BELEVING DOOR ‘VRIENDEN VAN KRISHNA’

Met ‘vrienden van Krishna’ bedoel ik aspirant-toegewijden, toegewijden, kernleden,.... Het lijkt mij de meest brede term te zijn, waaronder alle geïnterviewden geplaatst kunnen worden²².

Het is opvallend dat niemand zich kan vinden in de term ‘bekering’. Er kleeft volgens de respondenten een te christelijke connotatie aan, het verwijst naar één bepaald overgangsmoment, wat niet in het Vaishnavisme of in het Krishna-bewustzijn kan terug gevonden worden. Wel spreekt men in de filosofie van een materiële wereld, waarin we worden verblind door *maya*, of illusie. Doorheen het aannemen van een zuivere levensstijl kan men stap voor stap inzichten realiseren en tot ware kennis komen en uiteindelijk bevrijd worden uit de cirkel van leven, dood en wedergeboorte. Voordat men tot het Krishna-bewuste komt, leeft men in een staat van ‘onwetendheid’. De Bhagavad-gita wordt gezien als het geschrift dat alle levende wezens begeleidt naar ‘verlichting’. Volgens de ‘Bhagavad-gita zoals ze is’ van Sri Srimad A. C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada (1986:132) V.22: ‘Zo’n bevrijd persoon wordt niet aangetrokken door stoffelijk zingenot of uiterlijke zaken, maar is altijd verheven en verheugt zich innerlijk. Op deze wijze geniet de zelfverwerkelijkte een geluk zonder einde, want hij is verankerd in het Allerhoogste.’

De Bhagavad-gita reikt zelf al vier redenen aan hoe iemand ertoe komt om het Krishna-bewustzijn te beoefenen. VII.16: ‘O beste onder de Bharata’s, vier soorten vrome mensen bewijzen me toegewijde dienst - de verdrietige, hij die rijkdom begeert, de nieuwsgierige, en hij die naar kennis van het Absolute zoekt.’ (Prabhupada 1986:180). Volgens Rita Bouwman (1999:24) is het vaak een mix van deze elementen, namelijk van verdriet of frustratie, vanuit een verlangen naar materiële zekerheid, uit nieuwsgierigheid en uit een verlangen naar wijsheid en waarheid.

Hier volgen enkele citaten van mijn informanten in verband met hoe zij het concept van ‘bekering’ zien.

Het is eerder een verder zetting van een ideologisch denken, van mijn manier van leven, maar heu, nu geplaatst in een ruimere context, in een ruimer kader. (Jan)

²² Zie hoofdstuk 2 voor terminologie en een schematische voorstelling van ‘kernleden’ en ‘congregatielieden’ of ‘vrienden van Krishna’.

Nee, nee, nee, ergens, ergens ben je al altijd in je leven al op zoek geweest, en ... ja, en dat is eigenlijk, dat innerlijke thuiskomen, dat zoek je en dat vind je niet in dat christelijk geloof, want de bijbel, die lees je niet zo hé. (Paul en Annie)

Het is een soort van bekering, een soort zuivering, voor mij is het een zuivering, dus ik voelde al wel wat ik allemaal met mijn lichaam had gedaan, ik rookte zeven jaar, best wel veel, en ik dronk vrij veel alcohol en dan komen er nog wat andere dingen bij, dus ik voelde dat mijn lichaam zwaar vervuild was daardoor en dat ik ook echt wilde van: 'ik wil mijn lichaam tegelijkertijd zuiveren', dus het innerlijke en dan tegelijkertijd ook ja, het lichamelijke, dat ik toch voelde van: 'ja, ik wil graag', en ik voel me nu ook veel gezonder dan toen. (Mieke)

zo Voor mij heb ik niet het gevoel dat ik bekeerd moest worden of dat iemand mij bekeerd heeft of, nee, dat is zo natuurlijk gegaan en zo, voor mij ging dat zo vanzelfsprekend omdat ik me aangetrokken voelde dat ik dacht van: 'deze mensen zijn net als ik'. (...) Ik was al op zoek naar iets, zie je, dus toen dit op mijn pad kwam, heb ik helemaal niet het gevoel gehad dat iemand moeite moest doen om mij in het netje te vangen, snap je, dat ik, ik wilde van zelf al, je wordt sowieso nooit gedwongen, want niemand kan je dwingen, dat kan niet, je kan niet tegen iemand zeggen: 'blijf jij nou maar hier, en ga een geestelijk leven leiden' dat kan niet, je kan niemand dwingen dat te doen, zie je, daar moet de ziel zelf al tot aangetrokken zijn om dat te willen, om dat te kunnen doen, anders dan kan je het niet eens doen, dat gaat niet, dus ik heb dat nooit gezien als een bekering of zo, of, nee dat was een heel, een heel natuurlijk iets, dat kwam op een bepaald moment, op een bepaald moment kwam dat in mijn leven dichterbij en ik was daar klaar voor en zo heb ik dat gevoeld, dus dat was geen dwingen of overtuigen of prediken van wie dan ook. (Mireille)

Dat woord 'bekering' is zo, ik had de vragenlijst zo een keer overlopen en zei tegen een vriendin van mij, zo, de vraag 'bekering' is zo een raar woord, want zo ervaar ik dat niet, en zij zei: 'bij mij is dat ook helemaal niet zo geweest', dus, ik denk dat ge meer misschien in het christendom, of de islam of zo, van een echte bekering kunt spreken omdat daar mensen, hoe moet ik het zeggen, van de één op de andere dag zeggen: 'ok, nu laat ik mij bekeren, nu ben ik moslim, of nu ben ik katholiek', terwijl het Krishna-bewustzijn eigenlijk, of meer is dat je langzamerhand in contact komt met die filosofie, en als je er inzicht in begint te krijgen, naar je eigen gevoelens, snap je, dan, hoe moet ik het zeggen, dan, je leert eigenlijk die filosofie begrijpen, dat komt eigenlijk helemaal langzaam, het is meer een langzaam proces, het is een langzaam proces zo, en dat is niet in een keer van 'daarvoor was ik dit, en nu ben ik in één keer dat', nee, dus dat heb ik helemaal niet gehad, dat is heu, ik moet zeggen, ja, bekeren dat is

bij wijze van spreken, een beetje elke dag, snap je, als je bezig zijt met die filosofie, en zo, dat kan toch elke dag, maar een mens is toch snel afgeleid, hé, dat is de aard hier van deze dingen, dus heu, als je er elke dag mee bezig bent, als je het dan toch bekering wilt noemen of zo, een stukske, dat is eigenlijk waar ik me mee bezig wil houden, of wat ik zoek, wat ik zou moeten navolgen, waar mijn hart meer zou van moeten voelen hé, maar echt zo ‘bekerings’, nee, ik heb niet zo het gevoel, in de zin van: ‘nu treed ik toe tot een bepaalde groep of zo’, nee. (Goedele)

De betrokkenen leggen voornamelijk de nadruk op een continuïteit die ze ervaren, naast de verandering. Dit staat in tegenstelling met het ervaren van een zeker breukmoment of de discontinuïteit, die meer vervat zit in de term van ‘bekerings’. Allen erkennen wel een verandering in hun leven, maar men legt het accent op het actief deelnemen aan het proces, en niet passief een ‘bekerings’ ondergaan. Het karakter van zuivering en de vrijwilligheid van het zuiveringsproces waar men aanraadt elke dag aan te werken, komt hier in de eigen ervaring van praktiserende personen in het Krishna-bewustzijn naar voor.

3.2 HEURISTISCH MODEL VOLGENS RAMBO

Rambo (1993:7) is een voorstander van een holistische benadering. Het fenomeen van ‘bekerings’ gaat zowel het persoonlijke, culturele, sociale als religieuze systeem aan. Voor dit stuk gaan we gebruik maken van wat de antropologische discipline hierover weet te vertellen. We gaan echter ook een uitstapje maken naar de psychologie, de sociologie en de religiestudie. Een psychologische benadering bestudeert het individu dat zich bekeert. De socioloog ziet bekerings als een sociaal gegeven, als een resultaat van krachten, vorm gegeven door sociale instituties. De religieuze persoon zal ook nadruk leggen op de invloed van God bij zijn bekerings. “Als wij één stapje zetten, zet Krishna wel 100 stappen naar jou!” De antropologie als holistische discipline tracht de verschillende benaderingen te omvatten.

In dit heuristisch model van Rambo wordt ‘bekerings’ gezien als een dynamisch gebeuren, een verandering, een transformatie die een gelaagde structuur bevat. Hij wil voornamelijk een descriptief discours hanteren. Hij stelt zich vragen zoals: wat gebeurt er in het bekeringsproces? Welke gedragingen worden veranderd? Welke geloofsovertuigingen zijn veranderd? Welke ervaringen worden tijdens het proces uitgelokt? Zo’n descriptieve benadering laat een dynamische kijk op ‘bekerings’ als een veelzijdig transformatieproces toe. Voor de ene kan de verandering abrupt en radicaal gebeuren. Voor de ander is het een gradueel proces en lichten de effecten van de bekerings slechts subtiel op. Bekering is met andere woorden geen statisch fenomeen. Het wordt actief

geconstrueerd door een religieuze groep en door de wensen, verwachtingen en verlangens van de bekeerde of potentiële bekeerling.

Bekering is in de opvatting van Rambo een proces dat verandert over de tijd heen. Soms worden de verschillende stadia niet netjes na elkaar doorlopen, maar komen ze telkens terug en switcht men van de ene naar de andere en terug, en kan men een ontwikkeling in spiraalvorm onderscheiden.

Rambo onderscheidt zeven fasen: context, crisis, zoektocht, ontmoeting, interactie, engagement, consequenties.

3.2.1 CONTEXT

Waaruit bestaat de bredere, achterliggende omgeving waarin een bekeringsproces zich voordoet? Waaruit bestaat de persoonlijke achtergrond die mensen beïnvloedt waardoor ze ‘op zoek beginnen gaan’? Met andere woorden, wat is de context? In dit stuk bespreken we de ecologie van het ‘bekeringsproces’.

Volgens de opvatting van Rambo (1993:20) vindt het bekeringsproces plaats in een dynamische context. Daar zijn dialectische componenten aanwezig die een bekering enerzijds kunnen stimuleren of bewerkstelligen, of anderzijds een verandering of transformatie afremmen of blokkeren. Het is een proces dat beïnvloed is door zowel objectieve, externe factoren, als door subjectieve, interne motivaties, ervaringen en verlangens. De superstructuur en de infrastructuur van ‘bekering’ worden geïntegreerd in de context en het bevat sociale, culturele, religieuze en persoonlijke dimensies. De achterliggende context wordt door Rambo (1993:21) onderverdeeld in de *macrocontext* en de *microcontext*. Wat wordt hieronder verstaan?

De *macrocontext* duidt op het ‘bredere plaatje’, op de bredere omgeving, inclusief het politieke systeem, religieuze organisaties, economische systemen,....

In ons thema kunnen we het gesecculariseerde christendom hieronder plaatsen. Het hedendaags pluralisme creëert vervreemding en verwarring, het ontnemt houvasten. Nieuw religieuze bewegingen kunnen tegemoet treden aan een gevoel van religieuze dakloosheid, existentiële angsten verminderen, betekenis verschaffen....

De meerderheid van de geïnterviewden (5 personen uit de 9 enkel-interviews en 4 personen uit de 2-dubbel-interviews) zijn opgegroeid in het sociologisch christendom - al dan niet praktiserend in hun jeugd. De geïnterviewden van Nederlandse afkomst, namelijk vier personen, zijn niet opgegroeid in een christelijke context, maar vertellen wel van kindsbeen af significante personen - veelal familie - te kennen die met spiritualiteit bezig zijn. Met deze opmerking raken we aan de *microcontext*.

Onder *microcontext* verstaan we de lokale situatie. Hiermee bedoelen we de familie, vrienden, de opvoeding, ... van personen, die mee de identiteit vorm gegeven hebben en nog steeds vormen.

Het is opvallend dat de meerderheid van de geïnterviewden expliciet uitdrukken dat hun naaste omgeving een ‘hel’ voor hen betekende, voor ze de nieuwe *microcontext* van de Krishna-

beweging opzochten. Banden tussen vrienden en familie waren verslapt, verwaterd of werden niet meer voldoende bevredigend gevonden. Dit is in acht van de elf interviews zo. Hoe negatiever de bewoording in verband met het leven voor men Krishna-bewust leefde, des te dichter we de informanten in de omgeving van Radhadesh zien wonen of des te intenser de associatie met de beweging is.

De psychiater Lifton²³ (in Rambo 1993:31) geeft ons een interessante visie op de rol van de macrocontext in de creatie van een psychologische realiteit en op de conceptualisering van een *protean personality* of ‘veranderlijke’ persoonlijkheid. Dit is volgens Lifton te wijten aan een uiteenvallen van de eenheid van onze socio-culturele omgeving en aan secularisatieprocessen. Doorheen al deze maatschappelijke veranderingen zijn mensen soms niet meer in staat om de eigen identiteit te definiëren. Dan verzwakt het ‘zelf’ en dit is volgens Lifton een belangrijke motivatie, om op zoek te gaan naar een conservatieve religie, waar er duidelijke antwoorden worden gegeven. Men is op zoek naar een geloofssysteem, dat richting geeft in de kakofonie en in het overweldigende aanbod van alternatieven. Het kwetsbare zelf gaat op zoek naar een stabiel, onveranderlijk centrum, waar er aan de veelheid van opties duidelijke restricties worden opgelegd

Uit de interviews kwam meermaals naar boven dat voor de informanten enkel het Krishna-bewustzijn éénduidige antwoorden geeft bij keuzesituaties, dat de Bhagavad-gita, hoe ondoorgrondelijk soms ook, richting geeft aan het leven. Leden van de beweging prijzen de duidelijke richtlijnen en de praktische, consequente levensstijl.

Oh, ik heb heel veel baantjes gehad, ik heb mijn school netjes af gemaakt en dan ben ik in een videotheek gaan werken, als serveerster heb ik gewerkt, als verkoopster, verkoopster deur aan deur, in een fabriek heb ik gewerkt, een heleboel baantjes gehad, telefoniste ben ik geweest, wat heb ik nog gedaan, met zoveel vrienden ook omgegaan en die zochten baantjes, dus, maar ik had altijd het gevoel van: ‘dat is het ook allemaal niet’, ik dacht altijd van: ‘ja, dat is het’, en dan was ik weer teleurgesteld, ja ik wilde mezelf graag helemaal geven, ik liet misbruik van me maken omdat ik niet beter wist, maar ik wilde wel heel graag mijn leven geven aan een bepaald doel, aan een bepaald werk ook, al was ik nog zoekend, ik kon het nog geen naam geven, ik kon het niet vinden, hoe of wat, en dat heb ik dus wel gevonden toen ik hier (Radhadesh) kwam, toen had ik echt zo iets van: ‘wawh, dat is het voor mij gewoon’. (...) Ik ben altijd ook heel gevoelig geweest voor een heleboel dingen, emoties, sferen, het verstikte me gewoon, ik wist niet wat ik ermee moest doen, ik kon me niet uiten, ik kon het allemaal niet plaatsen, geen naam geven, het was zo veel allemaal en ik kon er ook niet echt iemand over spreken en nu zie ik ook steeds meer, door de kennis die aangegeven wordt, en in de

²³ Cf. Robert Jay Lifton, *Protean man*. In *Partisan Review* 35 (1968): 13-27. In Lewis R. Rambo (1993) *Understanding Religious Conversion*. Londen: Yale University Press. Pp. 31.

geschreven en in de realisaties van de toegewijden ook, helpt het om inderdaad meer diepgang in jezelf te krijgen, en de dingen netjes op een rijtje te zetten. (Sofie)

Ik was soms een beetje stressig, en ik had al veel dingen geprobeerd, verschillende jobs uitgetest en een paar relaties gehad, en eens verhuisd, en van Leuven naar Antwerpen, en terug naar Leuven, ik kon zo niet mijn draai vinden in het leven, of toch moeilijk, en dat heb ik nu wel gevonden. (Goedele)

Voor ik Krishna-bewust leefde, was ik vertwijfeld, en teleurgesteld over de oppervlakkigheid en vluchtigheid van ons leven, geen echt geluk of liefde, er mankeert iets fundamenteels, ik kan nooit echt blij zijn, er is iets diep verkeerd, mijn omgeving is niet gelukkig etc. Nu ik mij de nieuwe filosofie van het Krishna-bewustzijn heb eigen gemaakt... Ik reageer emotioneel op het bestaan maar ik kan er richting aan geven met mijn levensstijl en zo sta ik compleet anders in het leven. Ik kan mij dagelijks voeden en aan mijzelf werken om het doel van het leven (Krishna of praktisch vertaald zuivere liefde) te ontwikkelen. (...) Ik ben blij dat ik een vaste structuur in mijn leven heb gevonden. (Koen)

Uit dit alles maak ik op, dat deze geïnterviewden neigen naar de beschrijving van Liftons 'protean personality'. Lifton beschrijft hier het 'kwetsbare zelf', dat z'n toevlucht zoekt in een richtinggevende beweging.

Echter een keuze maken tegen de stroom van de meerderheid in, vraagt dit ook niet een zekere sterkte?

Lifton ontwikkelde zijn theorie in de jaren '60. Rambo (1993:31) laat hier een psychologische theorie aansluiten uit de jaren '80, namelijk deze van Philip Cushman²⁴. Hij beschrijft de hedendaagse mens als: narcistisch, leeg en hongerig naar bevestiging. Hij stelt dat de zoektocht naar innerlijk voedsel mensen kwetsbaar maakt voor charismatische leiders, dogmatische geloofssystemen, rigide leefstijlen....

Wanneer we het hebben over bekering, vraagt dit ook om het verzet tegen en de weigering van bepaalde missioneringactiviteiten te vermelden. De mensen van de Hare Krishna-beweging die predikwerk verrichten en bijvoorbeeld op boekverspreiding gaan, ervaren heel wat afwijzingen, en krijgen heel vaak 'neen' te horen.

3.2.2 CRISIS

²⁴ Cf. Philip Cushman, The self Besieged: Recruitment-Indoctrination Processes in Restrictive Groups. *In Journal for the Theory of Social Behavior* 16 (1986): 1-32. *In* Lewis R. Rambo (1993) *Understanding Religious Conversion*. Londen: Yale University Press. Pp. 31.

Crisismomenten creëren een gelegenheid waarin nieuwe keuzen kunnen gemaakt worden. Een vorm van desoriëntatie stuurt mensen op zoektocht naar nieuwe opties, om de situatie waarin ze verkeren te veranderen.

Rambo (1993:44) beschouwt bekeerlingen als actieve wezens in het proces. Deze opvatting schemert ook door in zijn opstelling van de volgorde van de verschillende fasen in het bekeringsproces. Andere onderzoeken van Luther P. Gerlach en Virginia H. Hine bijvoorbeeld, hanteren een ander perspectief en plaatsen een ontmoeting met een 'missionaris' vóór het moment van crisis. In het stadium van *quest*, waarin men op zoek gaat naar antwoorden, maakt men de keuze om in te gaan op het nieuwe aanbod, of dit te weigeren.

De hamvraag van het onderzoek naar 'bekering' centraliseert zich rond de vraag of bekering een actief gebeuren is, of iets dat men passief ondergaat. Hier leggen we voornamelijk het accent op de actieve dimensie, maar ondanks deze keuze kan men ook passieve elementen onderkennen. Actief is de nieuwe geïnteresseerde in die zin, dat hij of zij de macht heeft om 'neen' te zeggen. Daarenboven gaat de nieuweling zich actief inwerken. Het nieuwe lid, of wie kennis maakt met een beweging is aanvankelijk ook heel passief in die zin, dat hij of zij de filosofische ideeën of het jargon van de beweging nog niet 'bezit'. Hij of zij is afhankelijk van oudere leden, goeroes,... die het voorbeeld geven en nieuwe leden sturen en begeleiden, of als ze misbruik maken van hun machtspositie, nieuwelingen misleiden.

Er zijn verschillende types van desoriëntatie en crisis. Elk verhaal is uniek, maar men kan verhalen samenbundelen en deze onderverdelen in twee categorieën. Er zijn crisismomenten van lijden, dood, schokkende ervaringen, die iemands fundamentele levensoriëntatie in vraag stellen. Ook gebeurtenissen die eerder betekenisloos lijken, spanningen die eerder mild van aard zijn, kunnen tot een ommekeer leiden. Een stress-situatie, een spanning, discrepanties die men ervaart in het leven, kunnen een aanleiding zijn om een 'bekeringsproces' te bewerkstelligen, maar het zijn niet de enige elementen die hier voor bepalend zijn.

Rambo vermeldt volgende katalysators voor een crisis: een mystieke ervaring, bijna dood ervaringen, ziekte en genezing, de vraag 'is dat alles dat er is?', een verlangen naar het transcendente, andere bewustzijnstoestanden, een veranderlijke persoonlijkheid, een pathologie, apostasie, een externe crisis...

In mijn interviews hebben twee van de elf respondenten gesproken van een mystieke ervaring en één iemand maakte melding van bijna-dood-ervaringen. Toch zijn deze ervaringen niet te veralgemenen naar anderen toe, en hebben ze niet rechtstreeks geleid tot het maken van een bepaalde levenskeuze. Ziekte, of bijvoorbeeld het niet kunnen krijgen van kinderen, kan een bepaalde zoektocht stimuleren. Dit kwam terug in de interviews. Existentiële vragen komen boven in elke nieuwe fase in het leven, daarom komen ze in elk interview ook aan bod. Deze vragen bieden een openheid tot het zoeken naar een antwoord, dat men bijvoorbeeld in een nieuw religieuze beweging vindt. Ik merk in mijn interviews dat vooral jonge mensen zich de vraag stellen: 'Is het dat maar?' Ze stellen zich niet

tevreden met het gangbare patroon van ‘huisje-tuintje-boompje-beestje’. Deze vraag hangt ook samen met het zoeken en het verlangen naar iets overstijgends, iets transcendent. De geïnterviewden verwijzen hier naar, naar het herstellen van de band met God. Alleen: hoe moeten we dat nu doen? Hoe kunnen we God vinden? Deze vragen worden dan beantwoord door de praktische handleiding, die men als het ware aanbeveelt in de Krishna-beweging. Sommigen hebben andere bewustzijnstoestanden leren kennen via drugs. Via meditatie kan men op een gezonde manier een ‘ander bewustzijn’ creëren.

Vanuit psychologische hoek wordt er onderzoek verricht naar de mentale gezondheidstoestand van ‘bekeerlingen’. Rambo (1993:52-53) haalt de auteur Chana Ullman aan die onder andere ook Hare Krishna’s in haar onderzoek heeft opgenomen in verband met ‘bekeran’. Haar conclusie is, dat de hoofdmotivatie voornamelijk te maken heeft met de nood aan cognitieve zingeving. Uit haar onderzoek valt op dat degenen die overgaan tot een nieuw geloof, hier bekeerlingen genaamd, emotioneel zijn. Volgens Chana Ullman zijn ze vaak verwickeld in onderbroken, gestoorde persoonlijke relaties, hebben een problematische relatie ten opzichte van de vader of ze hebben een ongelukkige jeugd gehad.

Bekeran vereist het verlaten van een andere religieuze traditie. Van apostasie kan men echter bij de informanten niet spreken.

In onze situatie voor de Hare Krishna-leden is dat relatief, aangezien niemand van de geïnterviewden een godsdienst actief praktiseerde. Voornamelijk de Belgische respondenten (5 personen uit de 9 enkel-interviews en 4 personen uit de 2-dubbel-interviews) komen uit een sociologisch christendom, de Belgische Nederlanders (vier personen) zijn hier minder vertrouwd mee. Opvallend is dat zij nu een eigen interpretatie hebben van het christendom. Namelijk, dat in het oorspronkelijke christendom een vegetarische levensstijl aanbevolen werd, en de eerste christenen in reïncarnatie geloofden. De officiële leer zou deze beide elementen hebben laten vallen, omwille van de sociale wenselijkheid²⁵. Zo wordt het Krishna-bewustzijn opgeworpen als het ‘ware christendom’ en niet tegengesteld aan andere, reeds vertrouwde tradities, maar het overstijgt deze.

Het is opvallend dat elke respondent negatieve ervaringen koppelt aan het op zoek gaan naar een zingevingsysteem. Er is eerst sprake van een onbehagen in de huidige situatie die doet verlangen naar een nieuwe situatie, of die stimulerend werkt, om een alternatief te leren kennen.

Het aanduiden van één bepaalde oorzaak is echter onmogelijk. We willen daarom niet uni-causaal te werk gaan, maar erkennen dat er vaak een mix van factoren meespeelt. Men maakt melding van stressvolle liefdesrelaties, geen kinderen kunnen krijgen, onvrede met de maatschappij, het verliezen van vriendengroepen wegens afstuderen of verhuizen en eigen wegen uitgaan, een bijzondere ontmoeting toen men het gevoel had hier maar wat doelloos of stuurloos rond te lopen,

²⁵ Zie hiervoor de conversaties tussen The Reverend Alvin Van Pelt Hart en Satyaraja Dasa Adhikari (Steven Rosen) in het boek: *Krishna Consciousness and Christianity. East-West Dialogues* (1989).

3.2.3 ZOEKTOCHT

James Richardson ziet mensen als actieve handelende wezens in het creëren van betekenis en in het selecteren van religieuze opties. Hij ondersteunt met andere woorden de visie van Rambo (1993:56). Mensen gaan dus actief op zoek naar antwoorden op persoonlijke levensvragen. Deze queeste naar de betekenis, de zin van het leven, een doel, om niet meer onwetend te zijn en inconsistenties op te lossen, hoort bij het leven waaraan mensen actief participeren. De periode van *'quest'* is een proces dat steeds doorgaat, maar geïntensifieerd wordt op momenten van crisis bijvoorbeeld.

Drie factoren in dit stadium van de 'zoektocht' komen aan bod: antwoordstijl, structurele beschikbaarheid en motivationele structuren.

1. antwoordstijl

De 'antwoordstijl' van een persoon kan variëren tussen een actieve of een eerder passieve houding. De werkhypothese van Rambo onderschrijft een actieve antwoordstijl. Zijn stelling is dat bekeerlingen zoekers zijn, die actief hun bekering construeren en managen. Doorgaans hebben wij het beeld van de passieve ontvanger, de bekeerling die alles maar over zich laat komen. Hier willen we ook de actieve bekeerling aanhalen. Mijn veldwerk sluit hierbij aan, en ook ik hanteer de visie van actieve deelnemers in het bewustzijnsproces bij de Hare Krishna's.

Aan de andere kant heb je de stem van de anti-sekten beweging, die de nadruk legt op de passiviteit van de 'bekeerlingen'. Margaret Singer bijvoorbeeld, stelt dat nieuw religieuze bewegingen, of in haar idioom sekten, geen actieve bekeerlingen rekruteren die rationeel en autonome religieuze zoekers zijn. Zij ziet hen als kwetsbare slachtoffers, misleid door de beweging (Rambo 1993:58).

Ik ben mijn gesprekspartners met een positieve neutraliteit tegemoet getreden. Ik heb ze niet als slachtoffers benaderd. Hun keuze voor de Krishna-beweging heb ik niet in vraag gesteld, maar ik heb ze bevraagd. Dat was althans mijn betrachting.

Toch wil ik vermelden dat in een actieve houding, ook passieve elementen kunnen aangetroffen worden. Men staat emotioneel verzwakt, men heeft een hulp-vraag en in sommige crisissituaties heeft men de neiging zich helemaal over te geven aan iets dat men - achteraf gezien - nooit had willen doen of men wou er tenminste niet zo ver in mee gaan. Ik beschik echter niet over voorbeelden van mijn respondenten over zo'n soort van crisissituatie.

Op het continuüm van antwoordstijlen onderscheidt de auteur Rambo (1993:59) volgende elementen - van actief naar passief:

- Actief vragende partij: men gaat op zoek naar nieuwe opties omwille van een ontevredenheid met de oude gang van zaken, men voelt een verlangen naar vernieuwing, men zet een zoektocht in naar vervulling en groei.
- Receptief, ontvangend: een persoon voelt zich 'klaar en ontvankelijk' voor nieuwe opties.
- Weigerend: men weigert bewust de nieuwe optie die zich aandient.
- Apathisch, onverschillig: iemand heeft geen interesse in een nieuw religieuze beweging.
- Passief: men voelt zich zwak en kwetsbaar, zodat men gemakkelijk door externe factoren beïnvloed of zelfs gemanipuleerd kan worden.

2. structurele beschikbaarheid

Een sociologische invalshoek belicht de 'structurele beschikbaarheid' van een persoon. Wanneer men sterke familiebanden, een vaste baan, vele vrienden,... heeft, gaat men de combinatie met een alles opslorpende (nieuw) religieuze beweging niet voor mogelijk houden. Hoewel, de nieuwe religieuze optie kan ook een kans betekenen, om te breken met ongewenste sterke familiebanden, een bepaalde job, vriendschappen waar men zich niet goed bij voelt.... Het is opvallend dat elke geïnterviewde 'klaar' was om te breken met vroegere relaties. Men zat in een sociaal vacuüm door het uit het oog verliezen van bepaalde vriendenkringen, of de bestaande vriendenkringen waren niet meer voldoende, om noden en interesses in te vullen. Rambo (1993:60-63) maakt een onderscheid tussen emotionele, intellectuele en religieuze beschikbaarheid. Hij verstaat hieronder het volgende:

Op *emotioneel terrein* kunnen banden met de buitenwereld, waar men nog steeds aan vast houdt, een dam opwerpen om niet te kiezen voor de nieuw religieuze beweging.

Intellectuele beschikbaarheid stelt vragen in hoeverre de nieuwe beweging een intellectueel kader biedt, dat een continuïteit vormt met vorige interpretatiekaders. Bijvoorbeeld, een christelijke opvoeding of een zekere gevoeligheid of aantrekkingskracht tot het spirituele biedt een humuslaagje, waaruit de optie om in te gaan op het aanbod van een nieuw religieuze beweging gemakkelijker wordt. Of men komt uit een drugscultuur, waar men reeds andere bewustzijnsveranderingen heeft leren kennen.

Doorgaans blijkt onderzoek naar 'bekering' voornamelijk terug op discontinuïteiten. In het boek van Rambo (1993:61-62) wil men echter de continuïteit met een intellectuele beschikbaarheid onderstrepen.

Ook mijn correspondenten spreken in termen van continuïteit. Het is door herkenning dat ze aangetrokken worden tot de Krishna-beweging. Men was al vegetarisch (vier geïnterviewde

personen), men kende de concepten van karma of reïncarnatie (vier geïnterviewde personen), men was reeds geïnteresseerd in het spirituele (acht geïnterviewde personen)... Natuurlijk is er ook sprake van discontinuïteit, die men voornamelijk kan situeren in hun engagement en in de nieuwe religieus-praktische levensstijl.

De religieuze achtergrond - de *religieuze beschikbaarheid* - van een individu beïnvloedt ook het bekeringsproces. Een gemixte religieuze achtergrond geeft meer aanleiding tot verandering in religieuze oriëntatie dan een uniforme religieuze *background*. Personen die uit een strakke traditie komen, kunnen zich hiertegen ook afzetten door zich te bekeren tot een andere religie.

De geïnterviewden komen elk uit een gesecculariseerde context en helemaal niet uit een specifieke religieuze praktijk. Men kan ze allen 'religieus dakloos' noemen.

3. motivationele structuren

'Motivationele structuren' zijn een derde factor in het zoekproces. We hebben reeds zijdelings aangehaald, dat men kan overgaan tot een nieuw religieus systeem om aan familiale druk te ontsnappen, of om de keuze van een partner te volgen. Met andere woorden, vaak is er een waaier van motieven die meespelen in het bekeringsproces.

Seymour Epstein (Rambo 1993:63-65) onderscheidt vier basismotieven:

1. De nood om plezier te ervaren en pijn te vermijden.
2. De nood aan een conceptueel systeem.
3. De nood aan het versterken van zelfwaarde.
4. De nood om relaties aan te gaan en deze te onderhouden.

Deze motivaties kan men terugvinden bij mijn informanten. Mieke drukte het extreem uit: "Vroeger mislukte alles, ik wou mij helemaal geven, - in mijn nieuwe job of in een relatie - maar ik was telkens teleurgesteld, het was de hel gewoon. Nu heb ik meer zelfvertrouwen, voel ik dat ik meer tot mezelf kom en ben ik gelukkiger."

De concepten van karma en reïncarnatie worden doorgaans gezien als heel verhelderend. De Bhagavad-gita wordt als een richtlijn voor het leven gezien. Katrien over de filosofie: "Het is zo simpel, het is voor mij kristalhelder, nu kan ik pijn en verdriet en mijn eigen situatie veel beter kaderen."

Ook het versterken van de zelfwaarde komt meermaals aan bod. De nieuwe filosofie, maar ook de nieuwe vriendenkring geeft vaak moed, om een stresserende relatie te verbreken. Velen voelen zich zelfzekerder, minder verlegen, weerbaarder, hebben meer zelfvertrouwen...Dit komt bij de vijf vrouwelijke geïnterviewde personen en bij één koppel expliciet terug.

De breuk met familie en/of vrienden wordt vaak geminimaliseerd. “Echte vrienden blijf je behouden.” “Hier ontmoet ik gelijkgestemden.” “Andere interesses dan het Krishna-bewustzijn heb ik niet.” Dit komt in zes enkel-interviews en in één dubbel-interview uitgesproken terug. In de vier overige interviews wordt de keuze voor het Krishna-bewustzijn niet als een ‘breuk’ ervaren, hoewel er wel sprake is van een ‘afscheid’, zeker als men beslist te verhuizen om in of rond Radhadesh te wonen.

De auteur Rambo wil er nog twee motivaties aan toe voegen:

5. De rol van macht. Deze wordt ook ondersteund door James Beckford²⁶. Naast een generator voor betekenis of identiteit, levert religie ook kracht op, kracht om te genezen, om succesvol te zijn, de macht om de controle over je leven terug in handen te nemen en de macht over de dood. (Cf. In de filosofie van de Krishna’s predikt men dat men een ziel is, en niet het lichaam. Het lichaam gaat dood, maar de ziel niet.)

6. Transcendentie. Ook Walter Conn²⁷ ziet het verlangen naar transcendentie als de fundamentele bron van motivatie, om een bekering te bewerkstelligen.

Er is dus een complex samenspel van verschillende motivaties die tot een bekering kunnen leiden. Hier kwamen voornamelijk functionele verklaringen aan bod op de vraag waarom men de zoektocht naar ‘bekering’ aanvat. Een bekeringsproces bestaat doorgaans uit een mix van aantrekking en weerstand.

3.2.4 ONTMOETING

De uitgangsvraag hier is: hoe komt het dat een ontmoeting tussen een ‘missionaris’, een prediker en een potentiële bekeerling bij de één geen resultaat oplevert, en bij de ander heel veel enthousiasme opwekt? Wat gebeurt er in die ontmoeting?

De Hare Krishna-gemeenschap is in oorsprong een missionaire beweging. De filosofie en de praktijk gaan hand in hand of anders gezegd: de infrastructuur wordt gemanaged door de ideeën vanuit de superstructuur. Er is een sterke droom aanwezig van de uitbouw van een vedische samenleving en op het vlak van expansie spiegelen ze zich wel eens aan het christendom. Aanvankelijk was het christendom ook een sekte, beoefende men dit in het geheim in ondergrondse kerken, bij mensen thuis, maar dan breidde het uit... alleen wil men nu niet de fout maken van het ‘corrumperen’ van de boodschap....

²⁶ Cf. James A. Beckford, The Restoration of Power to the Sociology of Religion. *In Sociological Analysis* 44 (1983): 11-13. *In* Lewis R. Rambo (1993) *Understanding Religious Conversion*. Londen: Yale University Press. Pp. 64.

²⁷ Cf. Walter Conn, Christian Conversion. s.d. s.l. *In* Lewis R. Rambo (1993) *Understanding Religious Conversion*. Londen: Yale University Press. Pp. 64.

Predikwerk, voornamelijk aan de hand van boekverspreiding, wordt als een belangrijke pijler beschouwd. Het is voor tempels een bron van inkomsten en tevens een middel om mensen aan te trekken. In de decembermaand wordt er telkens een grote boekenmarathon gehouden.

1. strategie van de prediker

Wat is de graad van proselieten maken, de stijl, hoe gebeurt het contact, wat zijn de voordelen van de nieuwe keuze?

De religies met een meerderheidspositie hebben vaak gebruik gemaakt van hun *macht* om 'zieltjes te winnen'. Doorheen de geschiedenis kunnen we zien dat bekeringen vaak met geweld gepaard gingen. In het boek van Rambo (1993:79) wordt er een schaalverdeling opgemaakt, met aan het ene uiterste een extensieve vorm van bekering met als voorbeeld de 'Getuigen van Jehova' en als tegenhanger een minimale vorm van bekering zoals dat in het jodendom of hindoeïsme is terug te vinden.

Ons onderwerp - de Hare Krishna-beweging - kan men inderdaad onderbrengen onder de algehele noemer van het hindoeïsme, maar kan anderzijds toch een missionaire beweging genoemd worden. De graad van missionaire activiteiten schommelt ergens te midden van deze twee uitersten.

Men kan verschillende strategieën onderscheiden. Rambo (1993:79-82) onderscheidt er vier: een diffuse of systeemgeoriënteerde strategie, een geconcentreerde of personalistische strategie, de actuele wijze van contact en de graad van voordelen die de nieuwe filosofie en/of levenswijze de ander kan opleveren. Op dit laatste item gaan we in een afzonderlijk punt dieper in.

Een *diffuse of systeemgeoriënteerde strategie*: men tracht een grote groep te bekeren door de leider van een bepaald gebied of volk te bekeren.

Een *geconcentreerde of personalistische strategie*: in deze methode focust men op particuliere individuen, die op één of andere manier in de marge van hun gemeenschap gesitueerd kunnen worden. Zij zijn gemakkelijke 'prooien' of 'slachtoffers' om zich te separeren van de dominante maatschappij en om hun gading te zoeken in een gemeenschap die zich heeft terug getrokken van de maatschappelijke gang van zaken.

Zij worden gekenmerkt door:

1. arm en onthecht te zijn aan de machtsstructuren.
2. door financiële middelen voelen zij zich als het ware beschermd en veilig om nieuwe opties te gaan exploreren.
3. zich ontheemd voelen, geen rol of functie kunnen zien in de huidige maatschappij.

Rambo schenkt in zijn boek aandacht aan de marginale personen, omdat deze belangrijk zijn voor de studie van bekering. Zij zijn vaak de bekeerlingen van het eerste uur in een nieuw religieuze beweging.

Deze visie is heel herkenbaar voor de Hare Krishna-beweging. Srila Prabhupada vond voornamelijk gehoor tussen de hippies, de drugsverslaafden,... En van daaruit groeide de beweging verder onder het motto: 'niet hippie maar happy!'

Nu - na het hippie tijdperk - kan men nog steeds 'alternatieve' mensen onderscheiden, o.a. mensen die vegetarisch zijn. Men lijkt nu ook te bekeren via de vedische kooklessen en vedische restaurants. Men werpt zich op als 'keukenreligie'. Men tracht raakpunten te vinden met mensen voor wie de praktijk van het 'anders' eten en het navolgen van 'andere' leefgewoonten aanspreekt. In een later stadium zien we dat zij zich meer en meer gaan verdiepen in de filosofie.

Voor de derde strategische beschouwing namelijk *de actuele wijze van contact*, doen we beroep op het onderzoek van David A. Snow, Louis A. Zurcher, en Sheldon Ekland-Olson (Rambo 1993:80). Gebeurt contact privé of publiekelijk, persoonlijk of onpersoonlijk?

Een publiekelijk contact is meestal gemedieerd via radio of televisie. Het wordt daarom vaak een onpersoonlijke vorm van bekering genoemd.

'Face to face' ontmoetingen zijn doorgaans veel persoonlijker en zijn privé. De meest succesvolle vormen van contact gebeuren via vriendschap en familie.

Flexibiliteit en creativiteit zijn grote troeven in het predikwerk, zodat men kan inspelen op de concrete situatie en de behoeften van degenen die men wil aanspreken.

Het Krishna-bewustzijn profileert zich op beide vlakken. Men wil zich bekend maken naar een groter publiek toe - door bijvoorbeeld een programma over dood en reïncarnatie - geïntegreerd in een lezingenreeks ingericht door een organisatie die los staat van de Hare Krishna-beweging - te houden in een publieke plaats zoals de Magdalena-kerk te Brugge. Daarenboven gaat men persoonlijke gesprekken en discussies aan, biedt men cursussen en lezingen aan in kleine groep. Tijdens de lezing die er gegeven wordt in de Nama-Hatta programma's voelen nieuwelingen zich persoonlijk aangesproken, omdat men inspeelt op hun persoonlijke situatie en persoonlijke vragen.

2. Voordelen die aan de bekering verbonden zijn

Niet onbelangrijk voor de bekeerling in kwestie zijn de latente of meer manifest georiënteerde functies verbonden aan religie. Zeker in de beginfase, wanneer men zoekend is, verlangt men naar een zekere invulling van de persoonlijke vragen die men koestert. Rambo (1993:81-86) onderscheidt vijf voordelen of aantrekkingspolen en dit op cognitief vlak, affectief vlak, in wijze van levensstijl, in charismatisch leiderschap en macht.

1. cognitief niveau: een betekenisstelsel

Elk religieus systeem reikt een soort van interpretatiekader aan, om de eigen plaats te verstaan in de geschiedenis, om de plaats waar men is geboren en opgroeide, de natuur van de wereld, de bestemming van de wereld, en de mensheid op zich te begrijpen. Voor Seymour Epstein²⁸ is de fundamentele motivatie een comfortabel en geschikt cognitief kader. Susan Harding (Rambo 1993:82), een antropologe, legt de nadruk op het vitaal belang en de persuasieve rol van taal in het bekeringsproces. De metaforen kunnen worden gebruikt, om de levensgeschiedenis van de bekeerling op te nemen in de ideologie. In ons geval toegepast, kunnen begrippen zoals reïncarnatie en karma, de vedische opvatting dat kinderen hun ouders zelf uitkiezen²⁹... op een erg krachtige en emotionele manier worden ingepast in het individuele levensverhaal. De ideologie of filosofie wordt op een narratieve manier gepresenteerd, zodat het groepsverhaal het verhaal wordt van de bekeerling. De antropoloog Peter Stromberg³⁰ legt ook de nadruk op de congruentie tussen iemands persoonlijk leven en het theologisch systeem. Het nieuw symbolensysteem wordt plausibel, betekenisvol en aantrekkelijk. De ‘bekeerling’ is in staat om zich te identificeren met het nieuwe denkkader en maakt het zich eigen; nieuwe concepten en begrippen worden geïnternaliseerd.

2. *affectief niveau: emotionele voldoening*

Het kiezen voor een religie geeft het gevoel ergens bij te horen, opgenomen te zijn in een gemeenschap, men voelt minder sociaal-maatschappelijke druk, men kan nieuwe relaties ontwikkelen, men ervaart een zekere opwinding en stimulans. Deze gevoelens van affectiviteit kunnen worden aangezwengeld door muziek, dans, kunst....

Het zijn aspecten die in het Krishna-bewustzijn dagelijks worden toegepast in *bhajans* - devotieele muziek die zittend wordt uitgevoerd, *kirtans* - het vereren van God met zang en muziekinstrumenten waarbij gedanst wordt, het beoefenen van Indische dans of Vedische kookkunst,....

“Het leven is hier in Radhadesh intens, maar ik hou daarvan”, vertelde Katrien.

Persoonlijk contact van bij het begin is een belangrijke stap in het bekeringsproces. Het hoeft daarom niet steeds een contact te zijn met de charismatische leider, maar het ervaren van een verbondenheid met andere mensen in de nieuw religieuze beweging is vaak al genoeg om zich ‘thuis’ te voelen. Voornamelijk worden bekeringen bewerkstelligd via vriendschappen en familiale netwerken.

Mireille die met het Krishna-bewustzijn in contact kwam via haar oom vertelt:

²⁸ Cf. Epstein, The Implications of Cognitive-Experiential Self-Theory. Pp. 283-310. In Lewis R. Rambo (1993) Understanding Religious Conversion. Londen: Yale University Press. Pp. 82.

²⁹ Nadat de gastvrouw van de Nama-Hatta programma’s mijn moeder eens had ontmoet, vertelde ze me toen we even apart praatten: “je hebt een goede moeder uitgekozen”. Deze uitdrukking verbaasde me, maar ze herhaalde: “je hebt een goede moeder uitgekozen, volgens de Veda’s kiezen kinderen (lees: zielen) hun ouders waaruit ze dan geboren worden, je kunt het geloven of niet....”

³⁰ Cf. Peter G. Stromberg, The Impression Point: Synthesis of Symbol and Self. In Ethos: Journal of the Society for Psychological Anthropology 13 (Spring 1985): 56-74. In Lewis R. Rambo (1993) Understanding Religious Conversion. Londen: Yale University Press. Pp. 82-83.

Toen ik voor de eerste keer naar Radhadesh ben gekomen, wat ik toen voelde, was iets als thuis komen, de geur, de toegewijden, de kleding, de atmosfeer, dat was zo indrukwekkend allemaal, op dat moment beseftte ik dat nog niet, maar als ik terug kijk, kan ik die gevoelens meer een naam geven en was het iets als thuis komen en toen ben ik heel vaak hier gekomen. (Mireille)

Volgens Benjamin Weininger³¹ is persoonlijk contact een kritische stap in de bekeringservaring. Het gevoel dat men van elkaar houdt en zorg draagt voor elkaar kan doorslaggevend zijn voor de potentiële bekeerling.

Als antwoord op mijn vraag of contact met andere toegewijden of volgelingen van Krishna belangrijk is, antwoordt Maarten: “Dat contact is heel belangrijk, want alleen lukt het niet. Ik heb het geprobeerd een paar keer, maar..., dat lukt gewoon niet.” Paul en Annie zien het zo: “Wij hebben zeker de beweging niet echt nodig om het Krishna-bewustzijn vol te houden, maar om te spreken met gelijk denkenden, dat heb je nodig.”

Dat persoonlijk contact belangrijk is voor een blijvend lidmaatschap, wordt ook in het Krishna-bewustzijn begrepen. In een lezing over ‘Bhakti-Yoga thuis beoefenen’ werd er - naast het dagelijks chanten en het volgen van de vier regulerende principes - nadruk gelegd op het belang van een geestelijk leraar. ISKCON kampt met een tekort aan geestelijk leraars, in die zin dat ze vaak Vlaanderen niet bereiken. De meeste goeroes hebben een duizendtal volgelingen, waardoor intense persoonlijke begeleiding van éénieder niet kan ingevuld worden. Eertijds geïnspireerde toegewijden haken soms af wegens onvoldoende begeleiding. Om aan deze nood te voldoen wordt er aangeraden om Srila Prabhupada zelf als geestelijke gids te aanvaarden. Hij is immers als stichter-*acarya*³² de meest belangrijke *siksa-goeroe* van de internationale gemeenschap van het Krishna-bewustzijn. Naast de *diksa-goeroe* - een *sannyas*, een volledig onthechte persoon - die de initiatie verzorgt, benadrukt men ook het belang van de *siksa-goeroe*. Iedereen kan als het ware een *siksa-goeroe* zijn. Het zijn de andere toegewijden bij wie men terecht kan en die voor iemand persoonlijk een ‘lichtend voorbeeld’ kunnen zijn.

3. een levensstijl van wilskracht: levenstechnieken

Levenstechnieken, of ‘*techniques for living*’ is een term van Jacob Needleman³³. Als iemand van religieus systeem verandert, dan doet deze persoon dat vanuit de overtuiging dat de nieuwe methode hem of haar nieuwe methodieken en technieken verschaft, om een religieus leven uit te bouwen. Maar

³¹ Cf. Benjamin Weininger, The Interpersonal Factor in the Religious Experience. In *Psychoanalysis* 3 (Summer 1955): 27-44. In Lewis R. Rambo (1993) *Understanding Religious Conversion*. Londen: Yale University Press. Pp. 84.

³² Srila Prabhupada wordt een *acarya* genoemd. Letterlijk betekent dit: ‘iemand die onderricht geeft door zelf het voorbeeld te zijn’. Hij wordt gezien als een bonafide geestelijk leraar die voortkomt uit een traditionele erfopvolging van leraren.

³³ Cf. Jacob Needleman, *The New Religions* (Garden City, New York: Doubleday). Pp. 16-18. In Lewis R. Rambo (1993) *Understanding Religious Conversion*. Londen: Yale University Press. Pp. 84.

dat niet alleen, dat het ook nieuwe methoden aanreikt, om op een andere manier in het leven - algemeen gezien - te staan. Vaak is men op zoek naar verandering en/of religieuze groei, maar weet men vaak niet waar te beginnen, het 'hoe aan te pakken'. Een religie die deze werkinstrumenten aanreikt, een beweging die een *toolbox* kan aanreiken met nauwkeurige instructies, die spreekt vaak het meeste aan.

In het Krishna-bewustzijn worden aan de hand van de vier regulerende principes praktische 'tips' gegeven, om een spiritueel leven te lijden. Ze worden niet als een straf, maar als een hulpmiddel ervaren. Voor velen betekent het Krishna-bewustzijn dan ook een ingroeien in een radicale ommekeer in levensstijl, in een leven zonder vlees/vis/eieren, zonder intoxicatie zoals caféïne, tabak en drugs, zonder ongeoorloofde seksualiteit, en zonder gok- en kansspelen. Maar nu wel met chanten, het lezen uit vedische geschriften zoals de Bhagavad-gita, een nieuwe vriendenkring van toegewijden en een leven met en voor Krishna.

4. *leiderschap: charisma*

Overtuigend leiderschap is cruciaal in bekeringsprocessen. In extremis is deze leider een charismatisch figuur. Vaak redeneert men dat "als die leider zo'n fantastische dingen kan bereiken, dan kan ik daarin ook een beetje delen door hem te volgen, naar hem te kijken en te luisteren.", aldus de auteur Rambo (1993:85). In het ontmoetingsstadium is het charisma, of de persoonlijke aantrekkingskracht van een religieuze leider heel belangrijk.

Wij hebben onze geestelijk leraar ontmoet op Radhadesh, maar eigenlijk niet echt persoonlijk, want hij reed net, net weg, hij zat in de auto, met een chauffeur bij hem, en hij passeert ons en wij kregen oogcontact met hem, wij zo 'Hare Krishna' (vouwt zijn handen samen voor zijn hoofd), zo met het oogcontact, en hij groette terug, en dan kregen we zo een rilling over ons lichaam, heel raar ook, ik heb dat nog nooit niet mee gemaakt in mijn leven, gij ook niet hé (kijkt naar zijn vrouw) en dan was dat voor mij een bevestiging voor mijn geloof, dan wist ik direct dat er iets was, dat het niet zo maar iets is dat we geloven van het zeggen en we slikken het maar, zoals honden.... (Paul en Annie)

Informanten zoals het koppel Paul en Annie spreken over een speciaal gevoel bij de ontmoeting van hun goeroe of bij het mediteren op Srila Prabhupada. Men spreekt van een bijzondere aantrekkingskracht of magnetisme.

Srila Prabhupada kan men een charismatisch figuur noemen en in meer of mindere mate hebben ook de goeroe's van de beweging deze eigenschap. ISKCON heeft zijn charismatische figuur, Srila Prabhupada, verloren - in deze materiële wereld - en dit wordt tot op de dag van vandaag als een gemis ervaren bij de toegewijden. Toch betekende zijn sterven niet het einde van ISKCON, eerder een begin naar het vormen van een instituut.

5. *macht*

De bekeerling voelt zich machtig gemaakt door zijn of haar beslissing of keuze. Men voelt zich verbonden met een externe bron van kracht - de transcendente God en/of met een intern machtsgevoelen dat spiritueel of goddelijk kan worden genoemd. Men voelt dat men terug controle krijgt op de eigen levenssituatie.

Harold W. Turner³⁴ gebruikt het voorbeeld van de Europees koloniale ontmoeting. Mensen uit de kolonies gingen zich bekeren tot het christendom, omdat ze er van overtuigd waren dat dit hun toegang zou verschaffen tot de wereldse macht of tot superieure technologieën.

Slechts een minderheid gaat in op een ontmoeting met een prediker of missionaris. Er is ook sprake van weerstand of weigering ten opzichte van de prediker.

Voor subgroepen is het soms aantrekkelijk om zich in te werken in een nieuw religieuze beweging als uitdaging naar de dominante meerderheidsgroep toe. De subgroep ziet de nieuw religieuze beweging als een wapen in het conflict met de maatschappelijke orde.

Srila Prabhupada vond bijvoorbeeld gehoor in de hippiecultuur. Nu zijn we niet meer in de jaren '60-'70, maar in de 21ste eeuw aanbeland. We kunnen ons afvragen in welke macrosociale context de Krishna-beweging zich nu inwerkt. Neo-hippies voelen enige herkenningpunten, waardoor ze sneller aangetrokken kunnen zijn tot de beweging. Ook met de uitbouw van vegetarische restaurants komen ze tegemoet aan een vegetarisch etend publiek, dat via de Indiaas getinte vedische eetcultuur letterlijk kan proeven van wat de Krishna-beweging te bieden heeft.

3.2.5 INTERACTIE

Mensen die kennis hebben gemaakt met een nieuw religieuze beweging en er hun gading vinden, zullen zich willen verdiepen in hun keuze. De communicatie over en weer, de interactie met de nieuw religieuze beweging en hun leden wordt intenser. Men wil meer te weten komen over de filosofie, de levensstijl, en men gaat vragen stellen, dit formeel of in informele gesprekken met de andere leden. Deze periode van socialisatie en educatie kan langer of korter duren, afhankelijk van de gekozen beweging. Tijdens dit stadium kan de nieuweling zich gemanipuleerd weten door de prediker of een dwang ervaren en bevindt de bekeerling zich op een wijds continuüm van passiviteit tot activiteit.

De fase van de interactie is cruciaal en heel intens voor de (potentiële) bekeerling. *Encapsulatie* is een belangrijk issue in het bekeringsproces, in die zin dat encapsulatie-technieken heel invloedrijk kunnen zijn. De volgende vier elementen spelen er een belangrijke rol in: relaties, rituelen, retoriek en rolpatronen.

³⁴ Cf. Harold W. Turner, *The Hidden Power of the Whites*. In *Archives de sciences sociales de religions* 46 (1978): 41-55. In Lewis R. Rambo (1993) *Understanding Religious Conversion*. Londen: Yale University Press. Pp. 85.

Het 'inkapselen' zorgt voor de creatie van een eigen 'wereld'. Men hanteert een eigen vorm van 'world-making'. Dat hoeft daarom geen pejoratieve nasmaak te hebben. Ook in schoolklassen doet men aan 'encapsulatie' om een omgeving te creëren waarin men zich kan concentreren op één onderwerp. Waar men op moet letten is, hoe de vorm van afzondering of inkapseling gehanteerd wordt en in welke mate (Rambo 1993:104).

Groepen die eerder wereld-afwijzend zijn, zoals de Krishna-beweging, zijn meer geneigd om zich af te schermen van buitenstaanders, staan heel wantrouwig tegenover de buitenwereld en gaan meer druk uit oefenen op de sociale interacties en de communicatie. Een concreet discussie-punt in de beweging zelf is het gebruik van media zoals televisie, radio en kranten. Dit wordt in de filosofie gezien als *maya*, illusie, en dus verwerpelijk. Anderzijds, wil men niet wereldvreemd overkomen, dan is het noodzakelijk dat toegewijden op de hoogte zijn van wat er gebeurt in de wereld. Hoe meer een groep als deviant wordt beschouwd ten opzichte van de gangbare maatschappij, hoe meer deze geneigd is zich in te kapselen en zich af te wenden van de 'boze buitenwereld'. Rambo (1993:105-110) onderscheidt drie vormen van inkapseling: op fysisch, sociaal en ideologisch vlak. We gaan als voorbeeld de Hare Krishna-beweging nemen en dit theoretisch kader daaraan toetsen.

1. fysische terugtrekkingsbewegingen

Een voorbeeld van een fysische 'terugtrekkingsbeweging' is de leden van de beweging naar locaties brengen waar de communicatie kan gecontroleerd worden.

De tempel van de Hare Krishna-beweging - Radhadesh - ligt nogal afgezonderd in de Belgische Ardennen. Met het openbaar vervoer - de trein - is het dorpje wel bereikbaar, maar men moet dan nog een heel stuk overbruggen, om de tempel te bereiken. Geografisch gezien kan men dus spreken van een zekere afzondering.

Ook qua taalgebruik kapselt men zich in. Daarmee bedoel ik zowel het specifieke jargon van de beweging, doorspekt met aan onze moedertaal vreemde Sanskriet-termen, als de communicatie-taal op het kasteel. Men woont in het Franstalige landsgedeelte maar in het kasteel zou je je om het even waar wanen. Men spreekt er Nederlands - al dan niet met een Hollands accent - en doorgaans Engels - de lingua franca in Radhadesh.

2. sociale inkapseling

Het voorgaande voorbeeld kan men ook onderbrengen onder 'sociale inkapseling'. Het heeft betrekking op de leefstijl en komt tot uiting in het contact met '*outsiders*'. Men onderscheidt zich van

‘de anderen’ en in deze distinctie tot de buitenwereld wordt niet alleen de ander maar ook zichzelf herinnerd aan het feit van ‘anders-zijn’. Bij de Hare Krishna-beweging is dat bijvoorbeeld de kledij, de haartooi bij mannen -*sikha* en een *tilak* met gele klei op het voorhoofd. Deze uiterlijke kenmerken komen manifest tot uiting in bijeenkomsten waar men de groepsidentiteit nog eens extra in de verf zet. Mannen dragen witte of oranje kledij, afhankelijk van hun gehuwde of celibataire staat. Vrouwen dragen doorgaans een *sari*. Deze kledij kan soms onpraktisch zijn, dan draagt men een *gopi-rok* of *pundjabi* - een broek met een bloes tot aan de kuiten. Mannen scheren het haar kaal, met uitzondering van een plukje op de kruin: de *sikha*. Men heeft voornamelijk oog voor lichte kleuren. Getrouwde vrouwen dragen soms een rode stip op hun voorhoofd - *bindu* - of hebben vaak een neusbelletje in de linkerneusvleugel. Het opvallende *tilak*-teken met gele klei in de vorm van een tulasiblaadje met twee benen erboven - dit stelt de hiel van Vishnu of Krishna voor - kan ook in onzichtbare vorm met water worden aangebracht. Het ‘hoeft’ allemaal niet, maar het is toch wel ‘aangewezen’. Zo herkent men de *insiders*, het wordt ervaren als een uniform.

Hier in Radhadesh dragen we toch eigenlijk altijd onze geestelijke kledij, ook omdat we dan gemakkelijk te herkennen zijn voor mensen. Als er dan bezoekers op het pad komen, weten ze aan wie ze iets moeten vragen. Net als in de supermarkt, dan ben je blij dat er iemand een vestje draagt hé, met een naamkaartje, dat je weet: ho die werkt hier. (Mireille)

Op een minder zichtbaar niveau, maar wat wel tot uiting komt in sociale contacten zijn de vier regulerende principes van: geen vlees, vis of eieren, geen intoxicatie, geen ongeoorloofde seksualiteit en geen gok-of kansspelen. Men kan zich in deze regels steeds verder en dieper inwerken. Wat met het samen een maaltijd eten en wat met de dagelijkse onderlinge interactie met mensen die deze principes niet naleven? Sommigen - in een fanatieke fase - hebben de neiging om systematisch andere personen die niet leven zoals zij, te mijden.

Op individueel vlak trekt men zich terug in de meditatie op de naam van Krishna. Er wordt een maatstaf voorgeschreven van 16 rondes per dag te chanten. Dat is half luidop de mantra opzeggen - op een *japa mala* - een snoer te vergelijken met een ‘paternoster’ - met 108 kralen.

3. ideologische terugtrekking

Een 'ideologische terugtrekking' is eigenlijk het alomvattende kenmerk. Men ontwikkelt een zeker wereldbeeld en geloofssysteem dat de leden als het ware inent tegen een besmette, alternatieve visie. De authenticiteit en zuiverheid van het eigen geloofskader moeten bewaard blijven.

In de Krishna-beweging is men daar heel bezorgd over en aanziet men de andere geloofsovertuigingen als gefaald in het overleveren en naleven van het 'echte ware geloof'. Tijdens lezingen krijgen toehoorders het volgende te horen: "Hoewel 'bevrijding' langs andere wegen ook gerealiseerd kan worden, is men sneller met de lift - het Krishna-bewustzijn - dan met de trap - de andere geloofsovertuigingen." Het vers uit de 'Bhagavad-gita zoals ze is' van Srila Prabhupada (1986): "Laat alle vormen van geloof voor wat ze zijn en geef je slechts aan Mij over. Ik zal je verlossen van de terugslagen van al je zonden. Vrees niet." (XVIII.66) wordt tijdens bijeenkomsten meermaals aangehaald.

4. vier dimensies van interactie

Binnen elk van deze 'encapsulaties' kan men de volgende vier dimensies van interactie terugvinden: *relaties* die de emotionele banden met de groep versterken, *rituelen* die zorgen voor de identificatie met de nieuwe manier van leven, *retoriek* biedt een interpretatief kader, dat de bekeerling leidt en betekenis verschaft en via *rollen* consolideert men een persoonlijke keuze door een speciale opdracht of taak op zich te nemen. Deze vier elementen zijn afhankelijk van de beweging, in meer of mindere mate aanwezig.

Ook in de Krishna-beweging is *persoonlijk contact en zijn relaties* heel belangrijk. Men kan zelfs spreken van vriendschappen en deze kunnen een belangrijke rol spelen in het bekeringsproces. Ook via familieleden kan men binnengeleid worden in de beweging. Wanneer er een vriendschap opgebouwd wordt tussen een toegewijde en een nieuweling, dan kan het gevoel ontstaan van aanvaard te worden op een heel diep niveau, wat van groot belang is om zich verder in de beweging in te werken. Men voelt zich in een veilige omgeving - aan de lotusvoeten van de goeroe - waar men elkaar steunt, aanmoedigt en waar men als het ware supportert om het nieuwe leven van de 'bekeerling' verder te zetten. In de Krishna-beweging wordt men ondersteund in zijn spirituele ontwikkeling door een goeroe. Wie geïnitieerd wil worden in de beweging, kiest een goeroe die hij of zij wil navolgen. Srila Prabhupada blijft de ultieme leermeester, zowel van de goeroe's als van zij die zich nog niet aangetrokken weten tot een bepaalde spirituele leider. Zoals eerder aangehaald, is hij voor ieder de *siksa-goeroe*. Men kan meerdere *siksa-goeroe's* hebben, maar slechts één *diksa-goeroe*. Dit is hij die naast begeleiding ook je inwijding verzorgt. Men ervaart een grote kracht, inspiratie en energie uit deze charismatische leiders. Ze zijn er niet enkel in de actualiteit, maar spelen ook een belangrijke rol in het imaginaire. Op het huisaltaartje vindt men naast foto's van Srila Prabhupada, van Krishna en zijn incarnaties, ook de afbeeldingen van zijn of haar persoonlijk geestelijk leraar.

Rituelen of ‘choreografieën van de ziel’ (Rambo 1993:113) zijn minstens even belangrijk als de cognitieve kennis. Ze worden ook wel *embodied* - belichaamde, kennis genoemd. De antropoloog Victor Turner³⁵ heeft zich voornamelijk toegespitst op de analyse van het ritueel. Er kunnen drie stadia in onderscheiden worden: een separatie fase, een overgangsfase van transformatie en een consolidatiefase, waarin men het nieuwe culturele geloofssysteem aanvaardt. In rituele acties communiceert men het geloof van de groep en nodigt men tevens anderen uit om deel te nemen aan het gebeuren of ‘de dans met God’.

Bij de Krishna’s op het kasteel te Radhadesh is het ochtendritueel om 4.30 uur een belangrijk ritueel dat tevens de dagindeling mee structureert. Ook de zondagsfeesten en bij uitstek de *harinama-sankirtana*, waarbij men al zingend onder begeleiding van trommels en handcimbalen door de stad trekt, zijn rituele festiviteiten, waarin men de ander uitnodigt deel te nemen aan het gebeuren en in essentie aan de genade van God. Deze rituelen zijn voornamelijk constructief bedoeld, gericht op bevestiging, groei en heling. Doorheen het volgen van de lezing, het voorlezen uit de Baghavad-gita, het zingen en dansen, ...bouwt men - naast een intieme relatie met God - ook een groepsolidariteit op.

Wanneer men zich wendt tot, inwerkt in en ‘bekeert’ tot een nieuw religieuze beweging, dan veranderen niet alleen gedrag, levenswijze, relaties, ... maar ook de conceptualisaties en interpretaties van deze veranderingen. Het transformatieproces heeft een *retorische dimensie*. Men leert de taal spreken van de groep en van de ideologie, het ethos, de gewoonten en gebruiken, de ‘do’s en don’t’s... Deze taal is zowel discursief als symbolisch of metaforisch. Deze linguïstische gebruiksinstrumenten zijn heel belangrijk voor het transformatieproces van het bewustzijn.

Bij de Hare Krishna-beweging zeggen de leden niet zomaar ‘hallo’, maar zegt men ‘*Hare Krishna*’ of ‘*Haribol*’ als begroeting. Men kent ook eigen tafelgebeden. De specifieke retorische instrumenten worden aangereikt tijdens de lezingen die er gegeven worden. Men spreekt in symbolische taal over alledaagse situaties, waarin het Krishna-bewustzijn gerealiseerd kan worden. Deze taal maakt het mogelijk, om dagdagelijkse situaties met een ‘Krishna-bewust’ denkkader te interpreteren.

Door de ‘bekering’ zal men enerzijds bepaalde verwachtingen koesteren ten aanzien van de nieuweling en kenmerkend voor de *rol* die de bekeerling zal aannemen, zijn de specifieke handelingen die bij zijn of haar nieuwe positie of status horen.

Bij de Krishna-beweging is er niet één ‘bekeringsmoment’, maar wel een eerste en een tweede initiatie. Bij de eerste initiatie - *harinam-inwijding* - belooft men zuiver te leven: de vier regulerende principes te volgen en 16 ronden te chanten. Wanneer men zich nog verder verdiept in de literatuur

³⁵ Cf. Victor W. Turner, *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago: Aldine, 1969. In Lewis R. Rambo (1993) *Understanding Religious Conversion*. Londen: Yale University Press. Pp. 113.

van Srila Prabhupada, dan kan men uitgenodigd worden door zijn of haar persoonlijke goeroe, om een tweede initiatie te ontvangen: de brahmana-initiatie³⁶. Als voorbeeld kunnen we deze tweede initiatie nemen om specifieke rolpatronen te illustreren. Aan deze brahmana-inwijding zijn er specifieke ‘rollen’, ‘taken’, ‘diensten’ verbonden. Wie de brahmana-initiatie heeft ontvangen kan altaardienst doen. Dit houdt in om de *murti*'s, de beeldgedaantes die geïnstalleerd zijn in tempels, Radhadesh bijvoorbeeld, te vereren. Dit gaat ook gepaard met het baden, aankleden en te slapen leggen van de beeldgedaantes. Andere toegewijden kunnen ook *murti*'s vereren op een huisaltaar, maar deze zijn niet officieel geïnstalleerd. Het wordt zelfs aangeraden aan getrouwde toegewijden, al of niet met een gezinnetje, om de beeldgedaantes in huis te nemen, om deze te vereren. Ook in het predikcentrum van Antwerpen vinden we een altaar met beeldgedaantes, waar ook niet-ingewijden - via een beurtrol - de taak van verering op zich nemen. Deze beeldgedaantes zijn daar niet geïnstalleerd zoals in Radhadesh. Men moet natuurlijk met voldoende brahmana's aanwezig zijn om de verering van de - geïnstalleerde -beeldgedaantes te kunnen continueren. Door deze rollen op zich te nemen internaliseert men het nieuwe denkkader en geloofssysteem. Men maakt deel uit van een nieuw relationeel netwerk, wat niet onbelangrijk is in heel het proces.

3.2.6 ENGAGEMENT

Het engagement voor een bepaalde religieuze traditie kan worden uitgedrukt via rituelen, ‘*commitment rituals*’. Ze verbeelden en verwoorden iemands persoonlijk transformatieproces en zijn een poort naar een verdere verdieping van deze transformatie.

Bij de krishna-beweging zijn deze rituelen eerder optioneel. Men kan een *bhakta-siksa* - ook wel *bhakta-riksa*³⁷ genoemd - programma volgen, waarin men opbouwt naar een eerste initiatie en tweede initiatie toe.

³⁶ Een brahmana kan je herkennen aan een kralenketting van tulasihout die in drie rijen om de hals wordt gedragen. Anderen dragen ook een kralenketting van tulasihout, maar dit slechts in één rij. Zo'n ketting van tulasi wordt gezien als een soort van talisman, het beschermt de persoon die het draagt. Tulasi is een heilige plant, het is heilige basilicum. Tulasi-devi was een zuivere toegewijde van Krishna die in deze wereld - om genade te geven aan de gebonden zielen - de gedaante van een plant heeft aangenomen.

³⁷ Het *siksa-programma* kent zes niveau's of groeifasen. Bij een *siksa-ceremonie* belooft men aan Sri Krishna, Srila Prabhupada en de aanwezige toegewijden om voortaan één van de onderstaande niveau's trouw te volgen. Men kan een certificaat in ontvangst nemen voor het beloofde niveau. De zes niveau's zijn: 1. *Sri Krishna Sraddhavan*: minimaal elke dag een ronde chanten 2. *Sri Krishna-sevaka*: minimaal elke dag vier ronden chanten en geen vlees eten 3. *Sri Gauranga-sadhaka*: minimaal elke dag acht ronden chanten, vegetariër zijn en bepaalde literatuur lezen 4. *Srila Prabhupadasraya*: minimaal elke dag twaalf ronden chanten, vegetariër zijn, zich onthouden van stimulerende of verdovende middelen, niet gokken of speculeren en meer literatuur bestuderen 5. *Sri Guru Caranasraya*: minimaal elke dag zestien ronden chanten, de vier principes volgen, dat zijn bovenstaande principes plus geen ongeoorloofde seksualiteit en bepaalde literatuur bestuderen. Hierop volgt een Harinam-inwijding door een spiritueel leraar 6. Brahmana-inwijding volgt wanneer men leeft zoals in punt 5 beschreven plus extra dagelijkse gebeden en meer literatuurstudie en verantwoordelijkheden. Daarenboven legt men ook het accent op het ontwikkelen van ‘bepaalde kwaliteiten’ van een toegewijde. Het volgen van de vier principes bijvoorbeeld helpt bij het ontwikkelen van essentiële kwaliteiten zoals: mededogen en barmhartigheid, soberheid en boetvaardigheid, reinheid en kuisheid, eerlijkheid.

Rambo (1993:124) onderscheidt in deze fase van ‘engagement’ vijf elementen die wij hier zullen overlopen en telkens trachten terug te koppelen aan de realiteit van de Krishna-beweging.

1. beslissen

Het maken van de beslissing om zich blijvend tot de nieuw religieuze beweging te richten, kan een intense en zelfs pijnlijke confrontatie met zichzelf opleveren. Men kan zich heen en weer geslingerd voelen tussen twee werelden. Een beslissing maakt men ook niet in een vacuüm van zichzelf, maar mede in interactie met familie, vrienden, en met in het achterhoofd de nieuwe ervaringen, opgedaan in de nieuw religieuze beweging, waarin men nieuwe contacten heeft gelegd... De sterkte van de emotionele banden tot één van de werelden, de oude, ‘materiële wereld’ of de nieuwe ‘spirituele’ wereld - in het geval van de Krishna-beweging - kan vaak doorslaggevend zijn in de beslissing om ‘er mee door te gaan’ of niet.

Een koppel dat Krishna-bewust leeft, reageert:

Er zijn uiteraard een hele hoop mensen weggevallen, maar dat vinden we niet erg. Want dan praten we inderdaad over onzinnige dingen, maar nu, het past niet meer. We kunnen ook niet meer mee doen aan die dingen, die mensen vallen weg, dat beschouw ik ook niet als echte vrienden. (...) Mensen van vroeger die ons kenden zeggen: ‘We zijn je kwijt’, maar ze zijn ons niet kwijt, we zijn er nog, maar... We krijgen er zoveel voor terug, maar de deur staat ook open voor hen hé, als ze willen komen.... (Paul en Annie)

2. rituelen

Rambo (1993:127) haalt de auteurs Theodore R. Sarbin en Nathan Adler en Robert C. Ziller aan, in verband met het belang van rituelen in het stadium van ‘*commitment*’. Zij stellen dat rituelen heel krachtige methoden zijn, om een nieuw referentiekader te leren hanteren. Een nieuw cultureel religieus denkkader wordt geïnterioriseerd en krijgt men ‘in de vingers’.

Hiermee bedoel ik niet zo zeer de *Samskara*'s of de vedische zuiveringsrituelen³⁸ mee, die Krishna toegewijden kunnen toepassen. De *bhajans* - devotionele muziek die al zittend wordt uitgevoerd - bij Nama-Hatta bijeenkomsten kan hieronder vallen. Ook de *kirtans* - het vereren van God met zang en muziekinstrumenten, waarbij er gedanst wordt - op zondagfeesten en waarbij er een *arati-ceremonie* - bedoeld als verfrissing voor Heer Krishna en om ongunstige elementen weg te

³⁸ In de vedische geschriften worden 48 *samskara*'s onderscheiden, waarvan er 10 de belangrijkste zijn. Deze zijn: 1. *Garbhadhana*: het verwekken van een kind. 2. *Simantonnayana*: het scheiden van het haar. 3. *Jata-karma*: familietraditie bij de geboorte. 4. *Nama-karana*: het geven van een naam. 5. *Anna-prasana*: de eerste keer granen eten. 6. *Cuda-karana*: het scheren van de geboorteharen. 7. *Vidyarambha*: leren van het alfabet. 8. *Upanayana*: initiatie. 9. *Vivaha*: huwelijk. 10. *Antyesti*: crematie. (Gokula Vrindavana devi dasi & Rati Manjari devi dasi 2000:43-54).

nemen - wordt gehouden, zijn rituelen die toegewijden frequent bijwonen. Wie in Radhadesh verblijft, heeft de gelegenheid om 's ochtends een ceremonie ter verering van Tulasi-devi mee te maken. Daarnaast zijn er een hele rits aan rituelen die de 'vrienden van Krishna' individueel en dagelijks kunnen uitvoeren. Sommige van deze rituelen heb ik al elders her en der vernoemd. Dat kan zijn: de *tilak*³⁹ 's ochtends na het baden of douchen aanbrengen. Op het voorhoofd en op andere plaatsen op het bovenlichaam brengt men dan met gele klei uit de heilige rivieren van India de Ganges of de Yamuna bijvoorbeeld, of in onzichtbare vorm met water, een teken aan in de vorm van een tulasi-blaadje. Andere dagdagelijkse rituelen kunnen het chanten van de 16 rondes zijn, het eten dat men heeft klaargemaakt offeren op het huisaltaartje, het twee maal in de maand houden van een bezinningsdag en vastendag *ekadasi*. Zo ontwikkelt men in een dagelijks ritme ook een zekere regelmaat, om zich verder te verdiepen in het spirituele en om 'oude, slechte gewoontes' af te leren. Rambo (1993:128) noemt deze rituelen '*bride-burning events*'- een uitdrukking ontleend aan Virginia Hine. Er kunnen hier drie functies aan worden toegeschreven.

Door de rituelen uit te voeren als nieuweling, belichaamt deze het transformatie proces, wat effectiever en indringender is dan er zomaar over te praten. Er wordt publiekelijk uitgedrukt dat men zijn of haar 'oude leven' heeft achtergelaten - alhoewel vaak op slechts subtiele of impliciete wijze - en hiermee wordt het nieuwe geloof of de nieuwe levenswijze kracht bij gezet en versterkt.

Deze rituelen transformeren het zelfbeeld van de bekeerling of nieuweling. In extremis wordt bij initiatierituelen de eigen overtuiging nog eens bevestigd en laat het ook andere leden aan hun eigen engagement herinneren. Ze kunnen hiermee hun eigen transformatie naar een nieuwe levensstijl opnieuw ervaren. Deze rituelen, of uiterlijke kenmerken van een toegewijde kan men voor zichzelf zien als een knoepje in je zakdoek leggen: het herinnert anderen, maar in de eerste plaats ook zichzelf aan de keuze die men heeft gemaakt en het bevestigt dit engagement. Dit sluit tevens aan bij de visie van Mary Douglas (1979:86) dat rituelen het geheugen ondersteunen.

Een derde functie van rituelen is dat het ook een manier kan zijn om banden op te bouwen met de buitenwereld. Mensen worden aangesproken op hun uiterlijke profilering bijvoorbeeld, wat een aangrijpingspunt kan zijn, om te getuigen over het geloof, te prediken....

Iemand die met kaalgeschoren hoofd, met enkel nog een stukje haar op de kruin, de *sikha*, naar school gaat, kan daar op aangesproken worden: "jij gelooft in iets hé?" (uit het interview met Maarten). 'Men kan negatieve reacties ontvangen, maar soms wekt het gewoon nieuwsgierigheid op' (volgens Sofie).

3. overgave

³⁹ Men brengt *tilak* - klei - aan om het lichaam te beschermen en om aan te geven dat het lichaam een tempel van God is. Het zien van *tilak*-tekens heeft ook de functie om zich Krishna te herinneren en zonden te neutraliseren. De *tilak* wordt met wat water gemengd en men brengt het met de ringvinger van de rechterhand aan op het lichaam: het voorhoofd, het middel, de borst, de keel, de rechterkant van de taille, de rechterarm, de rechterschouder, de linkerkant van de taille, de linkerarm, de linkerschouder, de bovenrug, de onderrug, het achterhoofd. Tijdens dit gebeuren zegt men mantra's op. Het voorhoofd is echter de belangrijkste plaats om *tilak* aan te brengen. *Tilak* geeft aan dat het lichaam een tempel is van God, daarom dient men het lichaam ook zuiver te houden door de vier regulerende principes te volgen.

Het zich overgeven is een innerlijke beslissing die men maakt. Rambo (1993:133) maakt een fenomenologische studie van het proces tot overgave. Hij onderscheidt vijf elementen, waarvan we hier nagaan of deze terug te vinden zijn in de Hare Krishna-beweging, waar de *bhakti-yoga* of het dienen of plezieren van God centraal staat.

a. Men kan een sterk gevoel van *verlangen* ervaren tot overgave. Dit verlangen kan aangewakkerd worden door het omgaan met anderen, die zelf een dienstbaar leven leiden en van wie men het kan leren. Emilie Griffin, aangehaald door Rambo (1993:133), onderscheidt een drietal factoren die aan de grondslag van dit verlangen liggen.

Een eerste: vanuit een nostalgisch verlangen naar een verloren verleden. Ten tweede: vanuit een gevoel van aliënatie of vervreemding verlangt men om de band met God te herstellen. Ten derde: het verlangen kan groeien door een rusteloos gevoel te hebben en een vaag snakken naar 'iets méér', dit ondanks het behalen van succeservaringen.

Ik zou hier graag een getuigenis aan toevoegen dat dit laatste motief ondersteunt en illustreert. Ik kwam van een zondagsfeest in 'de tempel' van Antwerpen en liep samen met een Hare Krishna meisje van de bushalte naar het station. Ik vroeg haar hoe ze bij de Hare Krishna's was gekomen en ze vertelde me: "Tja, ik vroeg mij af: is dit het leven nou? Zo afstuderen, huwen, werken, samen in een huisje wonen, kindjes krijgen,... Ik ben niet zo voor het 'huisje-tuintje-boompje-beestje' concept. Ik verlangde naar méér, naar een verbinding met God..."

b. Ondanks het verlangen, wordt men ook met *tegenstrijdige* gevoelens, angst of een nood aan zelfbehoud geconfronteerd. Het is heel paradoxaal. Door jezelf weg te cijferen en je dienstbaar op te stellen, verlies je niet jezelf, maar zal je juist bevrijd worden.

Deze strijd, zelfs tegen familiale contacten of vriendschappen in, wordt voor leden van de Krishna-beweging ook weerspiegeld in de Bhagavad-gita. Hierin wordt verhaald hoe twee familieclans tegenover elkaar staan, maar waarin de beste soldaat - Arjuna - weigert te vechten. De Bhagavad-gita is de dialoog tussen Arjuna en Krishna, zijn wagenmenner.

c. Het conflict wordt *opgelost* door 'de sprong van het geloof' te maken.

De grote sprong in het onbekende, waarvan we ons afvragen: 'zal er Iemand zijn'? De Deen Sören Kierkegaard, één van de vaders van het existentialisme heeft hierover geschreven (cf. Geertz 2000:120).

d. De oplossing van het conflict, van de tweestrijd, brengt een ervaring van *bevrijding en opluchting*. God wordt een ervaren realiteit die een gevoel van macht voor de leden van de nieuw

religieuze beweging met zich mee brengt. Dit bevrijdende aspect wordt ten volle gerealiseerd, wanneer de persoon zich gaat identificeren met de nieuwe groep.

Door Krishna toegewijden wordt dit moment omschreven als een ‘aha-erlebnis’. Door de nieuwe filosofie van karma en reïncarnatie en het zich eigen maken van een nieuwe levenswijze, krijgen leden van de Krishna-beweging een gevoel dat een ‘weten’ wordt, namelijk alles valt op zijn plaats. Men voelt zich nu, dankzij het nieuwe referentiekader, ‘bij machte’ om de eigen levenssituatie en allerlei gebeurtenissen te begrijpen en te plaatsen.

e. Hoe houdt men deze liefdevolle overgave levendig? Het volhouden, om de gekozen weg te blijven bewandelen, is niet altijd even gemakkelijk en men moet een heel leven werken aan dat proces van dienstbaarheid, nederigheid en overgave. De *duurzaamheid* van de keuze kan plots aan een zijden draadje hangen door de opkomende twijfel. Rambo (1993:136) observeerde bij bekeerlingen tot de Evangelische kerk na een stadium van euforie, een periode van crisis, die hij ‘*postconversion depression*’ noemt. Hoe sneller de verandering, omkering van levensvisie, bekering... hoe meer kans op een post-bekerings depressie.

In de beginjaren van het hippietijdperk, kende de Hare Krishna-beweging heel veel enthousiastelingen die na enkele jaren ‘het voor bekeken hielden’. Zij waren niet instaat ‘het vol te houden’, ondanks hun eertijdse inspiratie. Men begint - in ons voorbeeld van de Hare Krishna-beweging - de gekozen onthechte nieuwe levenswijze in vraag te stellen.

Bij de Hare Krishna’s tracht men nu het enthousiasme van de snelle beslissers zo realistisch mogelijk te benaderen. Op deze manier kan men een duurzame keuze maken, omdat men de ervaring rijker is, dat als mensen in het begin te veel hooi op hun vork nemen, men de neiging kan hebben, om heel snel weer af te knappen. Men raadt aan, om stapje voor stapje aan zichzelf te werken, het spirituele pad op te gaan en beetje bij beetje zich de principes, leef- en denkwijze eigen te maken. En dit om een ongelukkig gevoel van niet voldaan zijn, te vermijden.

4. getuigen

Hierbij horen twee processen, namelijk het transformatieproces van de taal en het proces van de biografische reconstructie. Door een nieuwe, andere taal te hanteren, verandert men het eigen bewustzijn. Men transformeert de perceptie van de buitenwereld en van de eigen ervaringen. Het eigen leven gaat men herinterpreteren vanuit het nieuw geïnternaliseerde geloofssysteem.

Voor de leden van de Krishna-beweging is het in het begin misschien wat wennen aan de vele termen uit het Sanskriet en Indische gebruiken. Door het omgaan met oudere toegewijden wordt dit jargon al snel *common sense*, van waaruit men de gang van zaken in het dagelijkse leven gaat benaderen. Ook

het leven hier en nu en eventuele vorige levens worden onder de loupe genomen vanuit de nieuwe vedische filosofie.

5. herformulering

De motivatie om zich te ‘bekeren’ tot een nieuw religieuze beweging, om zich in te werken en deze keuze ook vol te houden, is een complex proces waar er multiple factoren genoemd kunnen worden, die de doorslag geven, zoals een gevoel van erbij te horen, om een zeker prestige te verwerven, of andere extrinsieke voordelen. Na verloop van tijd kan dit veranderen en deze motivaties kunnen zich verdiepen tot meer intrinsieke motivaties, zoals het verlangen naar een diep spiritueel en religieus leven.

Een vrouw antwoordde mij in Radhadash: “nu na mijn tweede initiatie, ben ik wel brahmana, maar nu begint het pas...!”. (Katrien)

3.2.7 CONSEQUENTIES

Voor de volledigheid vermelden we ook dit laatste stadium, maar we zullen hier niet dieper op ingaan. Krishna toegewijden houden er een ander mens- en wereldbeeld op na. Het is nogal dualistisch georiënteerd met de nadruk op ‘het geestelijke’ en afwijzend naar ‘het materiële’ toe. De levenspraktijk wordt echter ‘praktisch’ gehouden. Dit laat kansen en mogelijkheden open, om een vedisch getinte traditie ook te vertalen in een westerse context.

3.3 PERSOONSVERANDERINGEN ONDERZOCHT

3.3.1 SITUERING

Flo Conway en Jim Siegelman onderzoeken in hun werk ‘Knappen’ (1979) hoe iemand een grote persoonsverandering kan ondergaan. Zij reageren op het fenomeen van de jaren ’60 en ’70, toen vele ‘nieuw religieuze bewegingen’ als paddestoelen uit de grond rezen. De auteurs schetsen het proces als volgt.

Aanvankelijk begint iemand op vrijwillige basis te zoeken en gaat men in op een aankondiging. Op de momenten van deelname, aan de feestjes of de weekends, kan men geconfronteerd worden met groepsleiders of leden die zich anders voordoen dan ze zijn. Ze kunnen liegen over de eigen betrekking tot de organisatie, ze kunnen valse genegenheid tonen voor het mogelijke lid, ze kunnen zoveel spirituele vervulling en geluk uitstralen, dat dit de persoon die komt kennismaken volledig imponeert. Men kan een discussie uitlokken, een emotioneel beladen innerlijk conflict oproepen dat dringend om een oplossing vraagt. Volgens F. Conway en J. Siegelman gaat het om simpele

communicatietechnieken, om eeuwenoude spreek- en overredingstechnieken, verfijnde methoden voor propaganda en consumentenbewerking. Men tracht iemand minder bestand te maken tegen suggesties en bevelen. Door middel van een algemene gang van zaken kunnen spreekhandelingen, van preken tot hypnose en vluchtige conversatie of andere communicatievormen invloed uitoefen op biologische functies en evenzeer op het menselijk bewustzijn in de hoogste en meest spirituele zin (F. Conway & J. Siegelman 1979:108).

3.3.2 ONDERZOEK NAAR INFORMATIEVERWERKING

Vanuit de studie van de communicatie doet men onderzoek naar informatieverwerking van de hersenen als perspectief op persoonlijkheidsveranderingen door nieuw religieuze bewegingen - of sekten. Door een tekort aan informatie, wanneer de hersenen informatie moeten ontberen, houdt het normale functioneren op. Mensen leren door ervaringen, ervaren geeft gestalte aan individuele patronen van gedachten en gevoelens, die de persoonlijkheid vormen (F. Conway & J. Siegelman 1979:134-135). Volgens de auteurs is er een onafgebroken ervaringsstroom nodig, om de eigen vermogens om informatie te verwerken, in stand te houden. Diezelfde informatiestroom kan - volgens hun onderzoek - ook gebruikt worden om deze vermogens te veranderen of te vernietigen. Volgens de 'ervaringswet' kan de informatie die iemand krijgt uit een zware lichamelijke, emotionele en intellectuele ervaring, krachtig genoeg zijn om in de hersenen diep ingesleten, oude banen voor de verwerking van informatie te vernielen (F. Conway & J. Siegelman 1979:138). Dit gebeurt volgens de auteurs in religieuze sekten en in massatherapieën. Het biedt een verklaring voor leden die een plotse persoonsverandering ondergaan, of waarvan het uiterlijk, de ogen, de houding, de stem opvallend verandert. In vele religieuze sekten en in vele massatherapieën kan de plotselinge injectie met ervaringen een bepaald patroon van denken, voelen of geloven teniet doen. De ervaringen opgedaan in de nieuw religieuze beweging - sekte - of in de massatherapie brengen veranderingen in de organisatie van de hersenen teweeg. In sommige gevallen worden nieuwe geloofs-, gedrags- en bewustzijnspatronen over de oude heen gelegd, in andere gevallen vernietigen ze fundamentele hersenbanen.

Het is onvermijdelijk dat de vraag komt: gebeurt dit - knappen - ook in de Hare Krishna-beweging? Volgens het onderzoek van F. Conway en J. Siegelman (1979:142) is de Hare Krishnabeweging de 'meest bedrevene in het opwekken van het verschijnsel - knappen - dat plotselinge veranderingen in de persoonlijkheid teweeg brengt'. De onderzoekers werden geconfronteerd met verhalen over lichamelijke en emotionele ineenstortingen. Deze werden - aldus hun respondenten - veroorzaakt door een bijzonder ritueel: het *artika*-ritueel. Dit zou door de Hare Krishna's gebruikt worden om bekeringen teweeg te brengen. Tijdens dit ritueel worden de zintuigen geprikkeld, het is een totaalervaring wat tot 'knapen' en persoonlijkheidsformaties leidt. Daarbij moet men niet steeds denken aan overrompelende ervaringen, maar ook iets ogenschijnlijk

onbelangrijk kan tot een kettingreactie van gedachten en gevoelens leiden. Er kan ook een uitgestelde reactie optreden.

Conway en Siegelman (1979:140-159) doen een beroep op Thom's catastrofe-theorie om het fenomeen van 'knappen' te vatten. Voor een schematische voorstelling: zie hiervoor afbeelding 2 in de bijlage.

Hier volgt een beschrijving door Conway en Siegelman (1979:151-154) van een case van iemand die 'knapt' en via deprogrammering terug tot een normaal dagelijks bewustzijnsniveau kwam:

Geleidelijk aan glijdt een nieuw geïnteresseerd persoon af naar een geestestoestand - hier wordt het voorbeeld gegeven van een Hare Krishna-lid wat in het kader van ons onderwerp past. De nieuwkomer raakt meer en meer vertrouwd met de leerstellingen en de rituelen van het Krishna-leven. Geïntroduceerd door haar vriend, volgt het meisje zondagsfeesten mee waar ze tijdens *artika*-rituelen momenten van 'knappen' mee maakt. Ze ging in de tempel wonen en voelde zich na een tijd 'verdwaasd', in een toestand van verminderd besef. Ze ervaaarde allerlei emoties van angst, schuldgevoel, verwarring, uitputting... tot ze instortte. Ze werd dik en kreeg eczeem op haar handen. Tot ze weer 'knapt', maar in de andere richting. Ze ontwaakte, ze voelde zich terug levend en bij bewustzijn. Ze ging uit de tempel, maar het terug aarden in de buitenwereld was moeilijk. Ze kwam in een grenstoestand van 'zweven'. Met niemand lukte het om contact te maken. Ze werd gedeprogrammeerd en deed terug een catastrofesprong, maar nu keerde ze terug naar een toestand van zelfstandigheid, bewustzijn en gezondheid.

Het knappen in vertraagde vorm of het plotselinge knappen kunnen allebei in hetzelfde catastrofe-model van Thom geplaatst worden, ze komen op hetzelfde neer - een verzwakt bewustzijn. Het 'knappen' kan uitlopen op een duurzame stoornis van het bewustzijn. Slachtoffers van religieuze bewegingen en massatherapieën lijden volgens de auteurs aan geestesandoeningen, dit ten gevolge van diverse vormen van informatieziekte. 'Informatieziekte' is een toestand van de geest, een gevolg van het 'knappen'.

Conway en Siegelman (1979:162-192) onderscheiden drie verschillende soorten van 'informatieziekte': een aanhoudende bewustzijnsverandering, een waanfase, en een vorm van niet-nadenken.

1. aanhoudende bewustzijnsverandering

De meest voorkomende vorm van 'informatieziekte' is de aanhoudende veranderde bewustzijnstoestand. Het is een toestand van een vernauwd of verminderd bewustzijn. Het is een trance-achtige grenstoestand, waarin de basisvermogens om vragen te stellen en zelf te handelen, achteruit gaan. De persoon in kwestie wordt uiterst vatbaar voor suggesties en opdrachten. Hij raakt emotioneel afhankelijk van de sekte - de beweging - en de leiders ervan. Zo'n sektelid kan niet langer

verantwoordelijk gehouden worden voor het eigen spreken of handelen, volgens de auteurs Conway en Siegelman. De vrijheid van denken wordt volledig gebroken. Daarenboven tracht de sekte de belangrijkste bronnen die kunnen aanzetten tot nadenken, af te snijden. Zo wordt een voorbeeld aangedragen van een voormalige Krishna-aanhanger, die uitgenodigd werd om in de tempel te gaan wonen, maar daarbij onder druk werd gezet door de groep. Hij vertelt: “Ik kreeg het gevoel dat ik niet weg kon. Alsof ik de uitgang niet kon vinden. Ik wist niet wat er aan de hand was. Ik had het gevoel dat God me riep en dat de hele buitenwereld zo’n beetje in rook was opgegaan.” (Conway en Siegelman 1979:164).

Het ‘toetreden’ tot een sekte brengt ook een verandering van uiterlijk met zich mee. Bij de Krishna’s is dat nogal opvallend. De mannen met geschoren hoofd en *sikha* bijvoorbeeld, de Indische kledij, in het wit of oranje en de vrouwen in gekleurde sari’s. Elk met een *tilak* op het voorhoofd, vaak met elk een tasje met de bidsnoer in de hand.... Een ex-Krishnavolgeling vertelt zijn confrontatie met de buitenwereld: “Iedereen kleepte zich in de gewaden en schoor zijn hoofd en daarna gingen we op straat staan ‘chanten’. We dansten en deelden folders uit en meestal trokken we heel veel aandacht. Plotseling stonden we daar midden in zo’n drukke stad en wij waren de enigen die dit deden en iedereen keek naar ons of we gek waren. Er was geen uitweg voor. Je voelde je op een plechtige manier religieus zoals dat hoorde, alsof je die mensen een ontzettend grote dienst bewees elke keer als ze de woorden *Hare Krishna* hoorden, want dan zouden ze enorme spirituele vorderingen maken. Er was toch ook iets heel onpersoonlijks aan die toestand. We raakten gewend aan het idee dat we ‘vreemd’ gevonden werden. En des te meer je daaraan gewend raakte, des te gewoner vond je het om bij de sekte te horen.” (Conway en Siegelman 1979:166).

Conway en Siegelman vervolgen hun betoog met de getuigenissen dat sommige leden glazige, wazige ogen vertonen, alsof ze niet echt terugkijken en dat de stem kan verhogen. Het leggen van contact wordt afgebroken doordat sekteleiden niet meer tot echte communicatie kunnen komen. Ze praten slechts gedachteloos de leerstellingen van de sekte na, aldus beide auteurs.

2. waanfase

Een tweede, extremere vorm van ‘informatieziekte’ die wordt aangehaald door Conway en Siegelman is de waanfase. Het betekent een blijvende belemmering of vernietiging van wezenlijke processen in de geest. De waanfase wordt gekenmerkt door afwezigheid van gevoel en emotie. De waanvoorstellingen kunnen leiden tot het uiten van irrationeel, gewelddadig en tegen de persoon zelf gericht gedrag. In deze fase kan men geen onderscheid meer maken tussen werkelijkheid en fantasie. Conway en Siegelman (1979) dragen hier geen voorbeelden van de Krishna-beweging aan.

3. niet-nadenken

Een derde type is het niet-denken, of het afsluiten van de geest voor indrukken. Het kan leiden tot een volledig oplossen van de persoonlijkheid. Men verliest het vermogen om zelfstandig na te denken. De auteurs Conway en Siegelman (1979) stellen dat alle belangrijke groepen en sekten een vorm van niet-denken of gedachtenbeheersing - ook zelf-hypnose - genoemd in hun activiteitenprogramma opnemen. Dit kan in de vorm van bidden, zingen, het spreken in tongen, of door eenvoudige meditatie aangeleerd worden. Aanvankelijk hebben deze technieken een positief effect. Het nieuwe lid ervaart rust, zowel lichamelijk als op emotioneel vlak, de technieken bewerkstelligen gevoelens van innerlijke vrede en ontspanning. Wanneer de leden van de beweging verder gaan in de beoefening, kunnen deze technieken emotionele hoogtepunten, gevoelens van gelukzaligheid, of een licht gevoel in geest of lichaam teweeg brengen. Het denken wordt op deze wijze een tijd gestopt. Door deze passieve toestand van de hersenen kunnen informatieverwerkende vermogens ontregeld of totaal vernietigd worden. Het kan leiden tot verwarring, onthechting, teruggetrokkenheid, waanvoorstellingen. Er wordt aan de leden gevraagd om vrijwillig op te houden met denken. Na verloop van tijd wordt het niet-denken de norm en zowel het bewustzijn als gevoelens worden minder scherp. Conway en Siegelman (1979:186-187) halen hierbij een voorbeeld aan van een voormalige Krishna-aanhanger. Zijn veranderende bewustzijnstoestand schrijft hij toe aan het *chanten*, het zingen of reciteren van de *maha-mantra*: *Hare Krishna Hare Krishna - Krishna Krishna Hare Hare - Hare Rama Hare Rama - Rama Rama Hare Hare*. Hij zegt:

Het 'chanten' zet je denken vast. Je concentreert je totaal op de woorden en je luistert ernaar en je zegt ze en je probeert nergens anders aan te denken. Eerst is het heel moeilijk, omdat je denken veel meer kan dan alleen uren lang 'chanten'. Natuurlijk krijgen we op dat moment niet te horen dat we ons denken vast zetten. Het hoort bij de activiteiten en het vermindert onze angst omdat we onder het 'chanten' nergens aan denken. Al wat ik me ervan herinner is dat de ochtenden ontzettend snel gingen. Je was twee-en-een-half uur aan het 'chanten' en de tijd vloog om.

Bij de Hare Krishna-beweging wordt erop gehamerd om goed en regelmatig de heilige namen te chanten. Tijdens lezingen keert het thema, om klaar en duidelijk de namen van Krishna uit te spreken en om in het geluid van de naam op te gaan, regelmatig terug en dit niet zonder humor. Zo heeft men enkele neologismen om een 'niet aangewezen' houding tijdens de meditatie - waarin men idealiter de geest op God richt - bedacht. Enkele voorbeelden: het 'radar-chanten': zonder aandacht chanten en rondkijken; 'machinegeweer-chanten': te snel chanten om vlug-vlug aan de meer interessante zaken van het leven beginnen; 'duikboot-chanten': in slaap vallen tijdens het chanten.

Met het chanten wordt de *Hare Krishna-mantrameditatie* bedoeld. *Maha-mantra* betekent letterlijk: grote mantra. *Man* komt van *manas* dat 'geest' betekent, *tra* komt van *trayate* dat 'beschermen, bevrijden' betekent. Om Godsrealisatie te bereiken wordt er aangeraden om Gods namen te aanroepen. Het chanten betekent het 'bevrijden van de geest van onwetendheid' (Zangboek 2001).

Het wordt binnen de Krishna-beweging als dé methode van deze tijd - het Kali-yuga - beschouwd. Krishna wordt gezien als een persoonlijke God, in die zin dat we persoonlijk - via het chanten - in contact kunnen treden met Hem.

Als men volkomen zuiver chant, dan wordt men zijn eeuwige natuur gewaar. De sluier van onwetendheid, die ons scheidt van de realiteit, valt weg en men realiseert wie men is, en hoe men in relatie staat tot God, de andere levende wezens en de materiële natuur. We ervaren dan vrede en bovenzinnelijk geluk, dat met niets in deze wereld te vergelijken is. Dan beseft men dat er niets hogers te bereiken valt. Door 's ochtends goed te chanten, ervaart men kracht en inspiratie gedurende de hele dag. Dan beziet men de wereld in een geestelijk perspectief en men laat zich niet meeslepen door allerlei zaken die men niet wenst. Het chanten is tevens een uiting van het besef afhankelijk te zijn van God, en is een verzoek om Hem toegewijd te mogen dienen (Rita Bouwman 1999:69).

Conway en Siegelman (1979:191-192) reageren sterk tegen de techniek van het chanten van de Krishna-beweging. Zij werden geconfronteerd met volgend getuigenis van een Krishna-brahmaan en tempelleider:

Er waren in onze tempel twee als planten levende mensen die erg slecht op het 'chanten' reageerden. We moesten ongeveer twee uur per dag voor Krishna lopen 'chanten', maar zij namen er vier of vijf uur voor. Er is in de tempel niet zoveel werk te doen, dus lieten we ze maar de hele dag 'chanten'. Ten slotte gingen deze mensen zo erg achteruit dat ze niet eens meer konden 'chanten'. Ze werden trager en we konden hen niet meer tot werk of een andere activiteit krijgen. Ze leken net een zeef, alles wat je erin goot, liep er onverwerkt doorheen.

3.3.3 ERVARINGEN UIT HET EIGEN VELDWERK

Persoonlijk heb ik het moeilijk om wat Conway en Siegelman beschrijven als 'informatieziekte', het 'catastrofemodel' en het fenomeen van 'knappen' weerspiegeld te zien in mijn veldwerk. Aanvankelijk stootte ik tijdens zomerfestivals op 'communicatieblokkades'. Iedereen gaf me een standaard antwoord of was niet aanspreekbaar door het lopen chanten op hun *japa-mala* of gebedsnoer, die toegewijden in een tasje bij zich dragen.

Echter, door mensen persoonlijk te leren kennen - weliswaar deels geïntroduceerd - keken ogen wel recht naar mij, maakten mensen grapjes, waren zij ook in staat tot het voeren van een 'gewoon gesprek'. Inderdaad, de congregatielieden maken melding van moeilijkheden in de maatschappij wanneer ze op hun werk bijvoorbeeld met een *sikha* verschijnen. Ook bij gespreksonderwerpen tussen collega's kan het soms botsen omdat Krishna-leden andere interesses hebben en vaak niet op de hoogte zijn van de televisieprogramma's 'met veel bloot'. Een Krishna toegewijde vertelde: "Ik moet dan de knop omdraaien als ik met andere mensen moet werken. Zij vertellen over voetbal, of dat er weer 'veel bloot' op televisie kwam. Ik vind dat laag, maar ja" (Paul).

Met andere woorden, er wordt van de leden een zekere competentie gevraagd. Een vorm van biculturaliteit, om met het ene been in ‘de materiële wereld’ te staan en met het andere been ‘in het Krishna-bewustzijn’. Een zeker pragmatisme is aangewezen, om te kunnen switchen van identiteit naargelang de context en de situatie.

Wat mij opvalt aan de redenering van Conway en Siegelman over hun ‘catastrofemodel’, ingepast in het model van Thom, is dat deze dezelfde structuur vertoont - lijkt mij - als het dualistisch denken van de leden van de Krishna-beweging, maar dan in omgekeerde zin.

Krishna leden spreken van een eerste fase van ‘onwetendheid’, daarna kunnen leden in het proces van het volgen van een Krishna-bewuste levensstijl enkele inzichten krijgen, of realisaties bereiken. Het doel is om een ‘hogere staat van bewustzijn’ te bereiken. Al dan niet in dit leven kan men dit bereiken en ‘bevrijd’ of ‘verlicht’ raken.

De redenering van Conway en Siegelman volgt net dezelfde lijn, maar omgekeerd. Men vertrekt van een ‘normaal, gezond, hoog bewustzijnsniveau’, maar langzamerhand, of bij sommigen heel plots, valt men in een ‘lager’ bewustzijnsniveau. Ook Krishna leden gebruiken zo’n terminologie, maar dan voor mensen die breken met de beweging. “Hij is gevallen.” zegt men dan.

3.4 BESLUIT

Ik heb in dit hoofdstuk van ‘bekering’ twee visies trachten te presenteren, die moeilijk met elkaar te verenigen zijn. Voorbeelden uit mijn veldwerk, dat zowel bestaat uit participerende-observatie als uit semi-gestructureerde interviews, illustreren het heuristisch model van Rambo. Daar ik niet gewerkt heb met uitgetreden leden van de Krishna-beweging of met personen uit de naaste leefomgeving, zoals vrienden en familie van de betrokkenen, heb ik geen data die het catastrofemodel van Conway en Siegelman kunnen ondersteunen. Hun getuigenissen komen mij eerder vreemd en hallucinant over.

Toch ben ik ervan overtuigd dat een beschrijving, van wat er gebeurt met iemand wanneer deze persoon zich inwerkt in een nieuwe religieuze beweging, en een analyse van het proces, inzichten kan brengen in wat de betrokkenen ervaren. Het bieden van informatie aan ervaringen getoetst, kan bijdragen tot een verheldering van het proces.

Ik heb voornamelijk de nadruk gelegd op het actieve karakter van de betrokkenen. Op actieve wijze geven ze als het ware een stukje vrijheid op, maar volgens de *emic point of view* is dat om meer vrijheid te bekomen.

Ik spreek hier uit een antropologisch en niet uit een psychologisch standpunt. Over psychologische processen kan ik geen gefundeerd standpunt innemen.

In mijn gesprekken en contacten zie ik voornamelijk zoekende mensen. Niemand in de Krishna-beweging zal zeggen dat ‘ze er al zijn’. Voor zichzelf hebben ze echter wel het pad gevonden, waarop hun zoektocht verder gaat, maar nu binnen ISKCON. De filosofie, de gebruiken, de andere

toegewijden, heel de Krishna-beweging geeft hen houvast, een leuning, een ‘handleiding voor het goede leven’. Tussen al de merknamen in de supermarkt, houdt men vast aan één bepaald merk, waarvan men overtuigd is van de optimale prijs-kwaliteit verhouding en waarop men ten stelligste vertrouwt. Naast dat vertrouwen, zoeken leden nog steeds naar een ‘productverbetering’. Voor de Hare Krishna-beweging is dat voornamelijk qua organisatie, verspreiding en profilering.

Dagelijks is aan hen de keuze: plooiën we ons terug op onszelf, of gaan we banden aan met die ‘verderfelijke’ materiële wereld? Wordt ‘het goede’ alleen in ISKCON gezien en ‘het kwade’ alleen in de buitenwereld, of worden beide aspecten, ‘het goede’ en ‘het kwade’, zowel in de materiële wereld als binnen ISKCON gezien?

Met andere woorden: een ‘bekeringsproces’ is een paradoxaal gebeuren, waarvan betrokken vaak niet weten, wat er met hem of haar aan het gebeuren is. Voor leden van de Krishna-beweging ‘is het Krishna-bewustzijn een spoorlijn, gebouwd op vele dwarsliggers’, zoals er vaak gezegd wordt. Het is een verhaal met een open einde.

4. DESCRIPTIE VAN BIJEENKOMSTEN VANUIT PARTICIPERENDE OBSERVATIE

Mijn participerende observatie voltrok zich op drie niveaus (cf. piramide ‘organisationele structuur’ in hoofdstuk 1). Ik woonde bijeenkomsten bij in een Nama-Hattacentrum (Brugge-Assebroek), een zondagsritueel in het Predikcentum (Antwerpen) en een ochtendritueel in Radhadesh (Petite-Somme). Het bijwonen van deze samenkomsten of rituelen is dus toegankelijk ook voor niet-

Krishna bewuste personen. Men verwacht wel een zekere openheid voor of interesse in het Krishna-bewustzijn.

Hier zou ik kort willen beschrijven hoe een Nama-Hatta programma doorgaans verloopt, hoe het er op een zondagsritueel aan toe gaat, en wat er gebeurt tijdens een ochtendritueel te Radhadesh.

Als afsluiter geef ik - met behulp van een descriptie van een vedisch priester uit Maleisië - een beschrijving van het vedisch huwelijk dat ik bijgewoond heb in het Predikcentrum te Antwerpen . Dit was tevens het begin en een ‘inwijding’ van mijn veldwerk en participerende observatie.

4.1 NAMA-HATTA PROGRAMMA

Zoals in het eerste hoofdstuk kort aangehaald (cf. Organisationele structuur), zijn Nama-Hattacentra ontmoetingscentra op lokaal niveau. In Brugge-Assebroek komen mensen met interesse voor het Krishna-bewustzijn uit Brugge en omstreken maandelijks samen.

Een koppel stelt daarvoor hun huis ter beschikking. De mensen worden ontvangen in de woonkamer. Deze is er helemaal naar ingericht, om het gebeuren zo goed en zo aangenaam mogelijk te laten verlopen. Tijdens mijn veldwerkperiode is er zelfs een muurschildering - een Indisch getint natuurtafereel - bijgekomen. Aan de rechterkant van de muurschildering bevindt zich het huisaltaar. Daar bevinden zich de beeldgedaantes of de *murti*'s - ook *deities* genaamd - van de Heer Krishna. Zoals Krishna niet verschillend is van Zijn naam, is Hij niet verschillend van Zijn beeldgedaante (Gokula Vindavana devi dasi & Rati Manjari devi dasi 2000:22).

Werpen we een blik op het altaar, dan zien we een kleine en een grote houten kast die beide goed verlicht zijn. De *murti*'s zijn kleurig versierde beelden. Met behulp van het koppel dat de Nama-Hatta programma's inricht, volgt hier een beschrijving van de beeldgedaantes op hun altaar:

Sri Baladeva - ook Bhagavan of Balarama genoemd, ‘kracht der vreugde’, optredend als de oudere broer van Krishna en beschermer en leraar van toegewijden; Subhadra devi dasi - de zus van Krishna en partner van Arjuna; Sri Jagganatha - in het zwart, is Krishna zelf. Daaronder in het midden staat de stichter Acarya A.C. Bhaktividanta Srila Prabhupada en daarnaast de foto van hun geestelijk leraar. Op het grote altaar staan bovenaan een foto van Radha en Krishna, en Rada-Gopinath; dit zijn de *murti*'s die men in de tempel van Radhadesh kan aanschouwen. Er staan ook nog Makhan-Chor - kleine Krishna met boterton en een kleine koperen *murti* Ladhu Gopal - kleine Krishna met een stukje ladhu, een snoepje in de hand. Daar onder bevinden zich een foto van Panca Tattva - dit duidt op de vijf personen: Heer Chaitanya, Nityananda, Advaita, Gadadhara en Vasadi en een foto van Nrsihima Deva - half mens, half leeuw, incarnatie van Krishna. Daar onder staat Nitai-Gauracandra - de rechter *deity* is Lord Chaitanya en de linker is Lord Nityananda, zijn belangrijkste metgezel. Helemaal onderaan bevindt zich Tulasi-Devi - ook heilige basilicum genoemd - weliswaar gedroogde. Een levende tulasi-plant vraagt veel verzorging en verering. Ze wordt aanbeden als een Godin.

Aanvankelijk werden de programma's voor Brugge in een zaaltje van het OCMW ingericht. De accommodatie - o.a. etensgeuren, grote ramen waar ook toevallige, nieuwsgierige voorbijgangers het gebeuren konden volgen - werd niet wenselijk gevonden om er een Nama-Hatta programma te houden. Uiteindelijk hebben de huidige inrichters besloten om het initiatief over te nemen van de vorigen; dezen zijn overigens over gegaan tot de Getuigen van Jehova. Hun keuze om er een vegetarische levensstijl op na te houden, ging gepaard met de komst van de beeldgedaantes.

... Toen hebben wij eigenlijk de verlangens gehad om deities in huis te halen... dus, geen vlees en geen vis en geen eieren meer in huis te hebben...en de principes te volgen... ze zijn allemaal gekomen hé...ja, ze zijn allemaal zelf gekomen, de eerste deities zijn in september, dus eerst hé, dus vier jaar terug, in september hebben we die gekregen, want die zijn dan naar ons toegekomen, die woonden in Antwerpen, wij hadden wel een verlangen...ik had een sterk verlangen om deities in huis te hebben, dus maar normaal ging een toegewijde deities mee brengen van India, maar toeval bestaat niet, mensen uit Antwerpen zegden: 'wij hebben deities en die willen dolgraag naar jullie komen...bij jullie zijn' dus die kleinere zijn eerst gekomen... die met hun roze kleertjes aan, die zijn eerst gekomen, en ja, dan is het eigenlijk allemaal een beetje in versneld tempo gegaan hé. (het koppel dat de Nama-Hatta programma's inricht)

Een Nama-Hatta programma begint - net zoals je zou binnen komen in de tempel - met het uittrekken van de schoenen; hiermee wordt als het ware ook een stukje 'vals ego' afgelegd, want iedereen is gelijk voor God.

Ge kunt bijvoorbeeld wel een koning zijn, of een metselaar maar uiteindelijk als ge in de tempel komt, of als ge voor God komt, bij wijze van spreken, is iedereen gelijk, snap je, vandaar dat ze de schoenen uit doen, of dat ge u bijvoorbeeld, hier in het westen zou het zijn uw hoofddekse afzetten of zo (...) op blote voeten wordt ge eigenlijk gelijk gemaakt of zo, dat is eigenlijk de betekenis daar van. (Goedele)

Een Nama-Hatta programma bestaat uit een *bhajan* - er worden liederen in het Sanskriet en het Bengaals gezongen - daarna is er een lezing met mogelijkheid tot vragen stellen. Als afsluiter volgt er een feestmaaltijd met *prasadam*, geofferd voedsel. In het kader van een lezingen-reeks: 'Bhakti-yoga thuis beoefenen' wordt er soms een ronde - 108 x - de maha-mantra gechant.

De lezingen komen mij dikwijls suggestief over. Dit aanvoelen had ook ten minste één aanwezige: "Het is net of dat hij het tegen mij heeft." De discussie achteraf kan verder gezet worden

aan tafel. Vóór de *prasadam*-maaltijd wordt er een gebed⁴⁰ in het Sanskriet opgezegd, soms vooraf gegaan door een Nederlandse versie die door de dochter des huizes geciteerd wordt. De gespreksonderwerpen aan tafel kunnen heel luchtig zijn, er worden mopjes verteld, maar soms wordt er tot in de vroege uurtjes verder gediscussieerd. Zo gaat het over: karma en reïncarnatie, wat als je bijvoorbeeld in Afrika geboren was; of je als Inuït/Eskimo verplicht vis moest eten om te overleven; dat men er niet komt met een houding van: “ik ben *brahmacari*, ik hoef niet te werken”; de joden in de holocaust, zijn ze gestorven ten gevolge van hun collectief karma.... Ook interne inconsistenties worden aangekaart, zoals hoe het komt dat het wel toegestaan is groenten te eten en geen vis, terwijl in de filosofie van het Krishna-bewustzijn wordt aangenomen dat vissen een nog lager bewustzijn hebben dan planten....

4.2 ZONDAGSFEEST

Anders dan een Nama-Hatta, verloopt een zondagsfeest in minder intimistische kring. Zoals bij een Nama-Hatta programma trekken de aanwezigen de schoenen uit, er wordt gezongen en gechant, naar een prediker geluisterd waarop er een korte discussie kan ontstaan, en als afsluiter wordt er een *prasadam*-maaltijd voorzien. In plaats van een *bhajan* wordt er een *kirtan* gehouden, er worden liederen gezongen maar nu zit men niet neer, maar staat men recht. Er kan gedanst worden op het ritme van de *mrdanga*-drum en de handcimbalen. Er is doorgaans een *pujari* - priesteres - aanwezig die de *arati*-ceremonie⁴¹ leidt. Mannen en vrouwen staan elk aan een kant, wat er geofferd wordt, wordt ook door gegeven aan de aanwezigen - door een man aan de mannen, door een vrouw bij de vrouwen.

Een zondagsfeest wordt rond 16 uur in de namiddag gehouden. Het wordt *dhupa-arati* genoemd, wat een ‘eenvoudige offer-ceremonie’ betekent. Er wordt drie maal op de schelphoorn geblazen, een wierookstokje en bloemen worden geofferd. De priester of priesteres zwaait met een yak-staart - een *camara* - als eerbetuiging. Nadat er terug op de schelphoorn is geblazen, worden er eerbetuigingen gebracht (Gokula Vindavana devi dasi & Rati Manjari devi dasi 2000:30).

4.3 OCHTENDRITUEEL TE RADHADESH

⁴⁰ O mijn Heer, dit lichaam is een oord van onwetendheid en de zinnen zijn een netwerk van paden die leiden naar de dood. Op de één of andere manier zijn we in deze oceaan van materieel zingenot terecht gekomen en van alle zintuigen is de tong het gulzigst en het moeilijkst te bedwingen. Maar U, o dierbare Krishna, bent ons heel erg welgezend en geeft ons deze fijne *prasadam* zodat we onze tong kunnen leren beheersen. Laten we deze *prasadam* tot onze volle tevredenheid nemen en U, Sri Sri Radha en Krishna, verheerlijken en vol liefde uitroepen: “Chaitanya Nitai” (Zangboek 2001:78).

⁴¹ In het boek van Conway en Siegelman (1979) wordt er verwezen naar *artika*-rituelen. Tijdens mijn veldwerk heb ik enkel gehoord van *arati*-rituelen. Volgens een priesteres die ik hierover aansprak, zouden het synoniemen zijn, afkomstig van het woord *arotik*, wat ‘een spiritueel ritueel dat de Heer pleziert’ betekent. Algemeen betekent *arati* ‘de Heer liefhebbend aanbidden’. Een *pujari* - priester/priesteres - doet vijf maal per dag een *arati*.

Ik vat hier kort samen waaruit een *mangala-arati* - ritueel om 4.30 uur in de ochtend - bestaat, dit aan de hand van een beschrijving van Gokula Vindavana devi dasi & Rati Manjari devi dasi (2000:28-30). Let op de vijf elementen van: ether (schelphoorn), lucht (wierook), vuur (ghee-lamp), water (water), aarde (zakdoekje).

Een *arati* is bedoeld als verfrissing van de Heer Krishna, ongunstige elementen worden weg genomen. Er wordt eerst op een grote schelphoorn geblazen. Dit kondigt Krishna's *darsana* - audiëntie - aan. Het is een offerande van ether. Tijdens het offeren wordt er met een bel gerinkeld. Alle mantra's die tijdens het ritueel worden uitgesproken, worden via de bel aan Krishna geofferd. Daarna volgt het offeren van wierook, het houdt kwaadgezinde geesten op een afstand, het is een zuivering van de lucht en een offerande van lucht. Dan wordt de ghee-lamp (ghee is geklaarde boter) geofferd. Dit verwijdert ongunstige elementen, het is een verheerlijking van Krishna's transcendentale lichtgloed en het wordt gezien als een offerande van vuur. Vervolgens wordt er geheiligd water geofferd, dat daarna over de hoofden van de gasten gesprengd wordt. Het staat voor de offerande van water. Dit wordt gevolgd door de offerande van een zakdoekje, om de handen van de Heer af te drogen en Hem te verlichten van zweet. Het is de offerande van aarde. Er wordt daarna een bloem geofferd. Bloemen staan voor liefde, overgave en goedgunstigheid. We zien de priester of priesteres vervolgens met een waaier gemaakt van een yak-staart - een *camara* - zwaaien. Vervolgens herhaalt hij of zij dit met pauweveren. De *camara* is bedoeld om insecten weg te jagen en respect te tonen. De waaier van pauweveren wordt gebruikt om de Heer koelte toe te wuiven.

Het is geen verplichting om dit ochtendritueel bij te wonen. Sommige toegewijden staan er echter op.

Ook het programma dat wij volgen vind ik fantastisch, ik vind het gewoon heel fijn om vroeg op te staan, om naar de tempel te gaan, het is één motivatie om Krishna te zien, om samen met de toegewijden te zijn, om Zijn heilige naam te mediteren, natuurlijk niet altijd is mijn geest het ermee eens, dan heb ik problemen met het mediteren en dan gaat het allemaal niet goed en, maar dat zijn..., dat geeft een nieuwe mogelijkheid om het veel meer te waarderen als het wel beter gaat. (Sofie)

In Radhadesh wordt de *arati*-ceremonie gevolgd door het omcirkelen van Srimati Tulasi devi. Hiervoor worden de gordijnen voor de *murti*'s gesloten.

Zoals al eerder aangehaald, is de Tulasi-plant een bijzondere, heilige plant. Vrienden van Krishna dragen een kralenketting van Tulasi-hout ter bescherming. De plant wordt dagelijks in de ochtend vereerd. Aan de Tulasi-devi worden wierook, een ghee-lamp en een bloem aangeboden, vervolgens worden deze aan Srila Prabhupada geofferd en als laatste aan de aanwezigen. Als afsluiter wordt er drie maal om de Tulasi-devi heen gelopen en drie druppeltjes water aan haar geofferd (Gokula Vindavana devi dasi & Rati Manjari devi dasi 2000: 34).

Wanneer men om de Tulasi-devi heen loopt, wordt de volgende *mantra* opgezegd (hier in Nederlandse vertaling): “Welke zonde men ook heeft begaan, zelfs het doden van een *brahmana*, wordt met elke stap rond Tulasi-devi teniet gedaan.” (Zangboek 2001:23).

Vervolgens worden er gebeden opgezegd, en eerbetuigingen gebracht aan de Vaishnavas. Daarna trekken de (aspirant-) toegewijden zich terug voor een *japa*-meditatie van ongeveer twee uur.

Om 7 uur gaat het gordijn weer open en kunnen we de *deities* begroeten. Vervolgens wordt Srila Prabhupada vereerd en worden er gebeden op gezegd vóór de lezing uit het *Srimad -Bhagavatam*. Er wordt een woord-voor-woord vertaling uit het Sanskriet aangeleerd. De prediker gaat dieper op de inhoud van de tekst in, waarop de aanwezigen de mogelijkheid hebben tot vragen stellen. Ondertussen maken vrouwen een bloemenkrans of ze doen andere handwerktaakjes.

Tijdens dit ochtend-gebeuren wordt een Engelstalig kaartje uitgedeeld met daarop de ‘tien overtredingen tegen de heilige namen’. Deze worden samen overlopen. Hier volgt een Nederlandse versie (cf. Zanboek 2001:25-26).

1. Kwaad spreken over toegewijden die hun leven wijden aan het verkondigen van de heilige namen van de Heer.
2. Denken dat de namen van halfgoden als Heer Shiva of Heer Brahma gelijk zijn aan de namen van Heer Vishnoe of er onafhankelijk van zijn.
3. Zich niet houden aan de aanwijzingen van de geestelijk leraar.
4. Zich spottend uitlaten over de Vedische geschriften of geschriften die daarop gebaseerd zijn.
5. Denken dat de heerlijkheid van het chanten van *Hare Krishna* op fantasie berust.
6. De heilige namen van de Heer op de één of andere manier interpreteren.
7. Zondige activiteiten begaan en denken dat men door het chanten van *Hare Krishna* geen terug slagen zal krijgen.
8. Het chanten van *Hare Krishna* beschouwen als één van de gunstige rituele activiteiten aanbevolen in de Veda's onder de noemer ‘vruchtdragende activiteiten’ (*karma-kanda*).
9. Uitleg geven over de heerlijkheid van de heilige namen aan ongelovigen.
10. Niet volkomen geloven in het chanten van de heilige namen en aan het materiële leven gehecht blijven, zelfs nadat men het desbetreffende onderricht goed begrepen heeft.

Noot: Het is ook een overtreding om onaandachtig te chanten. Iedere toegewijde die zegt een Vaishnava te zijn, dient deze overtreding zorgvuldig te vermijden om snel het verlangde resultaat, namelijk liefde voor Krishna, te bereiken.

4.4 VEDISCH HUWELIJK

Ik ben uiteraard ingegaan op de uitnodiging om een vedisch huwelijk⁴² bij te wonen in het Predikcentrum te Anwerpen. Mij viel de gastvrijheid naar de bredere beweging van de Vrienden van Krishna op. Geregeld wordt er een huwelijksceremonie gehouden op het jaarlijkse zomerfestival te Radhadesh en dit ritueel kan elke geïnteresseerde bijwonen. Hier volgt een beschrijving van hoe het vedisch huwelijk tussen twee aspirant-toegewijden in het Krishna-bewustzijn verliep.

Iedereen werd naar buiten geleid, waar de genodigden op kussens of op stoelen konden zitten. Ik zag vrouwen in sari, en mannen in witte of oranje linnen kledij. In mijn 'gewone' kledij viel ik op tussen de personen in Indisch aandoende outfit; toch was er ook nog een kleine minderheid die meer westers getint gekleed ging. Ik zag mensen van alle leeftijden, kindjes, jongeren, volwassenen en mensen van de derde leeftijd. Op het eerste zicht waren er ook mensen van buitenlandse afkomst aanwezig, zo ook de Maleisische priester die het huwelijksritueel leidde.

Er worden mantra's gezongen, begeleid met een drum, handcimbale en een harmoniumorgel. Dit gebeurt vóór de huwelijksceremonie om toestemming te vragen aan de voorvaderen, maar ook aan de geassocieerde toegewijden en ouderen.

Door het zingen van mantra's wordt de ruimte waarin het huwelijksritueel voltrokken wordt, gezuiverd. Tevens wordt door het zingen God aanroepen, om zich aanwezig te stellen in het vuuroffer. In het midden staat een vierkant opgesteld, dat de mond van Vishnoe representeert. Het vierkant wordt omzoomd door kokosnoten met een 'punthoofd' - niet rond - dat Vishnoe voorstelt.

Na het zingen, dus nadat de Heer Vishnoe aanwezig is in het vuur, worden er gebeden opgezegd - wat *puja* heet in het Sanskriet.

Uit respect voor de ouders van de bruid en bruidegom moeten de voeten van de schoonmoeder en de schoonvader worden gewassen. Het huwelijk wordt maar succesvol geacht met de zegen van beide ouders.

Voor het vuuroffer beloven vervolgens man en vrouw elkaar trouw, om samen te blijven 'in goede en kwade dagen'. Als offer worden er enkele rijstkorrels en ghee - geklaarde boter - in het vuur gegooit.

Vergelijkbaar met 'ons westers huwelijk' komen er ook hier ringen aan te pas, maar de man schuift nu niet de ring aan de ringvinger van de vrouw en vice versa, maar aan de teen van elk. In India is het namelijk zo dat meisjes een man niet direct aankijken, maar uit schaamte neerkijken. Ze zien dus wel de tenen van de man - met of zonder teenring - waaruit ze kunnen opmaken of deze al dan niet getrouwd is en 'of ze gevoelens voor deze kunnen koesteren of niet'. Idem dito voor het geval van mannen, deze kunnen aan de voeten van een vrouw opmaken of ze nog huwbaar is of niet.

De bruidegom brengt rood poeder aan in scheiding van het haar van zijn vrouw en plaatst een rode stip - *bindi* - tussen haar ogen. Dit geeft aan dat de vrouw nu gehuwd is.

Bij een Indisch huwelijk bindt de man een draad rond de hals van de vrouw, dit als een soort van 'geluksbrenger'. Het representeert de man en wil de vrouw er blijvend aan herinneren dat ze haar man

⁴² Zie voor beeldmateriaal: Bert Broeckaert, Isabelle Vanden Hove, Stef Van den Branden & Renilde Vos (2005) Grote rituele in de wereldgodsdienstten. Met foto's van Patrick De Spiegelaere en Wouter Rawoens. Leuven: Davidsfonds. Pp. 76-81. Het gaat over hetzelfde huwelijk.

gedienstig hoort te zijn. Enkel na het overlijden van haar man kan ze dit verwijderen en heeft ze zich aan God over te geven. Blijft ze te veel aan haar man denken - aan hem herinnerd door deze draad rond haar hals - dan zou ze teveel verdriet hebben en zou ze haar man niet uit deze wereld kunnen laten vertrekken. Bij dit koppel werd dit Indisch ritueel op wens van de jong gehuwden niet uitgevoerd.

Man en vrouw wisselen elk drie maal van bloemenkrans, dit om verdriet te weren en geluk en voorspoed voor lange generaties te bewerkstelligen.

De kleding van de man wordt aan de sari van de vrouw vastgeknoopt. Samengebonden lopen ze zeven maal rond het vuuroffer. Zo ontvangen ze samen de zegeningen van het vuuroffer en de Heer. Ze ontdoen zich van het kwade dat ze reeds in hun leven hebben ervaren.

Na dit alles krijgen de aanwezigen een handje vol rijst. Dit mogen ze in het vuuroffer gooien. Dit is om het koppel alle geluk en vruchtbaarheid te wensen. De aanwezigen krijgen elk een zwarte stip op hun voorhoofd - de as is niet verschillend van de Heer - het brengt degene die dit mag ontvangen voorspoed.

Opvallend aan het ritueel bij dit Belgische koppel was de summiere aanwezigheid van familie. Het was de moeder van het meisje die haar dochter als het ware weg gaf aan haar man, wat in een Indisch ritueel door de vader die hier afwezig was, wordt voltrokken. Achteraf kon iedereen blijven voor het aansnijden van de huwelijkskaart - een westers gebruik van 'bij ons'. Elke aanwezige kon blijven voor het eten - *prasadam*.

4.5 EIGEN BELEVING

Aanvankelijk voelde ik me tijdens de bijeenkomsten heel erg een 'vreemde eend in de bijt'. Wanneer er een lezing gegeven wordt, schiet er geregeld iemand die opgaat in wat de prediker vertelt, in de lach, of ter bevestiging wordt er '*haribol*' geroepen, als het er iets uitbundiger aan toe gaat. Men zegt ook '*haribol*' wanneer men elkaar begroet, wat 'chant Gods namen' betekent. Ik had in het begin niet het gevoel te vatten of zelfs mee te beleven wat er tijdens bijeenkomsten gebeurde. Dit was grotendeels ook te wijten aan het overvloedige gebruik van Sanskriet-termen, het jargon van de beweging, die ik toen nog niet onder de knie had. Men moedigt op deze wijze echter nieuwelingen aan - wil men goed kunnen volgen - om zich meer in te werken in de filosofie. In het begin zong ik niet mee, noteerde ik niet, ik observeerde enkel. Na enkele keren haalde ik mijn notitieschriftje boven. Met spanning wachtte ik de reacties hierop af, maar ik kreeg zelfs positief commentaar. Sindsdien heb ik van elke bijeenkomst die ik maandelijks bij woonde een korte neerslag ter plekke geschreven. Telkens werd ik op een ludieke manier aangemoedigd om toch mee te zingen. Na verloop van tijd heb ik dat ook gedaan en wanneer er gechant werd op de japa-mala, deed ik gewoon mee - weliswaar zonder kralensnoer - omdat ik het gevoel had op te vallen door zwijgzaam te zijn.

Ik had het gevoel dat mijn keuze om een thesis te schrijven over de Hare Krishna-beweging, zonder zelf actief deel uit te maken van de beweging, gerespecteerd werd. Ik werd gewoon ingepast in het interpretatiekader dat zij hanteren. Mijn werk dat ik van plan was te schrijven over Krishna, werd ook als een vorm van toegewijde dienst aanzien. De status van 'onwetende' liet mij toe om heel wat vragen te stellen. Wanneer ik bijvoorbeeld in een conversatie uitriep: 'wat toevallig' corrigeerden anderen mijn gedachtegang op een beleefde manier en leerde ik iets bij over het Krishna-bewustzijn, waarin niets toevallig is.

5. CLEANLINESS IS NEXT TO GODLINESS

Het hele proces is zo *zuiverend*, door de toegewijde dienst te doen, want dat mediteren dat helpt ons om aandachtiger te kunnen zijn voor onze toegewijde dienst, want daarmee mediteren we ook vroeg in de ochtend, om onze geest al voor te bereiden voor de dag, dus hoe meer aandachtig we zijn, de focus op de heilige namen, en me ook identificeer dat ik niet mijn

lichaam ben, maar een spirituele ziel, hoe meer ik ook gedurende de dag daar bewust van kan zijn, de toegewijde dienst van Krishna doen, als ik het voor mezelf ga doen: ‘ha, geen zin in, ha die kast weer afstoffen...’, maar als ik het meer in het Krishna-bewust aspect ga zien: ‘ha, Krishna zal er geplezierd mee zijn als ik die kast afstof, want ze zeggen ‘*cleanliness is next to godliness*’, alles mooi houden, en Krishna houdt van mooie dingen, dus *schoon* te houden en zo, en symbolisch gezien om het hart te *zuiveren*, de dingen die je om je heen doet, dat het ook je hart, dus het is inderdaad een heel *zuiverend* proces en het heeft een heel grote invloed op je dagelijks leven, hoe je inderdaad in de ochtend je meditatie aflegt, het heeft allemaal een samenhang met elkaar dus, alles is heel *zuiverend*, hoe meer je bewust bent dat je het allemaal voor Krishna doet, hoe *zuiverder* dat je, hoe meer je *zuivert* in principe. (Sofie)

Dat ge minstens één of twee keer per dag douchet, ja, ze zeggen wel ‘*cleanliness is next to godliness*’, dat is zo een uitdrukking hé, het wordt wel aangewezen als een kwaliteit zal ik maar zeggen, dat ge u aan de binnenkant probeert te *zuiveren*, maar dat ge u ook aan de buitenkant *zuivert*, dat ge uw leefomgeving *proper* houdt, dat ge uw lichaamshygiëne ook goed onderhoudt. (Goedele)

In dit hoofdstuk - over ‘zuiverheid’ - bieden we een theoretisch luik aan als een mogelijk voorbeeld-antwoord op één van onze uitgangsvragen namelijk: ‘welke nieuwe rationaliteit wordt er gevonden door leden van de Hare Krishna-beweging?’ Hoofdstuk drie bracht een interpretatiekader, om te verklaren hoe mensen - uit een meerderheidsgroep - een totaal nieuw zingevingsysteem en tegelijkertijd ook een ‘vreemd’ cultureel systeem aanvaarden - uit een minderheidsgroep. In dit hoofdstuk hanteer ik de opvatting van Clifford Geertz (2000) over ‘religie’ als ‘een cultureel systeem’. De etymologie van religie, brengt ons tot het Latijnse ‘*re-ligare*’ wat ‘verbinden’ betekent. Een *emic point of view* zou dit associëren met het verbinden met God, wat Krishna toegewijden uitdrukken in hun dagdagelijkse praktijken van zich baden en de tilak-tekens opbrengen, chanten, voedsel offeren, zich onthouden van vlees, vis, eieren, verdovende middelen, ongeoorloofde seksualiteit en gok- en kansspelen.... Een buitenstaander met een *etic point of view* valt al gauw de verbinding met andere mensen op. Toegewijden die naar Radhadesh gaan, zullen bijvoorbeeld Indisch getinte kledij dragen, dit uit ‘sympathie’ met de anderen. Deze levensstijl ‘anders’ dan deze van *das man*, de grijze massa, kan leiden tot inkapseling (cf. hoofdstuk 3). Hier zullen we echter ook aandacht besteden aan het feit dat het ook banden schept, het brengt mensen bijeen, het schept solidariteit (cf. een sociologische interpretatie van religie zoals van Durkheim in Michael Lambek 2002).

5.1 DEFINITIE VAN RELIGIE VOLGENS CLIFFORD GEERTZ

Voor Geertz (2000:89) is religie een cultureel systeem, een symbolensysteem. Een symbool - hier in een religieuze context - synthetiseert iemands ethos, kwaliteit van het leven, esthetiek en gemoedsgesteltnis. Samengevat, het verwijst naar iemands wereldbeeld of interpretatiekader dat 'de zaken des levens' ordent.

Religieuze symbolen zorgen voor congruentie tussen een bepaalde levensstijl en het filosofisch gedachtegoed of de metafysica die iemand aanhangt (Geertz 2000:90).

De definitie van religie volgens Clifford Geertz (2000:90) hanteren we hier als conceptueel kader, waaraan we het wereld- en mensbeeld van de Hare Krishna-beweging zullen ophangen.

Ze luidt als volgt:

(1) a system of symbols which acts to (2) establish powerful, pervasive, and long-lasting moods and motivations in men by (3) formulating conceptions of a general order of existence and (4) clothing these conceptions with such an aura of factuality that (5) the moods and motivations seem uniquely realistic.

5.1.1 EEN SYMBOLENSYSTEEM

Symbolen of symbolische elementen zijn abstracties van ervaringen, omgezet in waarneembare vormen. Het zijn concrete belichamingen van ideeën, attitudes, oordelen, verlangens, of geloofsovertuigingen (Geertz 2000:91).

Culturele patronen zijn systemen van symbolen of 'extrinsieke bronnen van informatie' (Geertz 2000:92). Geertz (2000:93-94) zegt verder dat deze culturele patronen, modellen zijn. Modellen *van* de realiteit, maar ook modellen *om* de realiteit verder vorm te geven. Culturele patronen hebben dit intrinsiek dubbel aspect in zich. Ze geven betekenis aan een sociale en psychologische realiteit via concepten. Anderzijds scherpt deze sociale en psychologische realiteit deze concepten aan.

Bij de Hare Krishna-beweging kan men modellen *van* de realiteit en *voor* de actualiteit zien in zowel het denken, als in het doen. Wat het 'denken' in deze ruwe onderverdeling betreft, bedoel ik de filosofische beschouwingen en geloofsovertuigingen, die niet onmiddellijk vallen waar te nemen; 'het doen', de praktijken, worden doorgaans goed zichtbaar gemaakt.

Opvallend is dat er nieuwelingen zijn, die nog niet van alle geloofsbeschouwingen op de hoogte zijn, maar het meest uitblinken in de praktijk. Ze doen alle praktijken mee van chanten, het voedsel offeren, de regulerende principes trachten na te leven, zich Indisch te kleden.... Hun denken volgt pas later hun handelen op. Toch wordt er gewaarschuwd vanuit de beweging zelf, om niet 'alles ineens' te willen:

Het is belangrijk als ge met zo iets, als ge met Krishna-bewustzijn bezig zijt, dat ge een balans zoekt, snap je, ge moet ergens u zelf een beetje moeite doen, uit uw comfort zone komen zal ik

maar zeggen, want anders is het allemaal gemakkelijk hé, als ge zegt van: 'ja, maar, dat kan ik allemaal niet', ge moet eerst wel een beetje moeite doen, maar ge moet u zelf ook geen burn-out bezorgen door te zeggen van: 'ik ga vanaf nu dit en dit en dit doen en dat ga ik allemaal niet meer doen', want dat heu, dat merkt ge soms wel vaak, er zijn soms mensen, die komen naar de tempel en die zijn kei geïnspireerd, en die willen ineens alles, en ze willen ineens chanten en ze willen ineens totaal niet meer, ze willen geen alcohol, ze willen niets meer, snap je, dus ze willen heel snel gaan, en dat werkt echt niet, echt niet, zijn daar mensen die krijgen dan een burn-out, zal ik maar zeggen, en dan komen ze niet meer, dat is eigenlijk heel spijtig, ja, dus het is echt gewoon een langzaam proces, ge moet nemen wat ge aankunt en waar ge u goed bij voelt, met een beetje moeite doen, een beetje discipline eigenlijk combineren met, want eigenlijk ik kan het nu ook gemakkelijk nemen, van ja, soms heb ik het ook al wel eens moeilijk om te chanten of zo of, ik heb geen goesting in dit of dat, maar dan zegt ge: 'komaan, ik ga het toch doen', maar als ik, teveel doe ik ook niet, ik zie gewoon voor me zelf. (Goedele)

Allen trachten het (nieuwe) denken - het (nieuwe) model *van* de realiteit - af te stemmen op het niveau van het handelen - het model *voor* de realiteit. Soms valt nog een tweespalt op te merken. Dan kunnen geëikte symbolen in het Krishna-bewustzijn geen persoonlijke betekenis in zich dragen. Of ze krijgen een andere supplementaire betekenis, zoals aandacht besteden aan de uiterlijke kenmerken van een toegewijde als identiteitsweergave of uit samenhorigheidsgedoeve.

Voor mij betekenen de nekkralen niet dat ze mij beschermen. Neen, dat vind ik een heel esoterische beschouwing, dat kan ik nog niet volgen. Misschien later zie ik dat ook zo, maar nu zie ik dat niet zo, ik draag ze wel rond mijn hals. (Katrien)

In het begin moet ge strikt zijn voor uzelf, het proces, er moeite voor doen, iets dat heel mechanisch kan over komen in het begin, ge moet er uit, gewoon heel, heel strikt, na een tijd, begint dat mechanische juist natuurlijk te worden en, heu, een zuivere toegewijde, die is er niet mee bezig 'van ik moet eerst mijn rondjes chanten', die staat op en die denkt: 'woh, hoo, ik kan gaan chanten'!... (Maarten)

Kledij is cultuur, zoals een soldaat zich goed voelt in zijn soldaten-kledij, voelt een toegewijde zich in zijn element in zijn dhoti en kurta. Maar het kan ook zonder de kledij. Ik voel er mij best mee. (Koen)

Die uiterlijke kenmerken voor een toegewijde, die zijn er voor mij om mij te identificeren met de Krishna beweging, niet zozeer op straat, maar wel heel simpel dus het is niet om op straat te komen en te zeggen: 'zie mij eens'...

Het is echt het samenhorigheidsgevoel van ‘wij samen’, het is gewoon plezant, ik vind dat chic, ik vind dat geestig om te zien, ja ik vind dat mooi, het heeft iets... (Jan)

De symboliek bevat niet enkel rituelen die men in groep stelt, of in de privé-sfeer thuis voltrekt op het huishoofd, maar ook uiterlijke kenmerken die een toegewijde karakteriseren. Jan heeft zonet verwoordt wat deze voor hem persoonlijk betekenen, Sofie zal uitleggen hoe ‘een toegewijde’, een Krishna-bewuste persoon er uit ziet en waarom.

De toegewijden die dragen ook heilige klei van India op hun voorhoofd, op hun lichaam, maar vooral is het te zien op hun voorhoofd, en op de neus, het symboliseert het teken van Vishnu, Vishnu is ook Krishna, een andere incarnatie, en op de neus is dat, dat symboliseert een blaadje, een tulasi blaadje, van de heilige plant en wat boven op het voorhoofd is, dat symboliseert de lotusvoeten van Krishna, dus het symboliseert eigenlijk ook het tulasiblaadje, dat geofferd wordt aan de lotusvoeten van Krishna, en we doen dat op ons lichaam, omdat we ons lichaam in de dienst van Krishna gebruiken, als een tempel proberen te zien en zo schoon en zuiver als mogelijk te houden, dat zijn de uiterlijke kenmerken. De kledij voor de mannen: ze dragen witte kledij als ze graag willen trouwen of gehuwd zijn in het proces ook, als ze oranje of saffraan dragen, dat betekent dat ze ervoor gekozen hebben om nog een tijdje celibatair te leven, misschien voor altijd, of misschien ook voor een tijdje tot ze klaar zijn om te gaan trouwen en ze hebben dus ook een kaal geschoren hoofd met het staartje, en dat staartje betekent ‘sikha’ en dat staat voor het personalisme, dat we God als een persoon zien, bijvoorbeeld de boeddhisten die hebben ook een kaal geschoren hoofd, maar ze hebben geen staartje of zo en, de boeddhisten die mediteren bijvoorbeeld op het licht, ze zien er geen hogere intelligentie achter, het is meer het onpersoonlijke, hé, wij zien het licht, bijvoorbeeld, wij zien, ook Krishna heeft het licht gecreëerd, dat er een hogere intelligentie achter zit, dat zijn een beetje de uiterlijke kenmerken. Voor de rest kun je toegewijden, kun je ze ook herkennen tenminste toch wel aan hun gedragingen, hoe hij zicht gedraagt, wat hij doet: bidden. Je kunt hen ook herkennen aan het tasje dat ze bij zich dragen, het gebedssnoer dat er in zit. Dat zijn een beetje de kenmerken... (Sofie)

5.1.2 GEMOEDSTOESTANDEN EN MOTIVATIES

Volgens de definitie van Clifford Geertz (2000) bewerkstelligen symbolen gemoedstoestanden en motivaties. Deze gemoedstoestanden zijn vaak totaal overweldigend. Ze komen op en trekken weer weg, zoals de mist. Ze worden zinnig door de bronnen waar aan ze ontspringen. Gemoedstoestanden en motivaties worden opgewekt doorheen rituele handelingen. Bij motivaties worden er disposities ontwikkeld, dat wil zeggen dat de mogelijkheid om bepaalde activiteiten te verrichten en om bepaalde

gevoelens te koesteren, toeneemt. Motivaties worden bepaald door het doel waarop ze gericht zijn (Geertz 2000:94-98).

Bij de Hare Krishna-beweging zijn er tal van rituelen, waar er een sfeer van zuivering, eerbied en nederigheid wordt opgewekt. Zoals eerder aangehaald, lenen bijvoorbeeld de *arati*-ceremoniën, de *bhajans*, de *kirtans*, de feestmaaltijd met *prasadam* en het individuele *chanten* zich hier toe. De ethiek van de bhakti-yoga, of het pad van toegewijde dienst om liefde te ontwikkelen voor God, wordt opgewekt en bewerkstelligd door de dagelijkse symbolische handelingen die Krishna volgelingen stellen.

Volgens de filosofische opvattingen in het Krishna-bewustzijn, worden mensen geboren in volgende gemoedssferen: in goedheid (*sattva*), in passies (*rajas*) of in onwetendheid (*tamas*). Deze drie wijzen zijn een onderverdeling van het materiële. Wie het Krishna-bewustzijn volgt, tracht hieraan te onttijgen en tracht zich niet te laten affecteren door het kwade, noch door het goede (Stillson Judah 1974:69).

Aan de keuze om Krishna-bewust te leven zijn er morele regels of waarden verbonden. J. Stillson Judah maakt een opsomming welke eigenschappen toegewijden horen te volgen of te vermijden (1974:74-75). De volgende kwaliteiten worden aangeraden om te ontwikkelen: liefdadigheid, zelfcontrole, geweldloosheid, oprechtheid, zuiverheid, tolerantie, nederigheid, barmhartigheid, gemoedelijkheid, vriendelijkheid, fatsoenlijkheid, bescheidenheid en medeleven. De volgende ondeugden horen vermeden te worden: vitten, bezitterigheid, lust, ijdelheid, verwaandheid, arrogantie, boosheid, hebzucht, afgunst, trots en eerzucht. Het is belangrijk dat er zich een zekere devotie ontwikkelt, aldus de auteur. Zo zijn de volgende specifieke religieuze deugden ook belangrijk: de cultivatie van spirituele kennis, zuivering van iemands bestaan, offeren, het bestuderen van de Veda's, soberheid, eenvoud, kalmte en verzaking.

Ik laat hier personen aan het woord die een ommekeer in normen en waarden vast stelden, die ook hun leven op één of andere manier veranderde. Er worden ook ervaringen vermeld zoals tijdens het chanten, waarin gevoelens van bijvoorbeeld nederigheid worden opgewekt.

Goed chanten, ik bedoel, ik weet het niet, ik heb, één keer heb ik een hele mooie ervaring gehad in het chanten, het was zo fijn, ik kon twee uur lang op de grond blijven zitten, echt mij nederig voelen, een beetje en echt vragen naar toegewijde dienst, vragen echt naar de mantra, dat was zo fijn, ik heb zo een mooie dag gehad en je voelt je veel meer verbonden met Krishna en de toegewijden als je in je geest gaat dan, dan voel je meer onafhankelijk, want de geest wil graag zelf de controles hebben, en hoe meer je je eigenlijk identificeert als geestelijke ziel en dat je een relatie hebt met God, met Krishna, hoe meer je ook de samenhang om je heen kunt ervaren. (Sofie)

Je probeert het een plaats te geven en het lukt niet, want die wereld blijft verslechteren in feite, en in die zin voel ik me nu een stuk rustiger dat ik zeg: ok, ik heb mijn leeftijd en wanneer je je leeftijd hebt, speelt dat geen rol, nu voel ik dat ik het een plaats gegeven heb en ik voel mij er rustiger door, 't is ook zo, allé, ik ben nogal wat bezig met dat Indische en ik voel me daar goed in, ook die ayurveda, ja er zitten allemaal goeie dingen in, het zit ook allemaal goed, een groter evenwicht in, in mijn leven nu ja. (Jan)

Ik voel mij nu al veel frisser en veel scherper, nu al gezonder, en veel beter eigenlijk, toch een beetje dat ik meer zo mijn hart zacht voel al, dat ik soms zo, allé, compassie heb, een klein beetje nog maar... (...) Echte liefde is onvoorwaardelijk...het is niet van: 'ik hou van u en gij moet bij mij blijven', of 'ik hou van u als gij bij mij zijt en als gij weggaat of met iemand anders ervan door gaat, dan hou ik...dan zie ik...dan haat ik u ineens', nee, 't is totaal het tegen over gestelde, terwijl als ge echt van iemand houdt, als die persoon u nu bedriegt, als die persoon nu levend is of dood, als de persoon nu in Amerika zit, of naast u ligt, dat doet er niet toe, op dat moment, u doet dat eigenlijk puur...als die persoon maar gelukkig is eigenlijk...dat is echt houden van...dat bestaat niet in deze wereld...dat is een illusie... (Maarten)

Wij zien dat nu ook hoe mensen kunnen afzien van ziekte, miserie, wij zien dat nu, en eigenlijk zijn we veel gelukkiger, je voelt dat het nodig is om toch een heel stuk van je minder goeie karma weg te nemen eigenlijk met meditatie en met Krishna bezig te zijn, dus dan vinden we het wel jammer dat mensen dat niet willen begrijpen, je kunt moeilijk, we dwingen de mensen ook niet, we kunnen er enkel en alleen een keer over praten, als het hen aanstaat en als het hen niet aanstaat, ja ...maar we vinden het jammer, we hebben echt soms met mensen compassie, dat ze het niet kunnen begrijpen of nog niet willen, dat ze er nog niet klaar voor zijn om dat te kunnen inzien... (Paul en Annie)

Het is vooral de sfeer die er is, dat zijn...ik moet zeggen, het zijn vriendelijke mensen, er is daar geen kritiek op mekaar, dat is, iedereen is gediensdig en vriendelijk en...en oprecht, ge voelt dat. (...) Het zijn surtout de zinnen die ons in de war brengen hé, die ons de illusie geven van: 't is hier goed en 't is hier...' en inderdaad, 't kan hier momenten goed zijn ook...'t kan nooit niet goed zijn, in feite, 't komt allemaal van Hem, 't is allemaal van Hem, we mogen het allemaal gebruiken, we mogen zelf niet ons de eigenaar voelen van ons bezittingen, we krijgen het, we mogen het hier gebruiken terwijl we hier zijn, maar we mogen niet zeggen: 'ik ben eigenaar', we zijn zelfs geen eigenaar van ons bezittingen...als ge relateert met Krishna hé, dan wordt alles veel lichter, aangenamer, zelfs het leven hier zelfs...al is 't soms een keer moeilijk hé... (Frans en Jenny)

Toegewijde op zich wil eigenlijk al zeggen dat je hart al zuiver is, snap je, en dat ge echt al liefde voor God, en als je liefde voor God hebt, dan heb je automatisch liefde voor andere mensen snap je, en dat brengt tolerantie met zich mee, nederigheid, behulpzaamheid, allemaal, alle kwaliteiten die je in een mens kunt bewonderen, zal ik maar zeggen, en ego-loos zijn en echt vooral nederigheid, veel kunnen verdragen van andere mensen, en andere mensen veel helpen, en zo...eigenlijk zijn wij allemaal aspirant toegewijden (...) ja, wat de uiterlijkheden betreft van het Krishna-bewustzijn, zal ik zeggen dat ik medium ben, in de zin van, ik ken wel wat rituelen, ik weet wel wat ik op het altaar wel en niet mag doen en ik ken al wat etiquette is en zo, in dat geval weet ik zeker al meer dan in het begin, ja, want er hangt ook een hele cultuur rond hé, de cultuur van respect en behulpzaam zijn. (Goedele)

5.1.3 CONCEPTEN

In de opvatting van Clifford Geertz staat religie er voor dat het leven dat we leiden - of lijden zo je wil - verstaanbaar kan gemaakt worden en niet totale chaos is. De auteur haalt drie situaties aan, waar we in totale chaos vervallen (Geertz 2000:100).

1. Wanneer we geconfronteerd worden met de grenzen van onze analytische capaciteiten en we enkel nog als het ware met open mond kunnen staren, van verwondering.
2. Wanneer we geconfronteerd worden met de grenzen van ons uithoudingsvermogen en we lijden.
3. Wanneer ons moreel inzicht tekort schiet en we voor de uitdaging van een ethische paradox komen te staan.

Religie ontkent niet het bestaan of de realiteit van het lijden. Ze komt zelfs niet aandragen met een oplossing om het te vermijden, maar biedt wel een antwoord op de vraag: 'hoe kunnen we lijden?'. Religie tracht het draagbaar te maken en het leven 'leefbaar' te houden (Geertz 2000:104).

De auteur (Geertz 2000:107) stelt dat het probleem van het kwade, of over het kwaad, van dezelfde orde is als het probleem van of over verwondering en als de vraag van of over het lijden.

Doorheen rituelen en een voorgeschreven levensstijl staat - voorbij de waarom-vraag - voornamelijk het 'omgaan met' het lijden centraal. Dit kunnen we ook terug vinden in het Krishna-bewustzijn. Voor wie het Krishna-bewustzijn heeft leren kennen en daarnaar tracht te leven, zijn er minstens twee concepten - reïncarnatie en karma - die nieuwe inzichten geven. Wie het proces van het Krishna-bewustzijn volgt, spreekt niet van inzichten krijgen, maar van 'realisaties ontvangen'. Men bedoelt hiermee, dat men iets beter kan vatten of begrijpt van de filosofie die Srila Prabhupada heeft overgebracht naar het westen.

Naast het inzichtelijke, wordt door volgelingen in het Krishna-bewustzijn het praktische ‘doen’ gewaardeerd. Zo zijn er bijvoorbeeld het dagelijks chanten en het herhaaldelijk lezen van de Bhagavad-gita - gevoed door de wil om te begrijpen - die uitlegt wat mensen ‘in de materiële wereld’ kunnen doen om bevrijd te worden van alle last en alle pijn.

De notie van ‘karma’ is hét antwoord op de eventuele ‘waarom’-vraag. Met het verhaal van Mireille, die in-vitrofertilisatie moest toepassen om zwanger te kunnen worden, wil ik dit onderdeel besluiten.

Ik had heel veel existentiële vragen, de Bhagavad-gita is voor mij een gids hierin. (Bart)

Er waren bepaalde of heel veel dingen eigenlijk die ik in het begin totaal niet kon begrijpen, die ik dan nu wel echt begrijp, ze spreken altijd van realisaties hé, en ik heb toch al wel voor mijn eigen al wel dingen gerealiseerd zo, wat dat ik in het begin, gelijk met die deities, of gelijk ook met de filosofie, dat ik op alle punten zo, dat ik in het begin veel vragen had, of ook veel weerstand voelde, als iemand u komt vertellen dat al hetgeen u al overkomen is in uw leven uw eigen schuld is, want daar komt het bij wijze van spreken op neer hé, dat karma is en zo, en dat God er is, ik voelde daar, ik voelde weerstand daartegen, maar dat is helemaal, dat is eigenlijk helemaal omgeslagen, en dat heeft gewoon te maken met het feit dat ik veel vragen gesteld heb aan andere mensen, dat ik veel gelezen heb en ook vooral dat ik veel gechant heb. (Goedele)

Toen ben ik 8 maanden met de Jezus Christus filosofie bezig geweest, maar ik voelde, daar zat geen diepgang in, ik kreeg geen volledige antwoorden, geen volledige tevredenheid en januari 2000 heb ik het proces van het Krishna-bewustzijn leren kennen, of ten minste, ik heb de filosofie verworven, ik had vragen in mijn hoofd en die vragen, die werden meteen beantwoord en ik voelde zo een tevredenheid, en ik heb ook de realisaties gekregen, de inzichten, die gaven mij eigenlijk de bekering voor mijn leven om dit aan te pakken, want ik was overtuigd meteen dat dit goed voor me was. (Sofie)

Op verschillende manieren denk ik toch dat karma te maken heeft met je daden uit een vorig leven die nu terug komen. (...) Toen ik daar terug op ging reflecteren, toen dacht ik van: ‘nou, het Krishna-bewustzijn is een heel simpel proces, wat heb ik anders moeten doen dan vrouwen normaal, om een kind te krijgen? Ik heb er voor moeten betalen, ja, ik heb er voor moeten betalen, voor die hele behandeling en alles, en ik heb natuurlijk heel lang moeten wachten en alles, weet je dat is...’, verschillende dingen kwam ik zo eens op, en toen dacht ik: ‘nou, als ik dat nou eens terug draai, naar een vorig leven’, want Krishna is praktisch, hij wil ons helpen, om realisaties te krijgen, dus ik dacht: ‘als ik het nou eens terug draai naar een vorig leven’,

toen dacht ik: 'nou misschien had ik in mijn vorig leven wel zoveel kinderen dat ik gebeden heb: nooit meer Krishna, nooit meer', dat kan hé, want ze hadden grote gezinnen hé.

(...) dat ik voor mijn dochter, natuurlijk ook de behandeling en alles moest betalen, terwijl voor andere mensen zijn kinderen gratis, ik bedoel, om ze te krijgen dan, niet als ze er eenmaal zijn, maar om ze te krijgen, dus toen dacht ik van: 'nou het kan ook nog dat je bijvoorbeeld in een vorig leven een kindje hebt verkocht voor geld', zie je, dat klinkt voor jou misschien heel schokkend allemaal, maar, maar het is heel simpel, zie je, en ik ben nou niet, ik word er niet depressief van dat ik denk: 'nou heb ik dat gedaan, ho', ik bedoel er zijn waarschijnlijk veel ergere dingen, want ik bedoel, levens heb je, om uitgezuiverd te raken, om een goed persoon te worden, zie je, dus al die dingen die voorgevallen zijn of die je doet, die helpen jou stapje bij stapje, beetje bij beetje om een beter persoon te worden, want je leert daar van.

(...) een 'beter' mens, in aanhalingstekens, dat je daar, ik weet niet, je leert door je eigen lijden, bijvoorbeeld, krijg je ook meer compassie met anderen die lijden, omdat je weet wat lijden is, zie je, het is niet dat ik iedereen het lijden wens, nee, ik bedoel, dat regel ik niet hé, ik bedoel, dat is allemaal geregeld door Krishna, door God, voor mensen soms is het God, of wat dan ook, ik bedoel, dat wordt allemaal geregeld vanaf hoger hand, vanaf boven en ik denk dat ze het heel goed regelen, zie je, ik zou die regel geveer niet willen zijn, maar Krishna kent ons precies, Hij weet hoeveel kilo je kan dragen, als Hij weet dat je er 100 kan dragen, dan geeft Hij er je geen 110, Hij geeft je er nog geen 101, zie je, Hij zal je er misschien 80 geven, zie je, zo werkt die uitzuivering, dat karma, zo werkt dat, en voor het bewustzijn is dat heel plezierig, want je leven wordt zo rijk en zo, heu, misschien gemakkelijker, misschien kun je zeggen: gemakkelijker omdat, je begrijpt het, je begrijpt hoe de materiële natuur, hoe het werkt, wat de regels zijn. (Mireille)

5.1.4 FEITELIJKHEID

Volgens de definitie van Geertz over religie, worden deze concepten bekleed met een 'aura van feitelijkheid'. Het is door de confrontatie met verwondering, lijden en morele paradoxen dat mensen aangetrokken worden tot geloof. Volgens de auteur is dit niet de basis waarop geloofsovertuigingen berusten, maar is dit eerder het toepassingsveld.

Al uit de voorgaande citaten kan men opmaken dat de informanten spreken vanuit een religieus perspectief.

Geertz (2000:111-112) onderscheidt dit 'religieuze wereldbeeld' van de *common sense*, namelijk de alledaagse wereld die 'de dingen zoals ze zijn' bevat en die we doorgaans met een pragmatische blik aanschouwen, ook naïef realisme genoemd. Dit is te onderscheiden van het wetenschappelijke wereldbeeld dat gekenmerkt wordt door twijfel, systematisch onderzoek en observatie. Het is deze analytische blik die de 'alledaagse werkelijkheid' problematiseert. Als laatste maakt Geertz een

onderscheid met het esthetische wereldbeeld, dat de nadruk legt op de verschijningen als dusdanig. Het religieuze wereldbeeld volgens Geertz, verschilt van de *common sense*, de wetenschappelijke en esthetische benadering.

Een religieus perspectief tracht de dagdagelijkse werkelijkheid te transcenderen en de onderliggende realiteit te benaderen. Anders dan een wetenschappelijke blik, legt het religieuze wereldbeeld het accent niet zozeer op de ‘gedesinteresseerde, onthechte blik’, maar op het engagement. Het gaat voorbij aan een analytisch perspectief en ‘ontmoeting’ wordt het sleutelwoord. Rituelen en symbolen hebben zeker ook een esthetische dimensie, maar zijn niet louter op het esthetische gericht. Het religieuze wereldbeeld wil voorbij gaan aan de illusoire verschijningsvormen en uitkomen bij ‘*the real*’.

Voor Geertz is het de geformuleerde metafysica en de aanbevolen levensstijl die de essentie uit maken van religieuze actie, wat hem bij rituelen brengt. Rituelen als de uitdrukking van hoe de wereld beleefd, geleefd en hoe deze verbeeld wordt.

5.1.5 REALISTISCH

Volgens Geertz zijn het die concepten ‘omgeven met een aura van feitelijkheid’ die de gemoedstoestanden en de motivaties als realistisch doen overkomen.

Mensen pinnen zich doorgaans niet vast op één wereldbeeld, maar hebben de mogelijkheid zich flexibel op te stellen en zich te bewegen tussen radicaal met elkaar contrasterende perspectieven. Mensen dragen de mogelijkheid in zich om te switchen van een dagdagelijks wereldbeeld, naar een wetenschappelijk perspectief, met een esthetische blik een kunstwerk te bekijken of zich een religieus referentiekader aan te meten. Volgens het idioom van Kierkegaard, maken religieuze mensen hier een sprong. Dit kan in beide richtingen, van het religieuze naar bijvoorbeeld het dagdagelijkse en omgekeerd. (Geertz 2000:120).

Wat bij Geertz niet expliciet vermeld wordt, maar waar enkele geïnterviewden wel melding van maken, is dat contrasterende perspectieven in de dagdagelijkse realiteit vaak hevig met elkaar botsen. Zoals bijvoorbeeld toegewijden die een sikha droegen, wegens werkomstandigheden - deels sociaal verplicht, deels uit eigen overwegingen - dat niet meer doen.

Hieronder haal ik een voorbeeld aan dat illustreert, hoe we in een dovemans gesprek verzeild raken, wanneer twee personen handelen en denken vanuit een verschillend perspectief.

Dus de anderen, uiteraard drinken zij nog alcohol, ik niet meer, al een aantal jaren niet meer, ik drink heel graag melk, je moet eens in een gewoon café hier in het dorp een glas melk vragen, de eerste vraag die op me af kwam: ‘mag die daar chocolade bij drinken?’, ik zeg: ‘nee’ dus dronk ik melk omdat ik dat zo heel graag drink en ik zat dan in een periode dat ik zo

heel veel melk dronk en op het moment dat je dan reageert op bepaalde zaken, waar dat ik vroeger identiek dezelfde opvatting had, toen verklaarden ze met echt knetter gek: ‘kijk, hij drinkt al geen bier meer, heu, hij mag niet meer, heu...hij mag niet meer... hij is gehersenspoeld!’ (Jan)

5.2 VOORBIJ HET MEDISCH MATERIALISME

5.2.1 INLEIDING

We zijn in het vorige hoofdstuk over ‘bekering’ telkens uitgegaan van een theoretisch kader, de geloofsovertuigingen en -praktijken van de Hare Krishna-beweging hebben we daar naast gelegd. Hier zullen we de hoofdregels of de aangewezen normen samenvatten, vervolgens maken we een analyse.

5.2.2 VOORSCHRIFTEN

1. algemeen

Het is aangewezen om de volgende adviezen in rekening te brengen, wil men een Krishna-bewust leven uit bouwen (Bouwman 1999:25-26). De commentaar tussen haakjes is uitleg door mij.

1. De mensen die thuis wonen worden geadviseerd om regelmatig Hare Krishna-centra te bezoeken om inspiratie op te doen. Het omgaan met gelijkgezinden wordt gezien als een van de meest essentiële voorwaarden voor een gezonde geestelijke groei.
2. Op tijd gaan slapen en vroeg opstaan.
3. Voor het schoonhouden van het lichaam wordt dagelijks minimum een bad of douche aanbevolen. Een vedisch gezegde luidt: reinheid en goddelijkheid gaan samen.
4. Daarna beoefent men meditatie, studie en gebed. (Japa-meditatie, het zingen van de mahamantra, de boeken van Srila Prabhupada lezen.)
5. Ook wordt het houden en verzorgen van een huisaltaartje aanbevolen. Men wordt geïnspireerd om de vedische voedingsprincipes zoveel mogelijk in acht te nemen, zoals het offeren van vegetarisch voedsel op het altaar van de Heer en het in alle rust eten van dit gewijde voedsel.
6. Naar Vedisch gebruik vasten Krishna's toegewijden van granen en bonen op *ekadasi*. Dit is de elfde dag na nieuwe en volle maan, dus twee keer per maand. Op *ekadasi* wordt extra tijd besteed aan devotionele activiteiten, zoals studie en mantrameditatie. Toegewijden volgen *ekadasi* omdat het gezond is voor lichaam en geest. Het zangboek (2001:85) vermeldt: ‘Op *ekadasi* dient men minimaal te vasten van alle voeding waar granen en

peulvruchten in aanwezig zijn. Het wordt aangeraden in de geschriften om volledig te vasten als het de toegewijde en de sociale verplichtingen niet belemmert. Zo heeft men meer tijd voor geestelijke activiteiten. Het is gezond voor ziel, geest en lichaam. Het wordt aanbevolen op *ekadasi* extra ronden te chanten en meer te lezen. Srila Prabhupada raadde aan op *ekadasi* 25 ronden te chanten. In de Brahma-Vaivarta Purana wordt gezegd dat degenen die het vasten op *ekadasi* naleven, bevrijd worden van allerlei reacties op zondig leven. Iedereen die *ekadasi* op deze wijze volgt om Krishna te plezieren, maakt snel vooruitgang op het geestelijke pad.’

7. Na de ochtendmaaltijd wijdt men zich aan zijn huiselijke en maatschappelijke plichten.
8. Het is bevorderlijk voor het geestelijk leven om maatschappelijk actief te zijn.
9. De ingewijde toegewijden die zelfstandig wonen worden geïnspireerd om naar vermogen de tempelactiviteiten te ondersteunen met hun hulp of financiën. (Bijvoorbeeld in het Predikcentrum te Antwerpen kan men een zondagsfeest sponsoren aan de prijs van 108 euro.)

Van de uiterlijke kenmerken die een toegewijde typeert, zijn de volgende verplicht voor wie ingewijd is (Bouwman 1999:27):

1. de Tulasikralen om de hals
2. de Vaisnava sikha - het plukje haar op het achterhoofd van de mannen
3. het tilakteken

Wie ingewijd wil worden, kan door het hoofd van een tempel of predikcentrum voorgedragen worden voor initiatie - *diksa* - door een geestelijk leraar. De leerling kiest zelf een goeroe uit. Wanneer deze toestemt, kan de leerling na een proeftijd van minimaal een half jaar, waarin men alle regels volgt, worden ingewijd. Wie ingewijd wordt, ontvangt een geestelijke naam en een bidsnoer. Een naam eindigt steeds op *dasa* of *dasi*, wat dienaar of dienaress betekent. Bij de inwijding legt men de gelofte af om dagelijks 16 ronden (van 108 kralen) te chanten en de vier basisprincipes van het geestelijk leven te volgen. Ze zijn de ‘pilaren van het toegewijde leven’. Ze worden niet als doel beschouwd, maar als een hulpmiddel om essentiële kwaliteiten te ontwikkelen. Srila Prabhupada noemde deze regels de ‘regulerende principes van vrijheid’. Men wordt vrijer, doordat men minder gedomineerd wordt door materialistische invloeden van lust, woede en hebzucht. Het doel van de vier principes, plus een vijfde - het chanten - is dat men innerlijke voldoening krijgt, wat hoger gewaardeerd wordt in het Krishna-bewustzijn dan het zintuiglijke genot. Deze vier principes zijn (Bouwman 1999:31):

1. geen vlees, vis of eieren -> mededogen en barmhartigheid
2. geen intoxicatie -> soberheid en boetvaardigheid

(drugs, alcohol, nicotine, cafeïne...)

3. geen ongeoorloofde seksualiteit	-> reinheid en kuisheid
(enkel met het oog op procreatie)	
4. geen gok- en kansspelen	-> eerlijkheid

Het zangboek (2001:84) somt de volgende overtredingen in de tempelkamer op:

1. schoenen te dragen
2. ongewassen kleren te dragen
3. onreine handen, mond of voeten te hebben
4. met de rug naar het altaar te zitten
5. op de grond te liggen
6. boeken of andere geestelijke attributen (bvb. Karatels - handcimbalen, gebedssnoer...) op de grond te leggen
7. geestelijke attributen met de voeten aan te raken
8. zich niet respectvol te gedragen
9. Noot: Gewoonlijk zit men op een kussen in lotushouding (kleermakerszit). Indien dit lichamelijk een probleem is, kan men op een stoel zitten.

2. voeding: je bent wat je eet

De Hare Krishna's eten 'niet zomaar' vegetarisch. Wat 'oneetbaar' is volgens de Hare Krishna's zal ik hieronder opsommen.

- Producten verkregen door het doden van dieren:
 - Vlees
 - Vis
 - Eieren
 - Kaas en andere melkproducten met stremsel (= lebferment uit de magen van kalveren)
 - E-nummers / voedseladditieven van dierlijke oorsprong
- Intoxicerende producten :
 - Alcohol: zoals alcoholische dranken
 - Cafeïne: zoals koffie of cafeïne houdende (fris)dranken
 - Chocolade
 - Drugs: van softdrugs tot harddrugs allerhande
 - Tabak
 - Zwarte thee (kruidenthee wordt als alternatief aangeboden)
- Alle groenten worden gegeten behalve:
 - Ajuin
 - Look
 - Paddenstoelen
 - Prei

Opmerkingen:

1. Hare Krishna's zijn geen veganisten. Ze gebruiken wel producten van dierlijke oorsprong zoals honing, melk of vegetarische kaas (zonder stremsel).
2. Er is een hiërarchie in de te mijden producten. Zo kiezen sommige toegewijden er voor om de regel van ook chocolade bij de intoxicerende producten te rekenen, niet serieus te nemen. Verder kan het gebruik van het mijden van ajuin, look, paddestoelen of prei, ondergeschikt worden aan de sociale relaties. Wanneer vrienden of kennissen deze producten toch vermengen in een gerecht en het een Krishna toegewijde aanbieden, wordt er een oogje toegeknepen in functie van het onderhouden van de vriendschap. Om medische redenen wordt het toegestaan om deze voedselrestricties te doorbreken. Zo kan bijvoorbeeld in de ayurveda of door iemands huisdokter het gebruik van look aanbevolen worden.
3. Alle producten waarvoor dieren moeten lijden of worden gedood, worden vermeden. Zo worden cosmetica producten, huishoudproducten, lederen schoenen, tassen of riemen... gemaakt van dieren die niet op een natuurlijke manier zijn gestorven, systematisch afgekeurd en niet gebruikt indien de omstandigheden dat toelaten.
4. Het vegetarisme van de Hare Krishna's is niet het vegetarisme van 'u en ik' om het zo te zeggen, of dat 'u en ik' misschien kennen. De gewoonte is om het voedsel eerst te offeren, wat ik in het volgende onderdeel zal bespreken.

5.2.3 OFFEREN

Het offeren van voedsel maakt een integraal onderdeel uit van de bhakti-yoga. Het boek uitgegeven door de Bhaktivedanta Book Trust 'Een hogere smaak' (1997:46) vermeldt een uitspraak van Heer Krsihna over de 'yoga van het eten': 'Alles wat je doet, alles wat je eet, alles wat je offert en weg geeft, en alle opofferingen die je je getroost, moet je verrichten als een offerande aan Mij.' Het geofferde voedsel wordt volkomen zuiver en spiritueel, het wordt *prasadam* genoemd, wat 'genade van de Heer' betekent (1997:48-49). Voedsel dat aan Krishna is geofferd, wordt transcendentaal, het is kwalitatief gezien Krishna Zelf (Een hogere smaak 1997:70).

Het gebruiken van de zintuigen wordt enkel toegestaan, wanneer ze in dienst van Krishna worden gebruikt. Het 'vegetarisch' zijn op zich, wordt niet zozeer als een prestatie gezien. Wel wordt het eten van aan Krishna geofferd voedsel als een *finishing in touch* van een vegetarische voedingswijze geapprecieerd. Het dient het doel om de oorspronkelijke relatie van de ziel met God weer op te wekken. De Bhagavad-gita 'zoals ze is' (Srla Prabhupada 1986:67) vers III.13 vermeldt het volgende: 'De toegewijden van de Heer worden van alle zonden verlost, omdat ze voedsel nuttigen dat eerst geofferd is. Anderen, die voedsel bereiden voor eigen zingenot, eten waarlijk louter zonde.'

Er wordt aangeraden zoveel mogelijk verse en natuurlijke ingrediënten te gebruiken. Het boek 'Een hogere smaak' (1997:51) gaat verder met:

Bij de bereiding van voedsel is reinheid het belangrijkste principe. Er mag niets onzuivers aan God geofferd worden; houd uw keuken dus heel schoon. Was altijd eerst grondig uw handen. Proef het eten niet tijdens het koken. Het hoort bij de meditatie, dat u het voedsel niet alleen voor uzelf, maar voor het genoegen van Krishna bereidt, die er als eerste van moet genieten. Als de maaltijd klaar is, bent u gereed om te offeren. Doe een kleine hoeveelheid van elk gerecht in kommetjes die speciaal voor dit doel bestemd zijn. (Niemand anders mag uit deze kommetjes eten.) De allereenvoudigste manier van offeren is gewoon te bidden: "Allerliefste Krishna, aanvaard alstublieft dit voedsel." Denk eraan dat het werkelijke doel van het offeren is uw toewijding en dankbaarheid aan de Heer te tonen; dat is nog belangrijker dan het eigenlijke voedsel dat u offert. Zonder dit gevoel van toewijding zal de offerande niet worden aanvaard. God is Zichzelf genoeg; Hij heeft niets nodig. Onze offerande is gewoon een middel voor ons om onze liefde en dankbaarheid jegens Hem te tonen. Na het aanbieden van de offerande moet u enige minuten lang de Hare Krishna-mantra zingen. Dan mag de *prasadam* opgediend worden. Probeer de geestelijke eigenschappen van de *prasadam* tot u door te laten dringen door u te herinneren hoe het de mens van de gevolgen van *karma* bevrijdt. Maar bovenal, laat het u smaken.

Een andere manier van offeren is het voedsel aanbieden op het altaar bij een foto van de geestelijk leraar of indien men niet ingewijd is, voor een foto van Srila Prabhupada. Via de geestelijk leraar, die het op zijn beurt aan zijn leraar offert en zo verder, komt het offer bij Krishna terecht, die er als eerste van proeft, en de liefde en toewijding aanvaardt waarmee het voedsel bereid werd. Wie een geestelijk leraar heeft, zegt de mantra van de geestelijk leraar op, daarna volgen nog vier specifieke mantra's (Zangboek 2001:76-77).

5.2.4 MARY DOUGLAS

We trachten een analyse te maken van de voedselvoorschriften bij de Hare Krishna's volgens het interpretatiekader van Mary Douglas in '*Purity and danger*' of in Nederlandstalige versie 'Reinheid en gevaar' (1976).

Hoewel Mary Douglas (1979:45) erkent dat 'maatregelen ter voorkoming van besmettelijke ziekten en rituele mijding soms prachtig samen gaan', neemt zij hier geen vrede mee. Ze reageert voornamelijk

tegen het ‘medisch materialisme’ van onder andere William James, om religieuze belevingen medisch te verklaren (Douglas 1979:48). In haar reactie tegen dit reductionisme, vermijdt ze de tweespalt die ontstaat tussen ‘wij’ die reinheidsvoorschriften in acht nemen uitsluitend om hygiënische redenen, en ‘zij’ die zuiverheidsregels louter op symbolische wijze aanwenden.

Douglas (1979:51) bestudeert reinheidsvoorschriften als symbolische systemen. Ze wil aantonen dat achter ‘onze’ ideeën over vuil, eveneens symbolische systemen schuil gaan.

Haar visie op ‘vuil’ is dat het een ‘*matter out of place*’ is, een anomalie, een element dat niet past in een gegeven categorie of plaats. Het impliceert de volgende voorwaarden: geordende relaties en een overtreding van die orde. ‘Vuil is het nevenproduct van een systematische ordening en indeling van de materie’ (Douglas 1979:52).

Voor de Hare Krishna’s wordt onreinheid gedefinieerd aan de hand van hoeveel *karma* een activiteit oplevert. Karma heb je zowel op individueel als op collectief niveau. Karma kan het gevolg zijn van een goede handeling of van een slechte act, hoewel het karma blijft. De uitwerking van karma kan zich op korte termijn of op lange termijn manifesteren. Het doel is om uit te komen bij een neutraal niveau.

Volgens het classificatiesysteem en het wereldbeeld dat in het Krishna-bewustzijn gehanteerd wordt, wordt materie ingedeeld volgens drie geaardheden: goedheid, passie en onwetendheid. Deze indeling kan gekoppeld worden aan de vedische opvatting van de maatschappelijke orde (Stillson Judah 1974:73). Dit wereldbeeld wordt tevens geprojecteerd op het voedsel; ook voedingsmiddelen worden ingedeeld volgens deze drie materiële geaardheden. Srila Prabhupada heeft nooit gepleit voor het vier kastenmodel, maar wou deze met het Krishna-bewustzijn overstijgen (cf. Stillson Judah 1974:74). De indeling van de materiële natuur heeft hij wel overgenomen, evenals de projectie ervan op voedslelementen. In het algemeen wordt voedsel in de geaardheid van hartstocht en onwetendheid niet aan Krishna geofferd. Door het voedsel te eten van de ‘hoogste kaste’ in de maatschappij, kan als het ware iedereen - ongeacht uit welke kaste men komt - symbolisch deel hebben aan het kruim van de samenleving. Dit levert mij volgend schema op:

Structuur van de vedische 3 geaardheden - 3 goenas

maatschappij

Brahmanas: de intellectuele klasse

goedheid
sattva

Ksatriyas: bestuurders

passie/*rajas*

Associatie

met voedingsmiddelen

Melkproducten, honing, groenten, vruchten, noten en granen, suiker, fruit...volgens de Bhagavad-gita XVII.8-10: zoet, sappig, vet en smakelijk.

Te bitter, te zuur, zout, scherp, droog en heet zoals prei, look, ui

<i>Vaisyas</i> : de middenstand, handelaars en boeren	passie en onwetendheid	en paddestoelen. cf. associatie met de voedingsmiddelen van passie en onwetendheid
<i>Soedras</i> : de arbeiders	onwetendheid/ <i>tamas</i>	Niet vers voedsel, te lang gekookt, prei, look, ui en paddestoelen.

Ajuin en prei zijn stoffen die enorm veel afval opnemen, dus eigenlijk zijn dat zeer onreine groenten, champignons moet ik niet uitleggen, dat is idem dito hé, het eet al de vuiligheid van de grond, dat zit allemaal in die champignon hé, ze noemen dat ‘niet-sadvisch’, dat is dan weer in ayurvedische termen. (Jan)

De geuren van deze gebroeders zijn heel erg penetrant. We kunnen het niet offeren aan Krishna, dus omdat het niet te offeren is door de geur en de reuk en wat het aan alle kanten teweeg brengt, eet Krishna het niet, offeren wij het dus niet, dus eten wij het ook niet. (Mireille)

Vlees, vis en eieren (potentiële embryo’s) worden niet gegeten⁴³, wegens de opvatting dat men dan zielen doodt. Men kan hier een ethische interpretatie aan geven. Een theologische verklaring luidt dat Krishna zelf vegetariër is (Een hogere smaak 1997:58). Discussies onder toegewijden gaan over de opvatting dat binnen het Krishna-bewustzijn ook groenten beschouwd worden als wezens met een ziel. Alles wat leeft heeft namelijk een ziel. Het verschil tussen ‘een bloemkool en een dier doden’ wordt een kwalitatief verschil. Groenten staan lager dan dieren. Daarenboven is het nodig om ‘te doden’, om zichzelf in leven te houden. Zelfmoord wordt niet aangeraden of gestimuleerd, aangezien men dan als een doelloze ziel rondzweeft en toch terug herboren wordt en alle pijnlijke zuiveringen nog moet ondergaan. Het doel is immers om ‘thuis te komen’ bij Krishna en dat kan enkel bereikt worden door uitzuivering. Het offeren van het voedsel neutraliseert de handelingen, het karma dat men hiervoor heeft moeten stellen.

5.3 LEACH en DE LOGICA VAN HET OFFER

5.3.1. INLEIDING

⁴³ Men kan zich afvragen waarom precies ui, prei, look en paddestoelen als hartstocht opwekkende groenten, of ook wel onder onwetendheid worden geklasseerd. Een materialistische opvatting zou de hypothese kunnen poneren dat deze groenten exportproducten zijn. De Vaishnava’s die veelal uit landbouwfamilies bestond, zouden een taboe kunnen hebben ingesteld, met de bedoeling om de kostbare groenten geschikt voor de verkoop niet voor eigen consumptie te verbruiken. Ze zouden ook schadelijk kunnen zijn voor het lichaam. Paddestoelen worden als schimmels geklasseerd door de ayurvedische geneeskunde. Volgens deze opvatting verstopt het de fijnstoffelijke kanalen en hebben ziektekiemen zo meer kans om zich in het lichaam te ontwikkelen (e-mail van een Hare Krishna toegewijde, 17 januari 2005).

In *'Logic and mytho-logic'* van Leach (1983) maakt de auteur - uit de stroming van het symbolisch structuralisme - duidelijk dat religieuze uitspraken niet moeten gelezen worden als waren het logische, wiskundige formules, waar we de alledaagse realiteit mee verstaan. De expressieve handelingen die gelovigen stellen worden door buitenstaanders vaak als 'irrationeel' of 'volstrekt onlogisch' afgedaan. Tambiah (in Lambek 2003:352) maakt dit onderscheid ook en hij spreekt bij wetenschappelijke formules van een locutionaire (*locutionary*) act. Dit wil zeggen, de wetenschappelijke hypothese kan juist of fout zijn, we kunnen iets voorspellen. Deze vorm van spreken, verschilt van het ritueel handelen dat we terug vinden bij religie. Daar gaat het om het performatieve, of het illocutionaire (*illocutionary*). Wanneer er persuasieve elementen te onderscheiden zijn, bedoelde of onbedoelde consequenties die inwerken op de toehoorder, spreekt Tambiah van een perlocutionaire (*perlocutionary*) strategie.

Leach (1983:71) stelt dat de centrale doctrine van alle religies bestaat uit de ontkenning dat de dood de automatische vernietiging van het individuele zelf impliceert. Als mijn 'ik' de dood overleeft, dan is dat onder de vorm van een 'ander wezen' in een andere wereld en in een andere tijd. Dat 'andere' is tegenovergesteld aan de ervaringen in de dagelijkse realiteit.

Mensen zijn zich bewust van de onmacht die ze in het leven ervaren. Zo'n concept van onmacht impliceert echter een notie van almacht. Dus een concept van een God, een onnipotent 'ander wezen', die woont in een andere wereld en die wel machtig en krachtig is. Deze notie van potentie, van macht is ook verbonden met de dimensie van seksualiteit. Leach (1983:73) maakt een distictie tussen twee extreme houdingen van religies ten opzichte van seksualiteit. Een vorm van ascetisme waarin seks als iets 'slechts', iets onrein wordt beschouwd en waar men streeft naar persoonlijke zuiverheid. Daartegenover staat de extase of de geestesvervoering, waar seksualiteit symbool staat voor het Goddelijke, als een bron van kracht.

Mensen trachten toegang te krijgen tot de Goddelijke macht, alleen 'hoe' kunnen mensen dat doen? Het antwoord dat Leach hier stelt is: via de religieuze praktijk - op een ascetische of een extatische wijze. Hij stelt de religieuze praktijk als de mediërende brug tussen deze materiële wereld waarin wij als mensen leven en 'de andere' wereld. Het zijn de almachtige Goden die de mens als mangelwezen kunnen helpen. Deze mediërende brug tussen beide werelden wordt gematerialiseerd. Het is in deze wereld aanwezig en toch weer niet. Voor voorbeelden toegepast op de Hare Krishna-beweging, zie hieronder (5.3.3).

Rituelen zorgen voor de overgang van de ene naar de andere staat. In elk offer zoeken we naar de weldaden van de andere wereld, die van de onnipotente God(en). Via de offers kunnen we daar toegang toe krijgen. Het is doorheen rituelen - rituele offers- dat gelovigen het proces doormaken van zuivering van pollutie.

5.3.2 INTERPRETATIEKADER VAN DE HARE KRISHNA'S

1. tijdsbeeld

Volgens de vedische opvatting die de Hare Krishna's volgen zijn er vier tijdperken, analoog met de vier seizoenen (Bouwman 1999:115):

1. satya-yuga	=	gouden tijdperk	duur: 1 728 000 jaar	=	lente
2. treta-yuga	=	zilveren tijdperk	duur: 1 296 000 jaar	=	zomer
3. dvapara-yuga	=	koperen tijdperk	duur: 864 000 jaar	=	herfst
4. kali-yuga	=	ijzeren tijdperk	duur: 432 000 jaar	=	winter

De religiositeit, vredelievendheid, intelligentie, het geheugen, reinheid, moraliteit, en de levensduur neemt per tijdperk af. Wat voor 100% aanwezig was in het satya-yuga, is nog slechts voor 25% terug te vinden in het kali-yuga, een tijdperk dat volgens de opvatting van de Hare Krishna's 5000 jaar geleden is begonnen. Doch niet getreurd, dit tijdperk leent er zich bij uitstek toe, om zelfrealisatie te bereiken door het zingen van de heilige namen van God, de mahamantra. Na dit laatste tijdperk, volgt er een zuivering en begint de cyclus gewoon opnieuw. In deze cyclische tijdsopvatting volgens het hindoeïsme, is het kali-yuga het laatste tijdperk, waarna er een einde wordt gemaakt aan het illusoir materialistische leven (Stillson Judah 1974:129).

2. mensbeeld

Stillson Judah (1974:69-70) beschrijft 'de natuur van de mens' en hoe deze zich tot Krishna verhoudt. De auteur onderscheidt vijf delen in het mensbeeld van de Hare Krishna's:

1. Superziel: ook *paramatman* genoemd, deze leeft in iedereen als de God Vishnoe; yogi's trachten deze te ontdekken in zichzelf en deze bij anderen te zien.
2. de individuele ziel: of *jiva*. De menselijke ziel is kwalitatief één met Krishna en maakt deel uit van Zijn energie, maar is kwantitatief atomisch klein.
3. het materiële lichaam: de ziel is verpakt in de materie, die onderhevig is aan de drie geaardheden van de natuur of de materie (zie hierboven: 5.2.4) afhankelijk van iemands karma. Het valse ego, de intelligentie, de vijf zintuigen, het verstand, zijn representaties van de materie.
4. tijd: het menselijk lichaam bevindt zich nu in het kali-yuga.
5. karma of activiteiten: deze component is niet eeuwig verbonden met Krishna. Het is in de capaciteit van de Superziel dat Krishna het menselijk handelen stuurt en controleert. Toch laat Hij de mens ook een zekere ruimte aan vrijheden.

3. wereldbeeld

Volgens het Vaishnavisme is de wereld slechts een schaduw van de ware realiteit. Het ‘hier en nu’ wordt beleefd als een zwakke afspiegeling van wat er te wachten staat in de spirituele wereld. Mensen leven slechts tijdelijk volgens de materiële condities. Vandaar dat er binnen het Vaishnavisme en dus volgens het Krishna-bewustzijn, meer aandacht wordt besteed aan de ziel en aan de bevrijding van het illusoire, dan aan de fysieke condities. Deze gedachtegang gaat schuil achter de idee van een onthechte of ascetische levenshouding. Toegewijden worden geleerd een introspectieve houding aan te nemen, waarin zij zich niet van hun stuk of uit evenwicht laten brengen door materiële reacties (Stillson Judah 1974:77).

Krishna wordt gezien als de schepper van de wereld. Deze is geschapen uit Krishna’s lagere energie, Maya. De wereld is enkel een tijdelijke manifestatie van Krishna’s lagere energie. Wie niet Krishna-bewust leeft, reïncarneert opnieuw. Afhankelijk van het karma manifesteert de ziel zich terug in de materie, dat kan zijn in de vorm van een halfgod, een mens, een dier, Wie echter Krishna-bewust leeft, wordt overgebracht naar Goloka-Vrindavan, waar men eeuwig geluk mag ervaren. Deze spirituele wereld beantwoordt aan een soort van ‘hemel-idee’. Het maakt deel uit van een spiritueel planetair systeem, dat uit vele spirituele planeten bestaat (cf. Stillson Judah 1974:54-58).

Goloka-Vrindavan wordt ook Krishnaloka genoemd. Vrindavan is een dorp in het Mathura district van Uttar Pradesh, in India. Deze plek waar Krishna 5000 jaar geleden verscheen, wordt door de Krishna toegewijden gezien als een manifestatie op aarde van Krishna’s verblijfplaats in de geestelijke wereld.

4. samenvattend: mens in de wereld

Het menselijk lichaam wordt gezien als een paradigma. Zoals er meer aandacht wordt besteed aan de ziel en minder aan de materie, aan het lichaam, wordt er meer belang gehecht aan het hiernamaals - Krishnaloka, dan aan het leven hier en nu in de ‘materiële wereld’. Dat neemt niet weg dat het lichaam niet verzorgd zou worden, of Krishna-bewuste personen niet van het dagelijkse leven zouden genieten. Het lichaam verwijst naar iets anders, het wordt een symbool, het is een tempel voor God, en daarom moet het rein gehouden worden, innerlijk en uiterlijk. De materie wordt geofferd aan Krishna, ze wordt gespiritualiseerd. Zo wordt het wereldse een voorafspiegeling van het ‘hemelse’ in de spirituele wereld.

Tijdens een lezing op een Nama-Hatta programma (18/03/2005) werd een allegorisch verhaal verteld, dat illustreert hoe ‘mensen’ in de wereld staan. Naar mijn opinie illustreert het hoe Krishna-bewuste personen zichzelf zien in de wereld.

Je loopt in een bos, achterna gezeten door een hongerige leeuw. Op een gegeven moment loop je jezelf vast en moet je kiezen tussen gedood worden door de leeuw, of het ravijn in te gaan.

Wonder boven wonder hangt er een liaan waar je je aan vast kan klampen, om rustig af te dalen, weg van de leeuw. Bij het naar beneden kijken, merk je een groot nest giftige slangen op. Het gevaar begeeft zich dus zowel boven als onder je. Alsof dat nog niet genoeg is, knabbelen een zwarte en een witte muis aan je enige houvast: de liaan. Bij het heen en weer wiebelen heb je op de koop toe een bijenkorf gestoord. De zwerm bijen stort zich op jou, je wordt gestoken. Ondertussen heb je enkel slechts oog voor de honing die uit de raat drupt en waar jij tracht van te proeven.

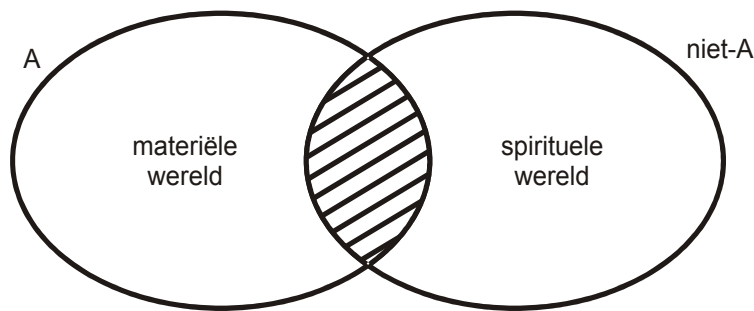
Deze vertelling verhaalt een onoplosbare, een uitzichtloze situatie, waarin dag (de witte muis) en nacht (de zwarte muis) knagen aan iemands levensdraad. Krishna-bewuste personen trachten van het leven te genieten ondanks de gegevenheid dat mensen zich in een penibele toestand bevinden en in de zekerheid leven van de dood. Het beeld van de honing wordt meermaals gebruikt, om er de weldaden van het Krishna-bewustzijn mee aan te duiden.

Dit beeld van de honing werd ook aangehaald door Goedele:

Het Krishna-bewustzijn is enerzijds iets dat heel logisch en rationeel in elkaar zit, de filosofie, want op elke probleemstelling heb je een antwoord, het kan ook uitgelegd worden, het is daarom of daarom. Aan de andere kant heeft het ook te maken met, het is kennis die uit het hart komt, snap je, als je je er niet mee bezig houdt, het staat ook in de Bhagavad-gita zo, mensen die zich niet bezig houden met die filosofie, met het Krishna-bewustzijn, is gelijk een bij die aan de buiten kant van de honingpot zit te zoemen en te snuffelen, die kan die honing niet, die kan dat niet proeven, kan dat niet begrijpen, die honing, dus heu ja, en chanten speelt daar een heel belangrijke rol in, dus negentig procent van het spiritueel leven is het chanten, als ge dat zuiver kunt, dan heu, dan maakt ge heel veel vooruitgang. (Goedele)

5.3.3 SAMENVATTING: DE LOGICA VAN HET OFFER

Als samenvatting hanteer ik het diagram van Leach (1983:82). Deze dualistische weergave sluit aan bij het dualistische wereldbeeld van de Hare Krishna-beweging. Een schematische voorstelling:

Verzameling A stelt de alledaagse werkelijkheid voor, de materiële wereld. Daarin hoort thuis: maya, competitie, werelds succes, accumulatie van kapitaal, zintuiglijk genot, het status quo, imperialisme, zelfzucht, hypocrisie, oorlog, tijdelijkheid, seksualiteit en geld ... kortom: het illusoire. Volgens het Krishna-bewustzijn worden seksualiteit en geld als dé belangrijkste materialistische krachten beschouwd.

Verzameling niet-A vertegenwoordigt Krishnaloka of Goloka-Vrindavan, de spirituele wereld, eeuwig geluk, thuis, de werkelijke werkelijkheid.

Het Krishna-bewustzijn erkent het leven, erkent dat mensen leven in deze wereld A. Anderzijds trachten toegewijden aan de materiële wereld te ontsnappen door er een alternatieve levensstijl op na te houden. De doorsnede tussen verzameling A en niet-A, stelt de mediërende brug tussen beide werelden voor. Hierin wordt er een transcendente oplossing geboden. Voedsel behoort tot verzameling A, maar wanneer het geofferd is aan Krishna en *prasadam* geworden is, heeft het een andere status gekregen en is het niet 'zomaar' voedsel. Ook het ritueel van het chanten, de tilak-tekens opbrengen en heel de totaliserende praktijk van de bhakti-yoga, het Krishna-bewust handelen bevinden zich in de liminale tussenzone. Het offeren duidt op een tegenprestatie, als een uitdrukking van dankbaarheid dat mensen hier op aarde alles mogen gebruiken. Volgens de opvatting van de Hare Krishna's bezitten mensen niets, maar komt alles van Krishna. Srila Prabhupada, de persoonlijke Goeroe, de priester(es) of andere significante toegewijden zijn mediërende personen in het proces.

Ik noem het een totaal proces, een totale praktijk, omdat het inwerkt op alle dimensies van het leven en het alle zintuigen aanspreekt. Krishna wordt herinnerd door het (cf. Stillson Judah 1974:90-91):

1. voelen: tijdens het chanten voelen de vingers de kralen van de japa-mala om de tel bij te houden.
2. horen: tijdens het luisteren naar verhalen over Krishna, de verzameling lezingen van Srila Prabhupada op cassette, of naar lezingen van andere toegewijden,....
3. proeven: door het eten van *prasadam* wordt er aan Krishna gedacht, staat symbolisch voor een 'hogere smaak'.

4. zien: de blik van toegewijden wordt getrokken door geschilderde taferelen van Krishna, de *deities* op het altaar of door foto's die men kan terugvinden in de tempels, predikcentra, Nama-Hatta's, of gewoon aan de muur bij toegewijden thuis.
5. ruiken: de geur van wierook die men brandt in de tempel of de bloemen die toegewijden offeren aan Krishna.

5.4 DE SUBCULTUUR DIAMETRAAL TEN OPZICHTE VAN DE SAMENLEVING

Het offeren is een ritueel dat Krishna-bewuste personen dagelijks uitvoeren. Mary Douglas (1996:57) beschouwt een ritueel als een *restricted code*. Deze terminologie vinden we ook terug bij Bloch (1989) die rituelen als een semantisch proces en religieuze taal als een verarmde taalcode beschrijft. Hier willen we voornamelijk nadruk leggen op het classificatiesysteem dat tevens de sociale orde en de groepsgeest - ook al wordt het ritueel individueel op het huisaltaar uitgevoerd - bevordert.

The restricted code is used economically to convey information and to sustain a particular social form. It is a system of control as well as a system of communication. Similarly ritual creates solidarity and religious ideas have their punitive implications. (Douglas 1996:59)

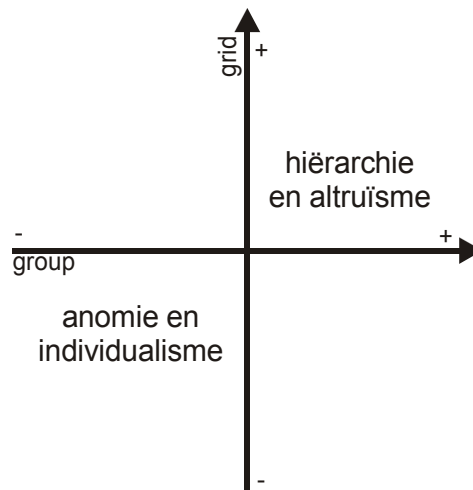
5.4.1 GRID/GROUP-DIAGRAM TOEGEPAST OP DE HARE KRISHNA-BEWEGING

We baseren ons op het *grid/group*-diagram van Mary Douglas (1996:64) waarin we de Hare Krishna-beweging trachten te plaatsen. In dit diagram plaats ik de beweging in oppositie met - hun beleving van - de maatschappij van vandaag.

Grid of 'roostergevoeligheid', duidt op de aanwezigheid van een al dan niet sterk classificatiesysteem, op sociale differentiatie, op de aanwezigheid van een groot aantal regels en verplichtingen.

Group of 'groepgevoeligheid' staat voor de mate waarin een individu is opgenomen in een begrensde sociale eenheid, de intensiteit van lidmaatschap van een groep, de aanwezigheid van een groepsidentiteit.

Een schematische voorstelling:

Ik wil voornamelijk focussen op twee kwadranten van het diagram: links onder - laag in *grid/group structure* en rechts boven - hoog in *grid/group structure*.

Rambo (1993:31) citeert Lifton (zie hoofdstuk 3.2.1) waar hij de maatschappij van vandaag beschrijft in termen van secularisatieprocessen, namelijk het uiteenvallen van de eenheid van onze socio-culturele omgeving.

De moderne maatschappij is individualistisch, *'the sky is the limit'*, er zijn geen grenzen meer en ze vervalt in anomie.

Ook individuele leden van de Hare Krishna-beweging voelen dit zo aan en vinden er hun weg niet in. Het doet hen zoeken en uitkijken naar iets met meer inhoud en fundering.

Diametraal tegenover dit beeld van de huidige samenleving, biedt de Hare Krishna-beweging met z'n filosofie en een heel rits aan voorschriften, structuur, een richtlijn. Er is sprake van hiërarchische opgebouwde beelden van de werkelijkheid, bijvoorbeeld zuiver/onzuiver, de indeling van de materie in drie geardheden (goedheid, hartstocht en onwetendheid). Daarin geeft men telkens de voorkeur aan één bepaalde levensstijl. De classificaties zijn steeds normatief, of zelfs dualistisch getint. Ook in de sociale structuur is er een hiërarchie terug te vinden. Men tracht naar buiten toe egalitair over te komen, door aan elke functie een extra dosis nederigheid te verbinden. Dit is nodig om zich als groep te profileren. Binnenin echter bekleden individuele leden andere personen met heel wat aanzien en respect. Een bhakta of bhaktin streeft naar een harinam-inwijding, wie deze eerste initiatie ontvangen heeft, kijkt uit naar een bhraman-initiatie, of oudere mannen denken eraan om sannyas te nemen en volledig onthecht rond te reizen, zij worden als een hogere autoriteit beschouwd... Een goeroe wordt niet zomaar aangesproken door een toegewijde, maar deze vraagt *darshan* aan. 'Darshan, dus als je een gesprek vraagt bijvoorbeeld van een geestelijk leraar of een swami, dan vraag je een darshan aan als je hem wil spreken... niet: 'mag ik hem spreken?', of: 'ik wil je spreken', darshan zeg je gewoon' (Paul en Annie).

De performatieve act van het offer bij de Hare Krishna's kan beschouwd worden als een reactie op de materialistische consumptiemaatschappij, waarin alles met geld vergoed wordt. Bij het offeren aan Krishna gaat het niet zozeer om een transactie. Er wordt weliswaar iets uitgewisseld - wat geofferd wordt aan de godheid wordt gespiritualiseerd - maar het bestendigt voornamelijk de relatie tot Krishna. Tevens wordt er door de praktijk van toegewijde diensten, een heel netwerk van sociale relaties omheen gebouwd.

De groepsbanden zijn heel belangrijk binnen het Krishna-bewustzijn. De groepsidentiteit is sterker naarmate we meer de kerngroep naderen. Naar buiten toe, komt de groep over als homogeen. Daar wordt ook aan gewerkt, in die zin, dat iedere toegewijde en alle 'vrienden van Krishna' vriendelijk behandeld worden en samenwerking tussen verschillende leden aangemoedigd wordt. Binnenin in de groep is het evident en wordt het menselijk gevonden dat er gedifferentieerd wordt in interpersoonlijke relaties.

Ik zie de ander Krishna toegewijden als familie, de relaties zijn diep en contacten zijn dagelijks...

Toegewijden zien het Krishna bewustzijn als 'er is niets zoals dit'. Wanneer het moeilijker gaat, is het voorbeeld van de anderen en het verschil met de buitenwereld doorslaggevend. (Koen)

Ge gaat dan toch altijd zo op zoek naar mensen die toch met dezelfde dingen bezig zijn als u zelf hé, en omgang eigenlijk dat is enorm belangrijk, want dan alleen, och ja, dan, hoe moet ik het zeggen, ge verliest uw inspiratie gewoon, en dan, ik vind het heel belangrijk, ja, ik vind het heel fijn ook, ik ga heel graag met andere toegewijden om, dat is echt gewoon, omdat daar hangt een heel speciale sfeer, omdat iedereen hulpvaardig is en toch heel lief is met elkaar, en dat vind ik heel fijn, het geeft gewoon heel veel inspiratie zo om er samen over te praten, samen te zingen. (Goedele)

Mensen blijven nog altijd mensen, toegewijden of geen toegewijden en dat is een punt dat altijd zo zal blijven, dus met de ene mens kom je ook beter overeen dan met de andere mens, maar als je bijvoorbeeld iemand echt niet kan luchten, dan blijf je vriendelijk, maar dan zoek je er niet speciaal contact mee, met die persoon...

met andere woorden, het zijn geen engeltjes...maar toch zijn we allemaal met God bezig... als je je minder aangetrokken voelt tot een toegewijde, dan blijf je optimistisch, dan draag je ook geen haat of probeer je gewoon... 'haribol', 'goeie middag' of 'goeie morgen' en je laat elkaar met rust, maar het is ook niet dat je haatgevoelens gaat beginnen opwekken tot die persoon, ge weet dat je de ene toegewijde beter mag en de andere minder en je trekt daar een beetje je lijn in zo, dat heb je ook hé in de maatschappij...maar bij ons heb je wel, we laten

elkaar gerust, we proberen geen haatgevoelens te hebben...niemand is perfect en we hebben allemaal te kampen met een, ons groot, vals ego...

om te vertellen tegen jou, wat jouw principes, hoe jij je moet gedragen, dat is heu..., dat wordt eigenlijk niet echt gedaan...maar we hebben bijvoorbeeld, als je naam initiatie wilt, en er iemand die een bezwaar ertegen heeft en die zegt: 'ik weet, hij of zij rookt of...', dan proberen ze dat, de oudere toegewijden wel te vertragen, maar eigenlijk...

maar eigenlijk kunnen we wel ergens correcties of misschien aanbevelingen aannemen van oudere toegewijden of van onze geestelijk leider. (Paul en Annie)

Dat contact is heel belangrijk, want alleen lukt het niet, ik heb het geprobeerd een paar keer, maar..., dat lukt gewoon niet, langs de andere kant als ge in de tempel komt, of binnen het Krishna bewustzijn, komt ge in contact met mensen waarvan dat ge misschien in het dagelijks leven een ander beeld had, waar ge misschien nooit iets zoudt tegen gezegd hebben, of waar dat ge normaal helemaal niet mee overeen zoudt komen, maar nu komt ge onverwachts samen en dat is ook iets waar ge heel nederig van wordt en heel leerrijk is, om met mensen samen te moeten leven en samen te moeten werken, om uw, ge leert gewoon uw eigen vals ego aan de kant zetten en...allé, ik had vroeger, in het begin had ik altijd het idee dat ik meer echte vrienden had...buiten de toegewijden, allé, mensen die mij beter kenden en waar ik meer tegen kon zeggen...aan de andere kant heb ik nergens zo goeie vrienden als hier. (Maarten)

BESLUIT

Het lijkt wel of met de hardcore band (lees: Krishna core) ‘Shelter’ uit de jaren ’90, ook de Hare Krishna-beweging ‘*underground*’ is gegaan. Nochtans heeft na het overlijden van de charismatische leider Srila Prabhupada en de moeilijkheden op institutioneel gebied (cf. Nori Muster)⁴⁴, ISKCON zich wereldwijd en ook in België weten te handhaven. Een flexibel model van tempelresidenten (studenten, priesters, priesteressen), omwonende families (al dan niet werkend in de maatschappij) en een heterogene groep van geassocieerde ‘vrienden van Krishna’ tracht het Krishna-bewustzijn meer en meer te integreren in de maatschappij.

In het kwalitatief onderzoek naar de beleving van Krishna-toegewijden zowel op centraal niveau (in de tempel te Radhadesh), op meso-niveau (in het predikcentrum te Antwerpen) als op lokaal niveau (in het ontmoetingscentrum Nama-Hatta Brugge-Assebroek) kunnen we op de onderzoeksvragen de volgende conclusies formuleren.

1. Bij de geïnterviewde personen gaat het om individuen die vrij hebben gekozen voor de Hare Krishna-beweging. De toekomst zal echter uitwijzen of zij deze keuze eerder als een zinvolle tijdelijke tussenstap in hun leven ervaren, of als een definitief zingevend alternatief.
2. Het stereotype beeld van de aan drugs verslaafde hippie die zich tot het Krishna-bewustzijn ‘bekeert’ gaat vandaag de dag niet meer op. Het hedendaagse publiek is veel meer gediversifieerd. Het gaat in alle gevallen om ‘religieus dakloze’ mensen, zinzoekers die reeds met ‘het spirituele’ - het christendom, oosterse stromingen zoals het boeddhisme of new age - in hun jeugd, pubertijd of latere leven in aanraking zijn gekomen. De familiale- en vriendschapsrelaties bevonden zich tijdens de ontmoeting met de beweging in een crisis. Dit gaf mee richting aan de keuze voor een deviante minderheidsreligie. Een aanwezige fascinatie voor ‘zuiverheid’ - wat bij sommigen al tot uiting kwam in een vegetarische levensstijl, een kennis van de oosterse begrippen ‘karma’ en ‘reïncarnatie’, of een sterk sociaal rechtvaardigheidsgevoel - werd door de Hare Krishna-beweging tegemoet getreden met concrete voorschriften.
3. De Hare Krishna-beweging lenigt de nood op cognitief, emotioneel, ethisch en religieus vlak door concrete aanwijzingen te bieden. Zo krijgt de wens naar een zuiver en stabiel levenspatroon een concrete invulling.

⁴⁴ Nori Muster is ex-lid, maar geen ex-Krishna gelovige. Zij stelt op haar webstek: ‘*Most people probably wish that the Hare Krishnas had remained as innocent and carefree as they appeared in the sixties. I do too, but I’ve had to live with the reality that even the Hare Krishnas became corrupt.*’
<http://surrealist.org/betrayalofthespirit/thenandnow.html>.

Deze keuze voor het Krishna-bewustzijn wordt vaak door de bredere omgeving als aliënerend ervaren, waardoor de volgelingen zich terugtrekken uit de wereld, om elkaar regelmatig en intens op te zoeken.

BIJLAGE

- **AFBEELDING 1..... i**
Schweig, Graham M. (2004) Krishna, the Intimate Deity. *In* The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant. Edwin F. Bryant & Maria L. Ekstrand, red. Pp. 13-30. New York: Columbia University Press. Pp. 18.

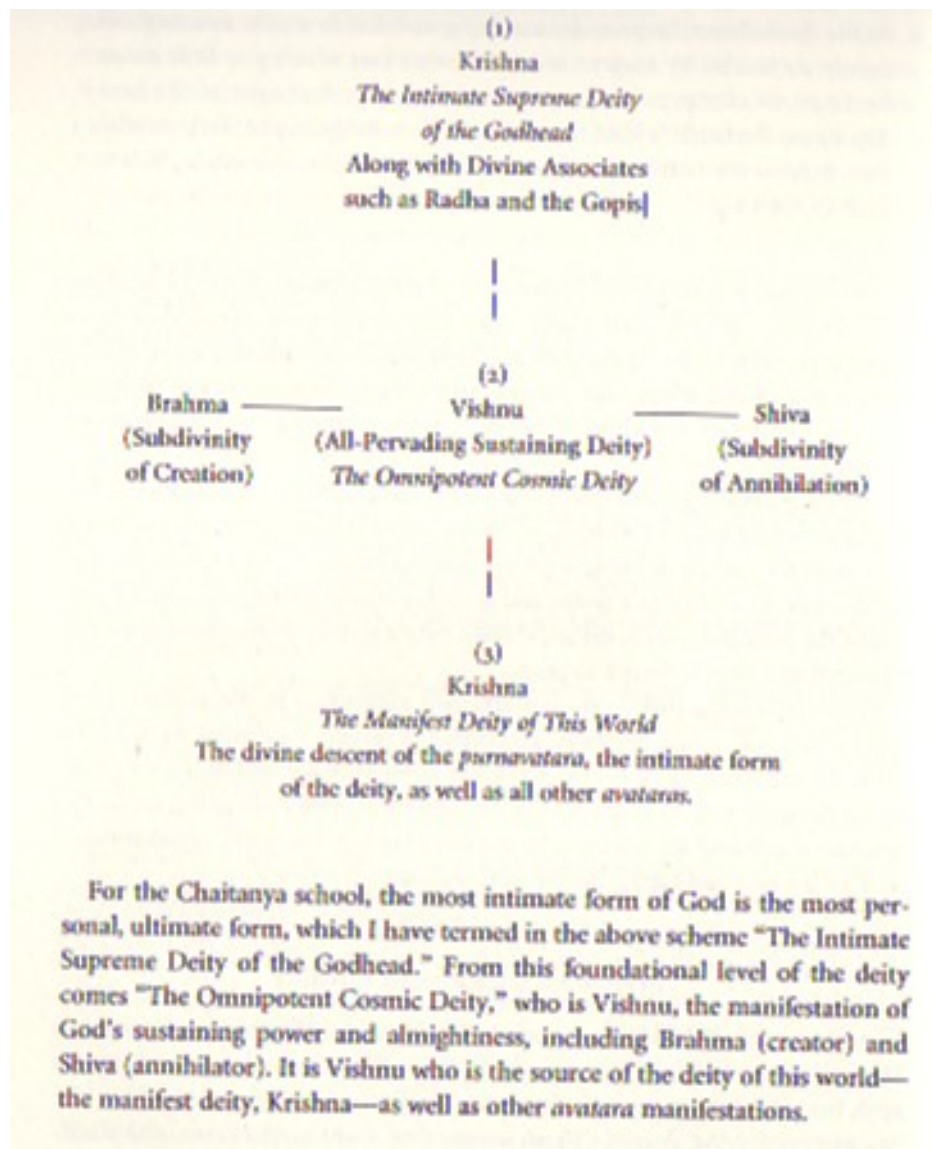
- **AFBEELDING 2..... ii**
Conway, Flo & Siegelman, Jim (1979 [1978]) Knappen. Een uniek en baanbrekend boek, dat inzicht geeft in en waarschuwt tegen de mensonterende psychologische praktijken van hedendaagse semi-religieuze sekten. Amsterdam-Brussel: Elsevier Focus. Pp. 159.

- **TOESTEMMING VOOR ONDERZOEK..... iii**

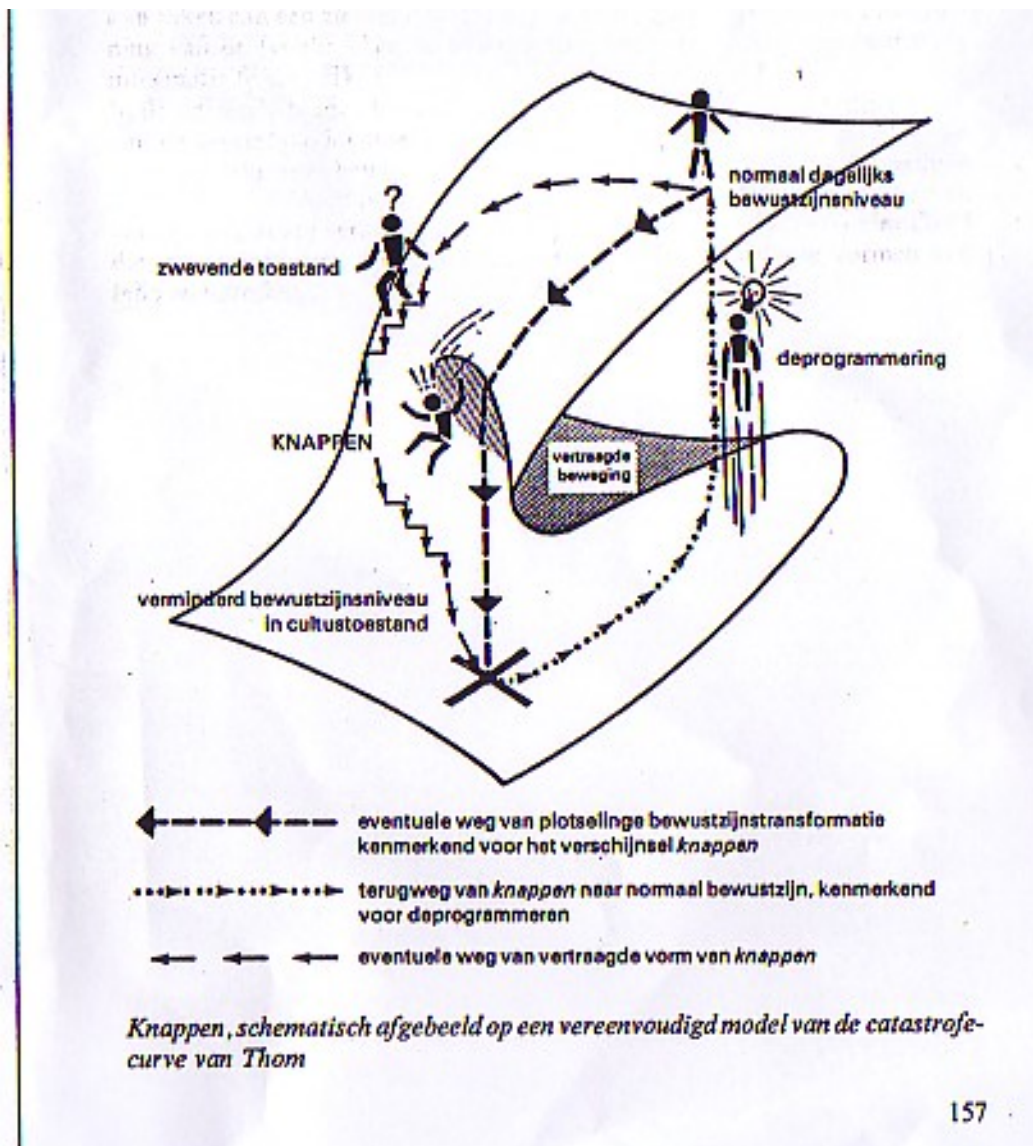
- **INTERVIEW-LEIDRAAD..... iv**

- **VERKLARENDE WOORDENLIJST..... viii**

AFBEELDING 1

AFBEELDING 2

TOESTEMMING VOOR ONDERZOEK
INFORMED CONSENT

EEN ANTROPOLOGISCHE STUDIE VAN DE HARE KRISHNA BEWEGING IN BELGIE

In het kader van mijn opleiding tot licentiate in de Sociale en Culturele Antropologie aan de KU Leuven maak ik een eindverhandeling over de Hare Krishna beweging hier in België. Meer bepaald tracht ik weer te geven hoe mensen hier in onze streken ‘Hare Krishna bewust’ leven en hoe zich dat concreet in het alledaagse leven vertaalt.

Via mijn onderzoek ‘Een antropologische studie van de Hare Krishna beweging in België’, tracht ik van toegewijden en vrienden van Krishna de beleving van hun keuze en van hun bekering begrijpbaar voor te stellen aan leken.

Om deze opdracht te vervullen zou ik van tien praktiserende personen de bereidheid willen vragen tot een/enkele interview(s). Uiteraard wordt er rekening gehouden met wensen in verband met anonimiteit. Met ieder wordt persoonlijk afgesproken wanneer en op welke wijze het interview wordt afgenomen.

Deelname aan dit project is vrijblijvend. U kunt uw deelname op elk moment stop zetten, zonder dat dit voor U verdere consequenties heeft.

Mocht U bijkomende informatie in verband met mijn onderzoek wensen, dan kunt U zich wenden tot Professor Johan Leman, Departement Sociale en Culturele Antropologie, Tiensestraat 102, 3000 Leuven. Tel: 016 32 60 47.

Dank bij voorbaat voor uw bijdrage.

Hannelore Roos
Daverlostraat 20
8310 Assebroek
0474 21 81 39
Hannelore.Roos@student.kuleuven.ac.be

Hierbij verleen ik mijn medewerking aan bovengenaamd onderzoek:

Datum en Handtekening

Onderzoeker

Deelnemer

INTERVIEW-LEIDRAAD

1. Kan je iets over jezelf vertellen?
 - 1.a Leeftijd
 - 1.b Opleiding/beroep
 - 1.c Burgerlijke stand
 - 1.d Kinderen
 - 1.e Inwijdingsnaam: betekenis? Wie spreekt je aan met deze naam (en wie niet)? Wat betekent het voor jou als mensen je met die naam aanspreken?
2. Hoe ben je met het Hare Krishna (HK) -bewustzijn in aanraking gekomen?
3. Herinner je je nog over wat je toen dacht, ervaarde en beleefde? Ging je van de ene dag op de andere HK-bewust leven of ging/gaat dat geleidelijk aan?
4. Kan je spreken van een 'bekering'? Hoe verliep deze?
5. Wat gaf de doorslag om HK-bewust te gaan leven? Kan je spreken van een bepaalde motivatie?
6. Hoeveel jaar ben je lid van ISKCON?
7. Ken je familieleden die ook het HK-bewustzijn volgen? Waren zij al eerder lid dan jij? Ben je HK-bewust opgevoed? Voed je je kinderen op volgens het HK-bewustzijn? Hoe staan zij hiertegenover, aanvaarden ze het?
8. Ben je getrouwd binnen de gemeenschap? (een vedisch huwelijk gesloten?) Indien ja: welke betekenis heeft dit voor jou? Indien nee: heb je het ooit overwogen, waarom wel/waarom niet?
9. Weet je omgeving dat je Hare Krishna-bewust leeft?
10. Indien ja: hoe reageerde naaste familie, vrienden,... op je keuze?

11. Zijn er kringen (bv op je werk) waar je er niet over spreekt?
12. Wat is je positie binnen ISKCON? Welke functie vervul je? Neem je specifieke taken op (bv in de organisatie, in het prediken...)
13. Sta je nu even ver in je engagement tov de Hare Krishna-beweging als toen je er kennis mee maakte? Met andere woorden: merk je enige verandering op in je engagement doorheen de tijd? (kan je dit beschrijven in termen van groei/relativering/op-en-neer gaande beweging...)
14. Hoe zou je jezelf beschrijven voor je HK-bewust leefde?
15. Nu je je een nieuwe filosofie eigen hebt gemaakt, zie je jezelf als iemand anders?
16. Wat is het verschil met dat 'nieuwe ik' tov het 'oude ik'?
17. Vind je deze verandering positief of negatief?
18. Kan je verwoorden hoe ver jij gevorderd bent in het Krishna bewustzijn?
19. Zie je jezelf als ideale volgeling van Krishna? Welke vorderingen zou je nog willen maken?
20. Kan je mij meer uitleg geven over je
 - 20.a Kledij: sinds je HK-bewust leeft, is je stijl veranderd? Zo ja, waarom, welke betekenis heeft dit voor jou?
 - 20.b Haartooi - sika
 - 20.c Halssnoer
 - 20.d Welke andere uiterlijke kenmerken van toegewijden hebben een betekenis voor jou (vb tilak)? In welke omstandigheden breng je ze aan?
21. Hoe vaak chant je? Wanneer? Hoe belangrijk is dit voor jou? Wat ervaar je tijdens het chanten?
22. Ben je in de christelijke traditie opgegroeid?
23. Wat betekende het christendom voor jou? Hoe stond je hiertegenover? Waaruit bestond jouw gelovig engagement (praxis)?

24. Wat deed je afhaken van het christendom? Hoe sta je nu tegenover het christendom?
25. Welke waren de geloofspunten in het christendom waar je het moeilijk mee had? Heb je het er nu nog moeilijk mee, of ben je er niet meer mee bezig?
26. Hoe sta je tegenover je ‘oude geloof’ in relatie tot het lid zijn van de Hare Krishna-beweging?
27. Merk je verschillen in ethiek, in morele normen en waarden, in het christendom en anderzijds in het Hare Krishna-bewustzijn?
28. Wat vind je van andersgelovigen, bijvoorbeeld christenen, moslims, boeddhisten,...
29. Noem je jezelf nu hindoe – of volgeling van de sanatana-dharma (varnashrama-dharma)?
30. Wat betekent de Bhagavad-gita voor jou? Hoe belangrijk is het lezen ervan voor jou? Zijn er nog geschriften met een belangrijke waarde voor jou? Welke? Waarom?
31. Zijn er geloofspunten in het Hare Krishna- bewustzijn waar je het moeilijk mee hebt (of in het verleden moeilijk mee had)? Zo ja welke?
32. Kan je een beschrijving geven van een alledaagse dag voor jou?
33. Hoe vertaal je het HK-bewustzijn in je alledaagse leven? Op welke wijze geef je je geloof vorm en pas je dit toe in het dagdagelijkse?
34. In welke mate leef je de vier principes na:
- 34.a Geen vlees, vis of eieren: wat betekent dit voor jou? Hoeveer ga je hierin? Bv: mijd je nu ook producten die eieren bevatten? Let je er bij elke maaltijd op? Wat doe je als je bij andere mensen eet/in het gezelschap van anderen eet? Kan je je reacties van anderen herinneren op je verandering in eetgewoonte? Hoe ervaar je dit?
- 34.b Geen intoxicatie: wat valt daar allemaal onder voor jou? (geen koffie/thee die cafeïne bevat, geen alcohol, geen drugs, geen chocolade...?)
- 34.c Geen ongeoorloofde seksualiteit – en dit enkel met het oog op de voortplanting: Heb je nu door het HK-bewustzijn een andere visie op seksualiteit? Zo ja: welke? Hoe vertaal je deze regel in je (huwelijks-)leven?
- 34.d Geen gok- en kansspelen: hoe ervaar je deze maatregel?

35. Hoe stond je tegenover elk van die regels in de praktijk vroeger?
36. Hoe vaak kom je naar een bijeenkomst (Nama Hatta, zondagsfeest...)
37. Bezoek je regelmatig Radhadesh? Wanneer?
38. Heeft Radhadesh een meerwaarde? Welke?
39. In welke mate is het contact met andere toegewijden/volgelingen van Krishna belangrijk voor jou? Zie je hen als persoonlijke vrienden, familie, verre kennissen...?
40. Sporen toegewijden elkaar aan om 'vol te houden', om de weg van Krishna te blijven bewandelen? Indien ja, op welke wijze gebeurt dit? Hoe voel je je daarbij?
41. Hoe voel je je als je in gaat tegen een principe (tegen de vier regulerende principes) van het HK-bewustzijn? Hoe ga je daarmee om? Bestaat er iets zoals 'vergeving' (cf de biecht in de Katholieke kerk)?
42. In welke situaties voel je je soms schuldig?
43. Helpt de filosofie van de veda's je bij negatieve gebeurtenissen/ervaringen zoals ziekte, lijden en dood? Zo ja, in welke situaties? Op welke wijze?

VERKLARENDE WOORDENLIJST

- Acarya:** iemand die onderricht geeft door zelf het voorbeeld te zijn, een bonafide geestelijk leraar die voortkomt uit een traditionele erfopvolging van leraren, Srila Prabhupada wordt de stichter-acarya van de Internationale Gemeenschap voor het Krishna-bewustzijn genoemd.
- Ahimsa:** geweldloosheid, geen onnodig geweld berokkenen, en niemands levensontwikkeling in de weg staan. Men onthoudt zich van het doden en consumeren van dieren, tenzij er voedseltekort is, en menselijk leven daardoor bedreigd wordt. Geweld is toegestaan bij zelfverdediging, als andere mensen en dieren ons leven bedreigen.
- Arjuna:** toegewijde en vriend van Krishna, tot hem sprak Krishna de Bhagavad-gita.
- Asrama:** geestelijke orde, er zijn vier geestelijke orden: brahmacari(ni), gr(i)hastha, vanaprastha, sannyasa; een tweede betekenis van asrama: plaats of ruimte waar men naar geestelijke groei streeft.
- Atma:** de geestelijke ziel, een geestelijk atomisch deeltje van God. Zoals God bezit de ziel haar eigen individualiteit. Het oorspronkelijke wezen van de ziel is eeuwig, gelukzalig en volledig bewust. De ziel blijft altijd onderscheiden van God en is nooit volledig aan Hem gelijk. Daarnaast onderscheidt men ook een gebonden of geconditioneerde ziel, dat is de benaming voor de belichaamde ziel, die, omdat ze zich met haar stoffelijk lichaam vereenzelvigd, onderworpen is aan de wetten van de stoffelijke natuur. Haar oorspronkelijke, zuivere geestelijke natuur wordt door de materie verhuld.
- Avatara:** degene die neerdaalt.

BBT:	Bhaktivedanta Book Trust, de internationale uitgeverij van ISKCON die het werk van Srila Prabhupada uitgeeft.
Bhagavad-gita:	het lied van de Allerhoogste, het bevat het onderricht van Krishna aan Arjuna, voor de Krishna-toegewijden is het de essentie van de vedische literatuur, het is een onderdeel van het Mahabharata, een vedisch epos van 100 000 verzen.
Bhajan:	devotionele muziek die zittend wordt uitgevoerd.
Bhakta:	m, bhaktin: v, beoefenaar van bhakti-yoga, of de kunst van de toegewijde dienst.
Bhakti:	liefde voor God.
Bhakti-yoga:	de weg van het ontwikkelen van liefde voor God door toegewijde dienst.
Brahmachari(ni):	celibatair studente, eerste fase van het geestelijk leven binnen het varnasrama dharma stelsel, dit is een vedisch maatschappijmodel waarin de samenleving in vier beroepsmatige (brahmana, ksatriya, vaisya en soedra) en in vier geestelijke orden (brahmacarya, gr(i)hastha, vanaprastha, en sannyasa) wordt verdeeld.
Brahmana:	priester, wijze en geleerde die de samenleving met hun kennis bijstaat. Eén van de vier maatschappelijke varna's.
Chaitanya Mahaprabhu:	(1486-1533) verschijning van Krishna zo'n 500 jaar geleden in Gaudadesh in Bengalen. Hij verscheen als een toegewijde van Zichzelf om zo een levend voorbeeld te zijn van de bhakti-cultuur. Hij onderrichtte het chanten van Gods heilige namen als hoofdmethode om liefde voor God te ontwikkelen in het Kali-tijdperk.
Chanten:	reciteren of zingen (van de mahamantra).
Ekadasi:	een speciale dag van meditatie waarop men zich extra op Krishna concentreert door te vasten, te lezen en Hem vereert. Het is de elfde dag na volle en na nieuwe maan. Men vast van granen en peulvruchten. Sommigen vasten volledig op Ekadasi en chanten 25 ronden in plaats van de aangegeven 16

	ronden. Informeel wordt het ook ‘de drooglegging van de lichaamssappen’ genoemd.
Goena:	(guna) de drie hoedanigheden van de materiële natuur, namelijk goedheid, hartstocht en onwetendheid.
Goeroe:	(guru) geestelijk leraar, een ‘zelfgerealiseerde ziel’ die in staat is de mensen voor te gaan op de weg naar zelfverwerkelijking en ze zo te bevrijden uit de kringloop van geboorte en dood.
Gopi’s:	‘go’ is Sanskriet voor ‘koe’, koeherderinnen, metgezellinnen van Krishna en Radharani.
Goswami:	iemand die zijn zintuigen en geest volkomen beheerst.
Govinda:	een andere naam voor Krishna, ‘Hij die de koeien hoedt en plezier schenkt aan de zintuigen’.
Grhastha:	de periode van het maatschappelijk- en gezinsleven, tweede fase van het geestelijk leven binnen het varnasrama dharma stelsel.
Gurukula:	(goeroekoela uitgesproken) vedische school.
Haribol:	chant Gods namen.
Harinama:	processie waarbij men de heilige namen zingt van Krishna.
ISKCON:	International Society for Krishna Consciousness, internationale gemeenschap voor Krishna-bewustzijn.
Japa:	het individueel chanten van de heilige namen, dit doet men op een mala, een bidsnoer van 108 kralen.
Kali-yuga:	het huidige tijdperk van verval.
Karma:	activiteit en de reactie die erop volgt, kan zowel positief als negatief zijn, op korte of lange termijn, individueel of collectief.

Kirtan:	het vereren van God met zang en muziekinstrumenten, waarbij er meestal gedanst wordt.
Kumkum:	rood poeder waarmee de vrouwen in India een stip op het voorhoofd aanbrengen, om aan te geven dat ze getrouwd zijn.
Mahamantra:	de grote mantra, 'Hare Krishna Hare Krishna, Krishna Krishna, Hare Hare, Hare Rama, Hare Rama, Rama Rama, Hare Hare'. Het opzeggen van de namen van God is volgens de Hare Krishna-toegewijden dé aanbevolen methode voor het huidige Kali-tijdperk om de geest te zuiveren en liefde voor God op te wekken.
Mala:	bidsnoer met 108 kralen. De Hare Krishna-beweging raadt aan om 16 ronden per dag op een kralensnoer van 108 kralen de mahamantra te chanten.
Mantra:	gebed, spreuk, hymne, een bovenzinnelijke geluidstrilling om de geest te zuiveren.
Materiële wereld:	of de stoffelijke wereld; wordt de lagere energie van God genoemd.
Maya:	begoocheling, illusie, 'dat wat niet is'.
Murti:	(moerti) beeldgedaante.
Nama-hatta:	'markt van de heilige namen', bijeenkomsten van toegewijden en 'vrienden van Krishna' bij mensen thuis waar men gezamenlijk de cultuur van het chanten van de heilige namen beoefent.
Paramatma:	Superziel, de volkomen expansie van Krishna die alomtegenwoordig is en zich daardoor ook in het hart van ieder levend wezen bevindt.
Prasadam:	genade, vegetarisch voedsel dat gezegend is, doordat het eerst aan God is geofferd.
Puja:	(poeja) verering.

Radharani:	eeuwige metgezellin van Krishna, persoonlijke gedaante van Zijn innerlijke geluksenergie. Ze belichaamt de volmaakte liefde voor God, vrouwelijke dimensie van God.
Rama:	naam van Krishna, ‘onuitputtelijke bron van vreugde’, de avatara of nederdaling van Ramacandra, het voorbeeld van de volmaakte vorst; andere naam van Balarama, de eerste expansie van God Krishna.
Sanatana-dharma:	het dienen van God, de eeuwige plicht, de eeuwige religie.
Sankirtana:	het gezamenlijk zingen van de heilige namen van God om Hem te vereren; het proces voor geestelijke groei in het Kali-yuga, het bezingen en reciteren van de namen van God; het verspreiden van geestelijke kennis om God te dienen.
Sannyasa:	onthechte levensorde, de vierde en laatste fase van het geestelijk leven binnen het varnasrama dharma stelstel.
Sanskriet:	klassieke en heilige taal van India (te vergelijken met het Latijn in het Westen), volgens de Hare Krishna-beweging.
Sri, Srila, Srimati:	eerbiedwaardige, bijvoorbeeld: Sri Krishna, Srila Prabhupada.
Tulasi:	ook Vr(i)nda devi genoemd, de heilige basilicumplant die Krishna zeer dierbaar is en vereerd wordt door alle Vaishnava's.
Vaishnava's:	toegewijden van Vishnoe, Krishna.
Vanaprastha:	gedeeltelijk onthechte orde, derde fase binnen het varnasrama dharma stelsel.
Varnasrama dharma:	de vier varna's, dit is een vedisch maatschappijmodel waarin de samenleving in vier beroepsmatige (brahmana, ksatriya, vaisya en soedra) en in vier geestelijke orden (brahmacarya, grhastha, vanaprastha, en sannyasa) wordt verdeeld.
Yoga:	letterlijk betekent dit ‘verbinding’, er zijn verschillende soorten yoga, volgens de Hare Krishna-beweging brengt de fysieke yoga rust en is dat een begin, maar uiteindelijk is voor hen het doel om tot een verbinding met God te

komen door liefdevolle dienstbaarheid. De weg van de bhakti-yoga, het proces van Krishna-bewustzijn, wordt als de vervolmaking van alle yoga genoemd.

BIBLIOGRAFIE

Bloch, Maurice

1989 Symbols, Song, Dance and Features of Articulation: Is Religion an Extreme Form of Traditional Authority? *In* Ritual, History and Power. Pp. 19-45. Londen: Athlone.

Bouwman, Rita

1999 Hare Krishna: een manier van leven. Authentieke cultuur of nieuw fenomeen. Delhi: India Printers.

Broeckaert, Bert & Vanden Hove, Isabelle

2005 Grote rituelen in de wereldgodsdiensten. Met foto's van Patrick De Spiegelaere en Wouter Rawoens. Leuven: Davidsfonds.

Callewaert, Winand

1994 Hindoeïsme. Goden, goeroes en gezangen. Leuven: Davidsfonds.

Callewaert, Winand

2001 [1996] India. Betoverende verscheidenheid. Leuven: Davidsfond.

Conway, Flo & Siegelman, Jim

1979 [1978] Knappen. Een uniek en baanbrekend boek, dat inzicht geeft in en waarschuwt tegen de mensonterende psychologische praktijken van hedendaagse semi-religieuze sekten. Amsterdam-Brussel: Elsevier focus.

Douglas, Mary

1976 [1966] Reinheid en gevaar. Utrecht-Anwerpen: Uitgeverij Het Spectrum.

Douglas, Mary

2003 [1970] Natural Symbols. Explorations in Cosmology. Londen: Routledge

Durkheim, Emile

2002 The Elementary Forms of Religious Life. *In* A Reader in the Anthropology of Religion. Michael Lambek, red. Pp. 34-49. Oxford: Blackwell.

Geertz, Clifford

2000 [1973] The Interpretation of Cultures. United States of America: Basic Books.

Gelberg, Steven J.

2004 On Leaving ISKCON: Personal Story III. *In* The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant. E. F. Bryant & M. L. Ekstrand, red. Pp. 393-403. New York: Columbia University Press.

Gokula Vrindavana devi dasi & Rati Manjari devi dasi

2000 Bhakti-yoga. Toewijding in de praktijk. s.l.: Gokula-Manjari Publications.

Gosvami, dasa Satsvarupa

1986 Prabhupada. Het leven en werk van de stichter van de Hare Krishna beweging. Vaduz: Bhaktivedanta Book Trust.

Harris, Marvin

1992 [1966] The Cultural Ecology of India's Sacred Cattle. *In* Current Anthropology 33 (1):261-276. Originally appeared in Current Anthropology 7 (1).

Headland, Thomas N., Pike, Kenneth L. & Harris, Marvin (red.)

1990 Emics and Etics. The Insider/Outsider Debate. Londen: Sage.

ISKCON

1997 Een hogere smaak. Een handleiding voor het bereiden van verfijnde vegetarische gerechten. Gebaseerd op het onderricht van Sri Srimad A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada. New Delhi: The Bhaktivedanta Book Trust.

ISKCON

2001 [1989] Zangboek. Antwerpen: ISKCON Antwerpen.

ISKCON

2004 ISKCON and Interfaith. ISKCON in Relation to People of Faith in God. Oxford: ISKCON Communications.

Judah, J. Stillson

1974 Hare Krishna and the Counterculture. New York: Wiley.

Knott, Kim

2004 Healing the Heart of ISKCON. The Place of Women. *In* The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant. E. F. Bryant & M. L. Ekstrand, red. Pp. 291-311. New York: Columbia University Press.

Kranenborg, R.

2002 Neohindoeïstische bewegingen in Nederland. Een encyclopedisch overzicht. Serie wegwijis wereldreligies. Kampen: Uitgeverij Kok.

Leach, Edmund

1983 [1976] Logic and Mythologic. *In* Culture and Communication. Pp. 69-93. Cambridge: University Press.

Muster, Nori J.

1997 Betrayal of the Spirit. My Life Behind the Headlines of the Hare Krishna Movement by Nori J. Muster. Urbana & Chicago: University Illinois Press.

Narayanan, Vasudha

2002 The Hindu Tradition. *In* World Religions. Eastern Traditions. Second Edition. Willard G. Oxtoby, red. Pp. 12-125. Canada: Oxford University Press.

Persaud, Robert H. Swami

2001 Licht op hindoeïsme. Servire Basisreeks. Utrecht: Kosmos-Z&K Uitgevers.

Rambo, Lewis R.

1993 Understanding Religious Conversion. Londen: Yale University Press.

Rochford, Burke E. Jr.

- 1999 Education and Collective Identity. Public Schooling of Hare Krishna Youths. *In* Susan J. Palmer & Charlotte Hardman (red.) *Children in New Religions*. s.l.: Rutgers University Press. Pp. 29-50.
- Rosen, Steven (Satyaraja Dasa Adhikari) & Van Pelt, Alvin
 1989 Krishna Consciousness and Christianity. *East-West Dialogues. Conversations between the Reverend Alvin Van Pelt and Satyaraja Dasa Adhikari*. s. l.
- Schweig, Graham M.
 2004 Krishna, the Intimate Deity. *In* *The Hare Krishna Movement. The Postcharismatic Fate of a Religious Transplant*. Edwin F. Bryant & Maria L. Ekstrand, red. Pp. 13-30. New York: Columbia University Press.
- Sri Srimad A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupada
 1986 [1973] *De Bhagavad-gita zoals ze is*. Bekorte uitgave. Amsterdam: The Bhaktivedanta Book Trust.
- Tambiah, Stanley Jeyaraja
 2002 Form and Meaning of Magical Acts. *In* *A Reader in the Anthropology of Religion*. Michael Lambek, red. Pp. 340-357. Oxford: Blackwell.
- Weiss, Arnold S. & Mendoza, Richard H.
 1990 Effects of Acculturation into the Hare Krishna Movement on Mental Health and Personality. *In* *Journal for the Scientific Study of Religion* 29 (2): 173-184.
- Zablocki, Benjamin & Robbins, Thomas, red.
 2001 *Misunderstanding Cults. Searching for Objectivity in a Controversial Field*. Canada: University of Toronto Press.

Tijdschriften

Mahaprabhu Dasa

- 2002 Radhadesh a Spiritual Oasis. *In* Back to Godhead. The Magazine of the Hare Krishna Movement. september-oktober: 16-25.

Eindverhandelingen

Schryvers, Ellen

- 1997 De Hare Krishna beweging in Septon: de positie van de vrouw in vergelijking met India. Eindverhandeling aangeboden tot het verkrijgen van de graad van licentiaat in de Sociologie aan de Faculteit Sociale Wetenschappen Departement Sociologie o.l.v. Prof. Dr. K. Dobbelaere als promotor en o.l.v. Prof. Dr. W. Dumon als verslaggever. Katholieke Universiteit Leuven.

Verhaegen, Karen

- 1995 De vrouw in de Bhakti-traditie: theologische achtergronden van de plaats van de vrouw in de Hare Krishna beweging. Eindverhandeling aangeboden tot het verkrijgen van de graad van licentiaat in Toegepaste Theologie aan de Faculteit Godgeleerdheid o.l.v. Prof. C. Cornille. Katholieke Universiteit Leuven.

Internetbronnen

Deadwyler, Gabriel

- 2001 Fifteen Years Later: A Critique Of Gurukula. *In* Iskcon Communication Journal vol. 9/1. Elektronisch document. http://www.iskcon.com/icj/9_1/yudhi.html.

L. J.

- s.d. Hare Krisna en kindermishandeling. Door een massale getuigenis van de slachtoffers staat de Hare krisnabeweging terecht voor kindermishandeling. Elektronisch document. <http://users.pandora.be/sasvzw/>.

Rasamandala Dasa

1995 Moving into Phase Tree: an Analysis of ISKCON Membership in the UK. *In* Iskcon Communication Journal vol.3/2. Elektronisch document.

http://www.iskcon.com/icj/3_2/3_2rasamandala.html.

<http://www.radhadesh.com>

www.ffl.org

<http://users.pandora.be/sasvzw>

www.iacso.be